

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Valentina Jug

**POLITIKA PROSVIJEĆENOG MEDICINSKOG
DISKURSA: IVAN KRSTITELJ LALANGUE: KRATEK
NAVUK OD MESTRIE PUPKOREZNE**

Magistarski rad

Mentor: dr.sc. Zrinka Blažević

Zagreb, kolovoz 2016. godine

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Valentina Jug

**POLITIKA PROSVIJEĆENOG MEDICINSKOG
DISKURSA: IVAN KRSTITELJ LALANGUE: KRATEK
NAVUK OD MESTRIE PUPKOREZNE**

Magistarski rad

Mentor: dr.sc. Zrinka Blažević

Zagreb, kolovoz 2016. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	4
a. Formulacija istraživačkih pitanja	4
b. Valorizacija stupnja istraženosti.....	5
c. Očekivani znanstveni doprinos.....	6
d. Osobna motivacija i zahvale.....	7
2. TEORIJSKA PODLOGA I METODOLOGIJA	8
a. Pozicioniranje tematike unutar discipline historijske imagologije.....	8
b. Pozicioniranje tematike unutar discipline rodne historije	11
c. Kriitička analiza diskursa	14
3. HISTORIJSKA KONTEKSTUALIZACIJA	19
a. Dominantni smjerovi u javnozdravstvenoj politici Marije Terezije.....	19
b. Državni nadzor nad školovanjem i licenciranjem primalja u 18. stoljeću.....	27
c. Primaljstvo do 18. stoljeća	34
4. KONCEPTUALNI OKVIR.....	39
a. Maskulini prosvjećeni medicinski diskurs	39
b. Percepcija tijela kao historijski promjenjive kategorije	48
5. PRODUKCIJSKI ASPEKTI	54
a. Autor.....	54
i. Biografske natuknice	54
ii. Rekonstrukcija veza s dvorom.....	57
b. Medij	59
i. Formalna analiza priručnika	59
ii. Razrada utjecaja tiskane knjige kao edukacijskog i propagandnog sredstva	60
iii. Pozicioniranje Kratkog Navuka u korpusu ranonovovjekovnih primaljskih priručnika ...	63
6. RECEPCIJSKI ASPEKTI	67
a. Ciljani recipijenti	67
b. Problemi u recepciji.....	69
c. Primaljstvo u Varaždinu do osnivanja primaljske škole 1776. godine.....	71
8. RODNOHISTORIJSKA ANALIZA PROSVIJEĆENOG MEDICINSKOG DISKURSA	78
a. "Pupkorezne Babe"	79
b. Tradicionalne primaljske prakse.....	81
c. Karakteristike normativne primalje.....	84
d. Normativne primaljske prakse.....	90
e. Medikalizacija poroda	92

f. Predodžbe o ženskom tijelu.....	93
9. ZAKLJUČAK	100
a. Eksplikacija generiranja i funkcije predodžbi konstruiranih u Kratkome Navuku od Mestrie Pupkorezne u sociopolitičkom kontekstu hrvatskog društva Habsburške Monarhije u drugoj polovici 18. stoljeća.....	100
b. Valorizacija znanstvenog doprinosa i smjernice za buduća istraživanja.....	105

1. UVOD

a. Formulacija istraživačkih pitanja

"Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne" koji je svoje prvo tiskano izdanje doživio u Zagrebu 1777. godine, prvi je priručnik o porodništvu na hrvatskom jeziku. Autor ovog priručnika, Ivan Krstitelj Lalangue, nipošto nije nepoznata ličnost za stručnjake, osobito doktore medicine, zainteresirane za povijest svoje znanosti. Unatoč solidnom broju objavljenih znanstvenih radova koji tematiziraju Lalanguea, zatim njegovo djelovanje kao županijskog fizika u Varaždinu te ističu važnost njegove ličnosti za razvoj primaljstva u Hrvatskoj, može se primijetiti razmjerna nezainteresiranost istraživača unutar društvenohumanističkih znanosti da na osnovi "Kratkog Navuka" temelje svoja istraživanja. Ponešto izmijenjena rodno-historijska perspektiva, kojom bi fokalna točka interesa bila prebačena s medicinskih činjenica koje se daju iščitati iz sadržaja priručnika i valorizacije njihove ispravnosti na reprezentacijske forme ženske drugosti te na njihovu funkciju u hrvatskome društvu treće četvrtine 18. stoljeća, pristup je kojim će se u ovom magistarskom radu analizirati spomenuti izvor. Rekonstrukcija predodžbi o tradicionalnim primaljama, tzv. 'pupkoreznim Babama', zatim idealu i arhetipu normativne primalje kao i ženskom tijelu, centralno su pitanje ovog magistarskog rada. Istraživanje će se ponajprije voditi načelima historijske imagologije, discipline koja ukrštava dosege komparativne književnosti, povijesti i feminističke teorije u nastojanju da se objasne procesi konstrukcije i reprezentacije predodžbi o Drugome, u ovom slučaju ženske rodne i tjelesne drugosti. Cilj historijskoimagoloških istraživanja nije samo puka deskripcija tih predodžbi i potkrepljivanje istih reprezentativnim fragmentima utjelovljenima u formi ovog priručnika, već eksplikacija njihovih socio-političkih funkcija u odgovarajućem prostorno-vremenskom kontekstu.

"Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne" kao tekst iz žanra medicinske književnosti reflektira dominantne smjerove u javno-zdravstvenoj politici Marije Terezije koji su se ticali problematike zdravstvenih propisa i porodništva. Naglasak magistarskog rada naslovljenog "Politika prosvijećenog medicinskog diskursa" bit će, s jedne strane, stavljen na novokonstruiranu predodžbu o primalji koja sada, poput državne činovnice, mora posjedovati specifične duhovne, moralne i tjelesne karakteristike za obavljanje službe. S druge će se strane iz priručnika nastojati iščitati prevladavajući stavovi koji su se ticali ženske korporealnosti na samom kraju 18. stoljeća. Oba su se konstrukta, posredstvom tiskane knjige kao edukacijskog,

ali i propagandnog sredstva, nastojala posredovati ciljanim recipijentima, ali i postati normativnim sastavnicama javno-zdravstvene prakse.

U magistarskom radu nastojat će se rasvijetliti fragment prosvjetiteljskog kulturnog imaginarija u odabranom isječku u vremenu i prostoru. Preciznije, interpretivna analiza će početi od pretpostavke da je diskurs oblik socijalne prakse, te će u skladu s time u istraživačkom fokusu biti načini na koje se maskulini prosvjetiteljski medicinski diskurs artikulirao u Lalangueovom priručniku. Pri tom će se razmatrati kakve su vrijednosne atribucije dodijeljene prosvijećenom i neprosvijećenom, normativnom znanju i tradicionalnim praksama, obrazovanim primaljama i neobrazovanim, "pučkim" primaljama te koja je bila njihova funkcija u hrvatskom društvu s kraja 18. stoljeća, te, isto tako, u širem socio-političkom Habsburške Monarhije s kojim su i Lalangue i "Kratek Navuk" čvrsto isprepleteni. Također, nastojat će se razaznati dominantni stavovi o ženskoj korporealnosti koji su formulirani u ovom priručniku. Po završenom istraživanju očekuje se doprinos poznavanju dominantnih značenja i vrijednosti s kraja 18. stoljeća koji su povezani s konstruktom roda, percepcijom ženskog tijela, normativnom ulogom primalje i srodnim fenomenima u čijoj je konstrukciji i diseminaciji imao udjela ovaj priručnik. Na taj način rasvijetlio bi se fragment kulturnog imaginarija koji je oblikovan u priručniku "Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne" Ivana Krstitelja Lalanguea.

b. Valorizacija stupnja istraženosti

Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne relativno je nepoznato djelo iz žanra medicinske književnosti kojem historiografija nije posvetila odviše mnogo pozornosti. Na taj se prvi primaljski priručnik na vernakularu tek kratko referirala povjesničarka Ivana Horbec u monografiji pod naslovom "Zdravlje naroda, bogatstvo države"¹ u kojoj spomenuta autorica tematizira početke formiranja javnozdravstvenoga sustava u Hrvatskoj. U toj se monografiji tako primaljski prvijenac i njegov autor, Ivan Krstitelj Lalangue, spominju tek ovlaš a sam se sadržaj priručnika ne analizira. Za djelo i autora više su interesa iskazali doktori medicine, uglavnom stručnjaci ginekologije i obstetricije, od kojih ponajviše Rajko Fureš, dr. med. spec. ginekolog zaposlen u Općoj bolnici u Zaboku. Njemu uz bok o Lalangueu i Kratkome Navuku pisao je i Alojz Jembrih, slavist i filolog rodom iz Varaždina i redoviti profesor na Odjelu za kroatologiju na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Potonji je dvojac prvi objavio

---

¹ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.

izuzetno važan tekst "Nagovornog Lizta" u članku pod naslovom "Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti Ivana Krstitelja Lalanguea u kontekstu povijesnog razvoja primaljstva u Hrvatskoj".² Medicinskim priručnikom bavio se i Denis Peričić, pjesnik, prozni, dramski i znanstveno-stručni pisac također rodom iz Varaždina koji je Lalangueov jezični izričaj potvrdio kao predložak za genezu određenih dijelova Krležinih Balada Petrice Krempuha.³

Za temu primaljstva njezine povijesti izvan suvremene medicinske obstrucijske književnosti nema mnogo interesa u Hrvatskoj te je iz tog razloga broj objavljenih djela koji obrađuju ovu tematiku, osim nekoliko sporadičnih članaka, zanemariv. Glavninu povijesnih pregleda i monografija na koje se ovaj magistarski rad oslanja tako čine djela objavljivana poglavito u SAD-u. Uz njih mnogo je bilo pisano o povijesti primaljstva u Njemačkoj, Engleskoj, Švedskoj, Danskoj, Španjolskoj i Italiji. Iako bi se očit nedostatak radova objavljenih na hrvatskom jeziku mogao smatrati nedostatkom i hendikepom, isto pruža mogućnost da se stanje u primaljsku u Varaždinu i njegovoj okolini krajem 18. stoljeća na taj način relacionira u odnosu na onovremene suvremene tekovine u zapadnoj i sjevernoj Europi.

c. Očekivani znanstveni doprinos

Od izvršene rodno-historijske analize primaljskog priručnika iz 18. stoljeća očekuje se ponajprije utvrđivanje sadržaja reprezentacijskih formi ženske rodne i tjelesne Drugosti a zatim i eksplikacija njihove funkcije u kontekstu Varažina i varaždinske ruralne okolice u drugoj polovici 18. stoljeća. Povijest grada Varaždina i okolnih mu sela najčvršće je isprepletena s dominantnim ideološkim strujanjima i društvenokulturnim, gospodarskim i političkim uvjetima koji su vladali u prijestolnici Habsburške Monarhije, Beču. Pri tom se ima na umu kako je na generiranje predodžbi od interesa ovog rada najdublji trag ostavio historijski kontekst, ali, jednako tako, i autorov vlastiti senzibilitet kojim je obilježen Lalangueov bogati književni stil.

Istraživanje predodžbi o primaljama, primaljskim praksama i ženskom tijelu oslanjaja se na relevantne teoretske postavke koje su iznjedrile historijska znanost, lingvistika, književnost i feministička teorija. Pri tom se te teoretske modele koristi kako bi se objasnili

---

² Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336

³ Peričić, Denis, Ivan Krstitelj Lalangue i hrvatskokajkavska književna tradicija ili Lalangue i Krleža – Novo poglavlje u genezi Balada, Papers of the Institute for Scientific Research Work in Varaždin, No.19 December 2008., 197-210

fenomeni od interesa ovog magistarskog rada, ali i povratno, dokazala primjerenost njihovog korištenja na odabranom slučaju. Krajnji je cilj ovog znanstvenog istraživanja rasvjetljavanje fragmenta kulturnog imaginarija sadržanog u Kratkim Navukama od Mestrie pupkorezne koji do ovog trenutka nije bio podvrgnut analizi ove vrste.

d. Osobna motivacija i zahvale

Magistarski rad "Politika prosvjećenog medicinskog diskursa: Ivan Krstitelj Lalangue: Kratke Navuke od Mestrie pupkorezne" ne bi bilo moguće ostvariti bez potpore mentorice dr. sc. Zrinke Blažević. Ona je najzaslužnija osoba za predlaganje ove teme te, jednako tako, buđenje i usmjeravanje mog interesa za istraživanja u čijem su fokusu rodno-historijske analize diskursa s osobitim naglaskom na predodžbama o ženskoj rodnoj i tjelesnoj Drugosti. Profesorica Blažević svojim je mentorstvom inspirirala ponovno čitanje ovog primaljskog priručnika na način na koji mu se do sada još nitko nije posvetio. To je rezultiralo i zajedničkim formuliranjem strukture i sadržaja ovog magistarskog rada koji prednost daje nastojanjima da se na temelju čitanja teksta i otkrivanju društvenokulturnog konteksta koji je isti generirao, istraže fragmenti društvenog imaginarija, osobito istraživanja onih fragmenata koji progovaraju o društvenoj grupi čija je slika nerijetko posredstvom tiskanog teksta bila izuzetno distorzirana i korištena u propagandne svrhe. Interes profesorice Blažević za kritičku analizu tekstova te teme koje svoje izvorište pronalaze u disciplinama historijske imagologije i antropologije nemoguće je ne primijetiti. Istovremeno, njezina se motiviranost odrazila i na njene studente što je jasno vidljivo upravo u odabiru ove teme za moj magistarski rad.

Nadalje, zahvaljujem se i svim profesorima sa diplomskog studija ranonovovjekovne povijesti, osobito voditelju modula, prof. dr. Dragi Roksandiću koji je svojim zalaganjem kontinuirano motivirao studente i poticao ih na znanstvenoistraživačko bavljenje ranonovovjekovnom civilizacijskom i kulturnom baštinom. Sagledavanje ranonovovjekovnog perioda iz perspektiva ekonomske povijesti, političke povijesti, antropologije, ekohistorije, vjerske, pravne i kulturne povijesti rezultiralo je sveobuhvatnom slikom o periodu ranoga novog vijeka i tako učinilo svako buduće istraživanje vrijednijim doprinosom znanosti.

2. TEORIJSKA PODLOGA I METODOLOGIJA

a. Pozicioniranje tematike unutar discipline historijske imagologije

Disciplina imagologije, koja se unutar znanosti o književnosti definira kao "proučavanje predodžbi o stranim zemljama"⁴, od svog je utemeljenja doživjela brojne i značajne promjene. Od svojih se idejnih začetaka u 19. stoljeću, u vremenu kada je de Bonald napisao kako je "književnost izraz društva" a Taine književno djelo odredio kao produkt interakcije pisca s determinirajućim čimbenicima⁵, imagologija tako transformirala u kritičku disciplinu. Prijelaz od etnonacionalističkih istraživanja nacionalnih karakterizacija do kritičke analize istih po Joepu Leerssensu mogao se dogoditi tek kada su "ljudi prestali vjerovati u 'stvarnost' nacionalnih karaktera kao objasnidbenih modela".⁶ Godine 1951. Guyard je tako sugerirao da bi se nacionalnost trebala proučavati "kakva se vidi",⁷ a ne kao nepobitna znanstvena činjenica. Od tog je vremena imagologija značajno proširila spektar tema kojima posvećuje svoj interes a značaj književnosti kao važnog resursa istraživanja predodžbi dodatno je etabliran. Štoviše, upravo se književnost danas shvaća kao povlašteni medij koji djelotvorno oblikuje, čuva i diseminira predodžbe a u tom se procesu vješto oslanja na svoj status kredibilitnosti, tj. činjenicu da su recipijenti pisanog teksta, osobito prije 20. stoljeća i u vremenima kada su knjige bile raritet, rijetko izražavali sumnju u istinitost njezinog sadržaja.⁸

Osnovni koncept i predmet imagoloških istraživanja je slika, *īmāgo*, *īnis*, f.⁹ Za Mouru, slike su "skup ideja (...) obuhvaćenih procesom literarizacije ali i socijalizacije"¹⁰, koje "označavaju granicu društva"¹¹ i "upućuju na njegovu istinitost"¹² a dio su složenog sustava imaginarnog. Slika je predodžba, "mješavina osjećaja i ideja"¹³ čije je afektivne i ideološke odjeke nužno interpretirati. Za Daniel-Henria Pageauxa, slika proizlazi iz svijesti, ona

---

⁴ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 151

⁵ Ibid. 152

⁶ Joep Leerssen, "Imagologija: povijest i metoda", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 167-185, 173

⁷ Ibid.

⁸ Ibid. 178

⁹ Lewis and Short. Latin Word Study Tool, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=in&la=la>

¹⁰ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 155

¹¹ Ibid, 151

¹² Ibid.

¹³ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 128

razotkriva kako se neko "Ja" relacionira prema nekom "Drugom", "Ovdje" prema "Drugdje" a svoj izraz pronalazi u književnosti.¹⁴ Slika je ujedno i ključ razumijevanja mišljenja jer je ona simbol i znak. Barthesova "funkcija znaka" podrazumijeva da slika nešto supstituira.¹⁵ Kao kulturna činjenica i simbol, ona zamjenjuje i upućuje na sustav vrijednosti koji je postojao prije nje i vodi do razumijevanja fragmenta imaginarnog, tj., načina na koji se neko društvo "vidi, o sebi piše, razmišlja i sanja"¹⁶ i koji je nužno subjektivan. Time se pažnja skreće na proučavanje logike i funkcije slike u društvu. Lažni je problem stoga dokazivanje ili opovrgavanje njezinog "stupnja vjernosti"¹⁷ ili "istovjetnosti sa "stvarnošću"¹⁸ tj. promatranim. Pogrešno bi bilo inzistirati na realizmu te slike, smatrati da "sve refrakcije, sve prizme ne priječe sliku da bude slikom nečega, da sačuva neki odnos sa stvarnošću"¹⁹ ili je pak odvojiti od njenog društvenog i kulturnog konteksta i pripisati njenu kreaciju isključivo senzibilitetu autora. Slika, otjelovljena u formi pisane riječi, element je koji rasvjetljava funkcioniranje neke ideologije i djelić je kulturnog imaginarija. Iz tog se razloga uz njenu analizu veže i historija ideja kao "obavezni dodatak imagologije" i osnova za svako imagološko istraživanje.²⁰

Koncept društvenog imaginarnog tj. rasvjetljavanje barem pokojeg njegovog fragmenta, stvarni je cilj imagoloških analiza. Kao što je već ranije bilo spomenuto, književnost je izraz društva jer se preko nje mogu "dokučiti iluzije koje neko društvo njeguje o svojoj drukčijosti".²¹ Proučavanje društvenog imaginarnog čini "povijesnu razinu imagologije"²² pri kojoj se prednost više ne daje isključivo književnim predodžbama već se analizira "skup kolektivnih predodžbi svojstvenih nekom društvu, skup onoga što ih sačinjava kao i onoga što ih ustanovljuje".²³ Iz tog je razloga naglasak istraživanja na kontekstualizaciji i povijesnom situiranju diskurzivnog događaja a analiza se usredotočuje na društveni i kulturni kontekst u kojoj je pojedina slika nastala. Poimanje slike kao kreacije, više ili manje udaljene od izvornih

---

¹⁴ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 127

¹⁵ Ibid. 130

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid. 128

¹⁸ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 156

¹⁹ Ibid. 157

²⁰ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 127

²¹ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 152.

²² Ibid. 160

²³ Ibid.

opažanja od kojih je krenulo njeno oblikovanje²⁴, i njena funkcija znaka, otvara put ka istraživanju mentaliteta.

Važno je imati na umu kako je društveno imaginarno obilježeno dubokim rascjepom između identiteta i alteriteta.²⁵ Alteritet, koji se smatra suprotnim i komplementarnim pojmom konceptu identiteta²⁶, je "Drugost", odstupanje od poznatih i uobičajenih uzoraka, "neobičnost, anomalija"²⁷ koja intrigira i potiče da je se designira kao nešto što ima svoja specifična obilježja i karakter, da se iste opiše i na taj ih se način stavi pod kontrolu. Imagološke analize osobito su zainteresirane za predodžbe koje konstruiraju Drugog, takozvane heteropredodžbe, ali jednako tako i za predodžbe koje se stvaraju o vlastitom identitetu, autopredodžbe. Može se konstatirati kako su predodžbe često skup tek određenog broja osobina ili pertinentnih elemenata čiji odabir nalaže društveni, kulturni i ideološki kontekst a svoj su izraz pronašle u književnosti. Isporučuje se samo srž, "bitno"²⁸ s ciljem da se izvrši ideološki udar na recipijente, tj. da se nametne ili potvrdi neko "mišljenje".²⁹ U tom procesu tiskana riječ ima izuzetan afektivni potencijal a Drugost koju se promatra prisiljena je na šutnju. Od nje se ne traži "recipročnost, povratno djelovanje, zajednička sklonost."³⁰ Istovremeno, tekstualni nacrt Drugog otkriva i "fantazmatični svijet onog Ja koje ga je oblikovalo, iskazalo".³¹ Kada Pageaux zagovara da se imagološke analize komparira s podacima koje pružaju povijesna istraživanja, on nema na umu time provjeriti "točnosti" predodžbi, već kontekstualizirati i eksplicirati njihove funkcije tj. objasniti zašto su generirane upravo takve predodžbe te kakav su efekt imale polučiti na one kojima su bile namijenjene. Za teoretičare poput Moure, objašnjenje generiranja auto i heteropredodžbi je potreba grupe da pruži sliku o samoj sebi a funkcija joj je primarno integrativna.³² Kako bi eksplikacija stoga bila adekvatna, nužno je otkriti koje su to dominantne silnice koje upravljaju pojedinom kulturom, tj. istražuju se njezini ideološki mehanizmi³³ te se

---

²⁴ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 158

²⁵ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 127

²⁶ Ibid.

²⁷ Joep Leerssen, "Imagologija: povijest i metoda", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 167-185, 169.

²⁸ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 131.

²⁹ Ibid. 133

³⁰ Ibid. 142

³¹ Ibid. 137

³² Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168, 162

³³ Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150, 129

ispituje podudara li se određeni književni tekst sa svojom specifičnom društvenom i kulturom situacijom.

Ključ uspjeha leži u interdisciplinarnosti na taj način zasnovanih istraživanja. Kulturni imaginarij, kako je već rečeno, prelazi okvire književnog i stoga imagološki postupci moraju ujediniti metode koje nalažu različite društvene i humanističke znanosti. Na taj način, pošto se književna slika uključuje u veće skupove predodžbi koje nerijetko dosežu razinu cijele društvene grupe, historijsko imagološka istraživanja postaju neizostavnom metodom sociokritike.³⁴

Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, kao djelo medicinske književnosti napisano i objavljeno u Zagrebu 1777. godine, izuzetno je značajno za razumijevanje fragmenta društvenog imaginarija sjeverozapadne Hrvatske na kraju 18. stoljeća. Varaždinski društveni i kulturni krug, u sprezi s izuzetno snažnim utjecajima bečkog dvora, kulturni je, društveni i ideološki kontekst koji je generirao predodžbe koje će se nastojati iščitati iz ovog medicinskog priručnika a koje su bile diseminirane posredstvom tiskane knjige na vernakularu. Predodžbe o Drugom, u ovom slučaju predodžbe o ženskoj rodnoj i tjelesnoj Drugosti, neraskidivo su povezane s predodžbama o vlastitom identitetu, s identitetom autora ali i dominantnih grupa i ideja koje je isti reprezentirao. Tim su predodžbama potonji pojedinac i društvena grupa oblikovali i tumačili svoj kulturni i ideološki prostor. U postupku imagološke analize spomenute se predodžbe pozicionira u njihov povijesni kontekst. Namjera pri tom nije ispitati aberacije od "originala" već se analizira njihova funkcija i tretira ih se kao simbole koji otključavaju vrata istraživanju kolektivnog imaginarnog.

b. Pozicioniranje tematike unutar discipline rodne historije

Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne, ranonovovjekovni obstrucijski priručnik koji već na prvim stranicama napominje kako mu je namjera spriječiti "tulike y tak vnoge neszreche"³⁵ u porodima i kako mu je osnovni motiv briga za "dobrobit Sene"³⁶, temelji svoj sadržaj na reprezentaciji ženske korporealne i rodne Drugosti u gotovo čitavom svom obimu.

---

³⁴ Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 151-168, 153.

³⁵ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetricia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 2

³⁶ Ibid.

Kako bi njegov autor, Ivan Krstitelj Lalangue, uspio u namjeri da primaljama podari priručnik koji će im biti od pomoći pri obavljanju struke, smatrao je potrebnim minuciozno opisati ne samo ženska tijela, napose spolne organe prije, za vrijeme i nakon poroda, već i u tančine objasniti svoju viziju fizičkih i karakternih obilježja koje su nužne odlike "dobre" primalje. Od 135 stranica tiskanog teksta, 124 posvećene su gore spomenutim temama. Posljednje je poglavlje popis lijekova pa se u njemu autor ne osvrće na gore spomenuto. Ti razlozi čine ovaj medicinski priručnik izrazito zahvalnim vreloom na temelju kojeg je moguće proučavati predodžbe o ženskoj rodnoj i korporealnoj Drugosti u ovom specifičnom društvenom i kulturnom kontekstu. Kako bi se predodžbe od interesa mogle adekvatno razumjeti, potrebno se osvrnuti na relevantne struje unutar rodne historije i feminističke teorije koje promišljaju rod i spol.

O međuodnosu kategorija roda i spola mišljenja su, između ostalih, sukobljavale utjecajne teoretičarke poput Simone de Beauvoir, Monique Wittig i Judith Butler. Dok je Beauvoir 1949. otvorila svoje epohalno djelo riječima "Ženom se ne rađa, ženom se postaje"³⁷, Judith Butler krajem se istog stoljeća suprotstavila toj tvrdnji pitajući se kako je moguće da se ženom postaje te nije li binarna opreka muško/žensko već pri rođenju njeno tijelo odredila kao žensko i posljedično ga kulturno uvjetovala.³⁸ Time Judith Butler negira razliku između roda i spola.³⁹ Monique Wittig, koja je također došla do zaključka da ne postoji razlika između spola i roda, smatrala je kako je u heteronormativnoj matrici žena spol a muškarac je čovjek. Pri tom je žena svedena na svoje "fragmentarno, iscijepljeno društveno kodirano tijelo (vaginu, grudi itd.) a muškarac ima univerzalnu poziciju. Tako postoji samo jedan spol, ženski, a taj spol nema pristupa univerzalnom".⁴⁰ Judith Butler doprinijela je suvremenoj postmodernoj misli poricanjem materijalnosti i designiranjem tijela kao obrisa jezičnih konstrukcija. Za nju je materijalnost tvar koja gradi površinu koja postoji izvan teksta,⁴¹ tijelo koje prethodi značenju nije imuno na konstrukciju i značenje se stoga ne ucrtava u tijelo, ono ga gradi.⁴² Posljedično, materija je produkt društvenog konstrukta koji je materijaliziran u jeziku koji je i sam materijalan. Iz tog se izvodi zaključak da "ako je materija produkt konstrukcije, onda ne postoji linija razdvajanja spola i roda."⁴³ Za Butler čvrsta kategorija tijela odvojena od konstrukcije

---

³⁷ Beauvoir de, Simone, *The Second Sex*, Vintage, New York, 2011.

³⁸ Kešetović, Selma, Uvod u teoriju Judith Butler, u: *Razlika - Differance* 3-4, Časopis za kritiku i umjetnost teorije, 177-194, 181

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid. 188

⁴¹ Ibid. 179

⁴² Ibid. 180

⁴³ Ibid.

koja pasivno prima značenje ne postoji, isto tako, ne postoji ni tijelo kao spol koji pasivno prima rodne karakteristike. Teorija koja bi promovirala rod kao kategoriju odvojenu od spola trebala bi počivati na uvjerenost u biološku, stabilnu i nepromjenjivu normu. Tijelo dobiva historijsku dimenziju i postaje kategorijom proučavanja ako se prihvati da je spol bitan razlikovni faktor muškoga i ženskoga ali da te razlikovne faktore određuje povijest.⁴⁴ Heteronormativna matrica uspostavlja se na štetu žena a ukazivanje na "neoporecivu materijalnost spola uglavnom odgovara onim skupinama koje od nje imaju koristi."⁴⁵

U kontekstu povijesne znanosti, Lyndal Roper⁴⁶ piše kako je za mnoge povjesničare/ke rod bio kategorija koja je omogućila ženskoj povijesti ne samo da se "prikluči povijesti" kao respektabilna disciplina, već da preoblikuje same povijesne narative. Aksiom po kojem rodni identitet nije biološki zadan već historijski konstruiran imao je oslobađajući efekt u kulturi čije su vodeće ideje poticale uglavnom od muškaraca.⁴⁷ Ako se rodni identitet konstruira kroz diskurs, društvenu akciju ili interakciju, supstanca rodne razlike tad je povijesna kategorija, a prema tome, promjenjiva.⁴⁸ Roper se, s druge strane, referira na tada recentne radove feminističkih teoretičarki, napose već spomenute Judith Butler, koju citira kada piše da razlikovanje roda i spola naturalizira ili 'udomaćuje' spol koji je, jednako kao i rod, produkt kulture. Ona kritizira reinstaliranje binarne opreku između prirode i kulture i slaže se sa Butler kada piše da se rodni identitet ne može samo tako izolirati od 'datosti' biološkog spola. Rod je, kao društvena kategorija, "iluzija."⁴⁹

Što se tiče predodžbi o ženama, od interesa je ove analize uvidjeti na koji je način varaždinski društveni i kulturni kontekst kraja 18. stoljeća bio obilježen duboko ukorijenjenim, uglavnom negativnim predodžbama o ženama koje su prožimale čitavi kontinent barem od antike naovamo, a na koje je načine od istih bio u raskoraku. Tako je ponajprije važno istaknuti da su već antički filozofi i mislioci pisali o inferiornosti žena. Aristotelov je svemir zamišljao u dualnostima; akcija je bila superiorna mirovanju, oblik tvari, dovršenost nedovršenosti, posjedovanje neposjedovanju. Muški je princip asociirao s akcijom, oblikom, dovršenošću i posjedovanjem dok je potonje u svakom paru Aristotel dodijelio ženskom principu. Muškarci su percipirani kao nositelji odlika racionalnosti, hrabrosti i izdržljivosti dok su žene asociirane

---

⁴⁴ Kešetović, Selma, Uvod u teoriju Judith Butler, u: Razlika - Difference 3-4, Časopis za kritiku i umjetnost teorije, 177-194, 180

⁴⁵ Ibid. 181

⁴⁶ Roper, Lyndal. Oedipus and the Devil, Routledge, London, 1994.

⁴⁷ Ibid. 13

⁴⁸ Ibid. 14

⁴⁹ Ibid.

s njihovom suprotnošću, iracionalnošću, kukavičlukom i slabošću.⁵⁰ Žensko tijelo smatralo se manjkavim, osakaćenim i unakaženim tijelom, monstroznošću prirode.⁵¹ Takve predodžbe nadživjele su antiku i postale temeljem srednjovjekovne misli. Toma Akvinski u 13. je stoljeću još zasnivao svoje poglede o reprodukciji, muškim i ženskim karakteristikama i ulozi muškaraca u društvenoj hijerarhiji na aristotelijanskim odjecima.⁵² Osim grčke filozofije, srednjovjekovna se misao, a time i društvo, oblikovalo i na zasadama rimskog prava. Ono je formaliziralo inferiorni položaj žena oduzevši im mogućnost posjedovanja imovine što je rezultiralo isključenjem žena iz javnoga života.⁵³ Nadalje, sama Biblija pružala je poticaje i potvrdu već spomenutih tendencija. Starozavjetni je narativ okrivio Evu za tzv. "Pad čovjeka", ona je bila ta koja je obmanula i nahuškala Adama te stoga zaslužuje veću kaznu. Posljedično, njezin neposluh skrivio je Isusovu smrt na križu.⁵⁴ Kasniji tekstovi, poput onih Sv. Pavla, nalažu ženi da šuti. Negativne predodžbe kojima je bila prožeta europska intelektualna misao poklapale su se sa minoriziranom ulogom žena u javnoj i privatnoj sferi. Mizoginih predodžbi nije nedostajalo ni u vrijeme humanizma. Ipak, taj je intelektualni pokret otvorio vrata reevaluaciji ideja naslijeđenih od antike, a opći je trend kritike starih autora, tekstova i ideja omogućio i preispitivanje društvenog i kulturnog statusa žena. Na tom književnom, znanstvenom i filozofskom pokretu počivaju temelji osamnaestostoljetnog Prosvjetiteljstva čije ćemo odjeke u kontekstu Varaždina s kraja 18. stoljeća pobliže analizirati.⁵⁵

c. Kritička analiza diskursa

Kritička analiza diskursa interdisciplinarni je pristup relacijama jezika, moći i ideologije.⁵⁶ U istoimenoj knjizi iz 1980. godine⁵⁷, Norman Fairclough razvio je analitički okvir tj. teoriju i metodu, koji će biti korišten kao referentna točka pri analizi Kratkog Navuka od Mestrie pupkorezne.

Kritička analiza diskursa zamišljena je kao trodimenzionalni okvir kojeg sačinjava analiza jezičnog teksta, diskurzivne prakse (procesa produkcije, distribucije i konzumacije

---

⁵⁰ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 15

⁵¹ Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), *The Court Midwife*, University Of Chicago Press, Chicago, 2005., xiii.

⁵² Ibid. xiv

⁵³ Ibid. xiv

⁵⁴ Ibid xvi

⁵⁵ Ibid ix

⁵⁶ Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980, 1

⁵⁷ Ibid

teksta) te diskurzivnog događaja kao instance sociokulturne prakse.⁵⁸ Tekst se shvaća kao "social space"⁵⁹, društveni prostor u kojem se istovremeno odvijaju procesi spoznaje i realizacije svijeta te društvena interakcija. To tekst čini vrlo osjetljivim indikatorom sociokulturnih kontradikcija. Po Faircloughu, diskurs je uporaba jezika kao oblika društvene prakse a diskurzivna analiza istražuje kako tekstovi funkcioniraju unutar društva i kulture.⁶⁰ Tekstovi su smatraju formom u kojoj se odigravaju socijalne napetosti, oni pregovaraju društvene odnose u okolnostima nestabilnosti, a pojedinci i grupe kroz tekst, uporabom jezika, nastoje razriješiti dileme s kojima se suočavaju pri definiranju vlastitog identiteta.⁶¹

Koncept reda diskursa podrazumijeva da je društveni poredak iskazan u diskurzivnom obliku. Uz sam jezik, red diskursa jedna je od dvije najsnažnije centripetalne sile svakog diskurzivnog događaja. Obje sile oblikuju diskurzivni događaj ali, jednako tako, bivaju i njime oblikovane.⁶² Fairclough tvrdi kako svaka društvena situacija posjeduju vlastiti red diskursa unutar društvene mreže redova diskursa pri kojoj su isti u međuodnosu. Taj međuodnos karakterizira postojanje dominantne tj. "normalne" i neutralizirane prakse i jedne ili više subordiniranih praksi, marginaliziranih ili alternativnih. Smisao ovoj hijerarhizaciji daje kategorija moći. Jednako tako, ona objašnjava logiku odabira između dostupnih praksi u specifičnim okolnostima. Kategorija ideologije nužna je kako bi se razumio smisao postojanja različitih praksi te način na koji određene prakse mogu biti dijelovima ideoloških borbi.⁶³

Ono što analizu diskursa čini kritičkom pejorativno je shvaćanje ideologije. Ideologija tako za analitičare predstavlja sredstvo kojim se reproduciraju društveni odnosi moći.⁶⁴ Foucaultova djela popularizirala su shvaćanje moći po kojoj je ona sveprisutno svojstvo tehnologija koje strukturiraju moderne institucije. Tu moć ne posjeduje specifičan društveni sloj, klasa ni grupa. Takvo poimanje ima za posljedicu skretanje pozornosti s analize asimetrije moći i relacija dominacije.⁶⁵ Fairclough je moć konceptualizirao kao asimetričnost sudjelovanja u diskurzivnim događajima s obzirom na nejednaku mogućnost kontrole produkcije, distribucije i konzumacije tekstova u specifičnom sociokulturnom kontekstu.⁶⁶ Kritička je

---

⁵⁸ Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980, 2

⁵⁹ Ibid. 4

⁶⁰ Ibid. 7

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid. 10

⁶³ Ibid. 12

⁶⁴ Ibid. 17

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid. 1

analiza diskursa "kritička svijest o jeziku"⁶⁷ jer tvrdi da diskurs djeluje ideološki. Ona se sklanja od tvrdnji da posjeduje privilegiranu poziciju s koje može donositi sudove o njihovoj istinitosti ili lažnosti već opetovano naglašava kako diskurs pridonosi reprodukciji odnosa moći.⁶⁸

Kritička analiza diskursa razlikuje se od dominantnog, nekritičkog i deskriptivnog trenda diskurzivne analize koji se etablirao u lingvistici. Potonji kritička struja smatra manjkavim jer ne posvećuje pozornost eksplikaciji načina na koji su diskurzivne prakse društveno oblikovane ni koji je njihov efekt po isto to društvo.⁶⁹ Osim zanemarivanja relacija moći, eksplikatorni pokušaji koji ne prelaze lokalne limite, tj. one analize koje uzroke traže isključivo u neposrednoj situaciji ili u "ciljevima govornika", i koje se ne dotiču viših razina (socijalnih institucija ili formacija), također su u suprotnosti sa "globalnim" ciljevima kritičke analize i smatraju se nedostatnima.⁷⁰ Fairclough kritizira i koncept pozadinskog znanja jer se njime prikrivaju ideološki procesi u formi diskursa a, posljedično tome, odnosi se moći zanemaruju. Kritička analiza diskursa tvrdi kako naturalizirane, implicitne pretpostavke ideološkog karaktera prožimaju diskurs. One uključuju i pretpostavke o društvenim odnosima na kojima se temelje prakse interakcije. Te su pretpostavke obično naturalizirane a njih su njihovi sudionici nesvjesni.⁷¹ Štoviše, stajalište da "urednost" interakcije ovisi o zdravo za gotovo shvaćenom pozadinskom znanju koje obuhvaća naturalizirane ideološke reprezentacije tj. ideološke reprezentacije koje se u tom slučaju smatraju ne-ideološkim 'zdravim razumom', kritička analiza odbacuje jer je njezino nastojanje njih razotkriti, denaturalizirati te razjasniti društvene determinante koje su sudionicima obično neprovidne.⁷² Izveden je zaključak da što je neki društveni odnos dominantniji, to je veći stupanj naturalizacije njemu pridruženih praksi.⁷³ Fairclough predlaže shvaćanje po kojem ideologije i ideološke prakse mogu biti manje ili više razdružene od svoje socijalne baze ili određenog interesa koji ih je generirao. Na taj način one postaju manje ili više naturalizirane i viđene kao zdravorazumske, umjesto bazirane na interesima određenih klasa i grupa.⁷⁴

Po pitanju ideologije, kritička analiza fokus stavlja na njene posljedice, a ne na pitanje istinitosti propagiranih tvrdnji. Tekst se može označiti ideološkim ako ima učinak na odnose

---

⁶⁷ Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980, 18

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid. 18

⁷⁰ Ibid. 43

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid. 28

⁷³ Ibid. 33

⁷⁴ Ibid. 35

moći, bilo da ih podržava ili potkopava.⁷⁵ Kritička analiza diskursa tvrdi kako je ideologija locirana podjednako u strukturama kao i u diskurzivnim događajima te stoga veliko značenje pridaje dijalektičkom odnosu mikro i makro struktura. Naime, makro su strukture ujedno uvjet za, i produkt mikro struktura.⁷⁶ Po riječima Hallidaya, *"By their everyday acts of meaning, people act out the social structure, affirming their own statuses and roles, and establishing and transmitting the shared systems of value and of knowledge."*⁷⁷ Izvedeno iz potonjeg može se reći kako je dijalektički odnos struktura/događaj inherentan diskursu. Diskurs oblikuje strukture ali jednako tako prinosi njihovom oblikovanju i preoblikovanju, njihovoj reprodukciji i transformaciji.⁷⁸

Za kritičku analizu diskursa značajan je i koncept hegemonije. On podrazumijeva dominaciju neke primarno ekonomski definirane klase u ekonomskim, političkim, kulturnim i ideološkim sferama društva, nad društvom kao cjelinom. Ta je dominacija uvijek u sprezi s drugim društvenim silama i nikad ne može biti ostvarena potpuno ili trajno. Hegemonija podrazumijeva integraciju i zadobivanje pristanka umjesto represije.⁷⁹ U članku "Discourse, change and hegemony", makro razina države, vlade i politike povezuje se s mikrorazinom diskurzivne prakse na osnovi ideje o "tehnologizaciji diskursa",⁸⁰ Tehnologizacija diskursa proces je intervencije u sferu diskurzivnih praksi s ciljem konstruiranja nove hegemonije u redu diskursa institucije kao dio šire borbe da se restrukturiraju hegemonije u institucionalnim praksama i kulturi. Ona podrazumijeva pokušaj da se stvori nova sinteza diskurzivne prakse, sociokulturne prakse i teksta. Način za postizanje tog cilja je dvojak. S jedne strane to se čini procesom redizajniranja postojećih diskurzivnih praksi a s druge osposobljavanjem institucionalnog osoblja.⁸¹

Osobito značajno za analizu Kratkog Navuka shvaćanje je jezika kao socijalne prakse koja podrazumijeva da je jezik oblik akcije koja je uvijek društveno i povijesno situirana te neizostavno u dijalektičkom odnosu s drugim aspektima "društvenog".⁸² Diskurs je društveno oblikovan ali i oblikuje društvo, konstitutivan je. Kritička je analiza diskursa usmjerena na sistematično istraživanje odnosa kauzalnosti i determinacije među diskurzivnim praksama,

---

⁷⁵ Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980, 25

⁷⁶ Ibid. 28

⁷⁷ Ibid. 35

⁷⁸ Ibid. 76

⁷⁹ Ibid. 76

⁸⁰ Ibid. 87

⁸¹ Ibid. 102

⁸² Ibid. 131

događajima i tekstovima te većih društvenih i kulturnih struktura, relacija i procesa. Time se istražuje u kojoj su mjeri prakse, događaji i tekstovi oblikovani odnosima moći. Uz to, potrebno je utvrditi i koliko je neprovidnost odnosa između diskursa i društva sama po sebi faktor koji osigurava poziciju moći i hegemonije.⁸³

Analiza Lalangueovog priručnika vodi se gore opisanim teoretskim postavkama i metodološkim smjernicama. Slijedi strukturu trodimenzionalnog okvira pri čemu se pod jezičnim tekstom podrazumijeva cjelokupni sadržaj *Kratkog Navuka od Mestrie* pupkorezne, analizira se diskurzivnu praksu tj. procese produkcije, distribucije i konzumacije teksta u mjeri u kojoj dostupni izvori dopuštaju, te se diskurzivni događaj sagledava kao instancu sociokulturne prakse koju se pozicionira u povijesni kontekst na razini Varaždina, Habsburške Monarhije i Europe. Osobito je značajno svojstvo ovog teksta njegova sposobnost da služi kao barometar sociokulturnih promjena i tenzija u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća, napose pri analizi identiteta koji su kroz posredstvo tiskane knjige dobili svoj izraz i bili diseminirani. Nadalje, u fokusu analize je i identificiranje ideologije koja je posredovala u oblikovanju ovog priručnika, ali i njime bila oblikovana. Silnice javnozdravstvene politike Marije Terezije i prosvjetiteljskih i reformatorskih tendencija na razini Europe identificiraju se kao snažni faktori koji su generirali ovo djelo medicinske književnosti. Pri tom se ima na umu da cilj ove diskurzivne analize nije provjeravanje "točnosti" predodžbi koje pronalazimo u tekstu, već razumijevanje njihove funkcije. Za Fairclougha ta je funkcija bila reprodukcija odnosa moći. Predodžbe o ženskoj rodnoj i korporealnoj Drugosti, o tjelesnim i karakternim odlikama tradicionalne i normativne porodilje, analizom ovog udžbenika opstetricije relacioniraju se prema onovremenim centrima moći. Lokalni kontekst nije zanemaren ali jednako se tako eksplikacija funkcija predodžbi od našeg interesa ne zaustavlja na toj razini. Nadalje, koncepti hegemonije i tehnologizacije diskursa osobito su značajni prilikom sagledavanja pozicije autora *Kratkog Navuka*. Ako hegemonija, kako je već rečeno, podrazumijeva integraciju i pristanak, a tehnologizacija diskursa počiva na redizajniranju diskurzivnih praksi i osposobljavanja institucionalnog osoblja, tada je osoba Ivana Krstitelja Lalanguea ključ otkrivanja kauzalnosti i determinacije između teksta i sociokulturnih struktura.

---

⁸³ Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980, 208

3. HISTORIJSKA KONTEKSTUALIZACIJA

a. Dominantni smjerovi u javnozdravstvenoj politici Marije Terezije

Rukopis "Kratkog Navuka od Mestrie pupkorezne" Ivan Krstitelj Lalangue dovršio je 20. rujna 1775. godine u Varaždinu a isti je bio izdan u tiskanom obliku dvije godine kasnije.⁸⁴ Posljednja četvrtina 18. stoljeća predstavlja izuzetno važan period kojeg je karakterizirao intenzivan razvoj državnih struktura i stvaranje sustava u kojem je stanovništvo predstavljalo izvor blagostanja.⁸⁵ Razumijevanje ovog medicinskog priručnika namijenjenog primaljama ne može biti potpuno bez eksplikacije historijskih okolnosti i ideoloških struja koje su utjecale na njegov nastanak i formuliranje.

Vanjskopolitičke konstelacije po završetku Tridesetogodišnjeg rata 1648. godine presudno su djelovale na inicijative europskih vladara po pitanjima unutarnjeg uređenja monarhija.⁸⁶ Stvaranje jake državne vojne sile činilo je upravnu i fiskalnu konsolidaciju te čvršću kontrolu nad unutarnjom upravom monarhija neophodnom. Takav razvojni obrazac slijedile su Francuska Luja XIV. i Prusija Friedricha Wilhelma I. dok su na teritoriju Habsburške Monarhije značajni koraci započeti s vladavinom Leopolda I. a kulminirali u vrijeme Marije Terezije i Josipa II. Zajedničko obilježje apsolutističkih monarhija bilo je koncentriranje političke moći u rukama suverena i sveobuhvatna centralizacija države. Pored znatnih društvenih i političkih promjena, značajna je bila i izmijenjena uloga upravne i političke moći. Personalni karakter autoriteta tad smjenjuje država kao koncept i realna moć.⁸⁷ Nju su onovremeni politički mislioci tada konceptualizirali kao neophodnom racionalizacijom društvenog života pri čemu je ista shvaćena kao okvir ustrojstva moći s vlastitim interesima koju predvodi vladar čija je primarna zadaća promicanje tih interesa.⁸⁸ Istovremeno, jačaju i teoretičari prirodnog prava po kojima je glavni cilj države izgradnja "države blagostanja" i postizanje općeg dobra. Prema toj ideji, čovjek je kao prirodno biće neodvojiv od zakonitosti društvenog poretka a novo shvaćanje države podrazumijeva da etika i politika dijele isti cilj.⁸⁹ U apsolutističkoj monarhiji moć je koncentrirana pod pojmom suvereniteta kao najviše,

---

⁸⁴ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 45

⁸⁵ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 31

⁸⁶ Ibid. 31

⁸⁷ Ibid. 32

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid. 33

nedjeljive i stalne moći čijim nosiocem postaje razgranata mreža državnih institucija.⁹⁰ Posljedica ovako shvaćenih kategorija države i moći sveobuhvatna je reformska politika koja je osobito došla do izražaja u drugoj polovici 18. stoljeća. Nova, hijerarhijski ustrojena i centralizirana državna uprava rezultat je političkih poteza i promjena koje su zaživjele u spomenutom vremenskom okviru, historiografiji znanom još kao i "razdoblje reformi".⁹¹ U spomenutom će se periodu, osobito od šezdesetih godina 18. stoljeća, fiskalnim i gospodarskim reformama pridružiti i interesi socijalnog karaktera, među kojima napose oni koji se dotiču položaja seljaštva, obrazovne politike i zdravstva.

Državni razvoj Habsburške Monarhije u 18. stoljeću poprimio bi sasvim drugačije konture da njegovi začetci ne počivaju na gospodarsko-upravnoj teoriji kameralizma. Osnovno načelo te teorije sastoji se u zagovaranju državne gospodarske politike koja za svoj primarni cilj postavlja povećanje vlastitih ali i individualnih prihoda. Pri tom se osnovni izvor bogatstva neke monarhije pronalazi u njenom stanovništvu koje porezima, radnom snagom i vojnom službom pridonosi općem blagostanju.⁹² Druga polovica 18. stoljeća u Habsburškoj je Monarhiji obilježena procvatom kameralističke teorije i njezinom praktičnom primjenom u državnoj praksi. Na takav su razvoj i opći kurs habsburške politike značajno utjecali teoretičari Heinrich Gottlob von Justi i Joseph von Sonnenfels.⁹³ Kako bi teorija što efektivnije zaživjela u praksi, Justi i Sonnenfels prilagodili su kameralistička načela ondašnjim društvenim i političkim uvjetima. Po riječima Ivane Horbec, ta su "prožeta prosvjetiteljskim racionalizmom i predstavljaju praktičan spoj ideologije prirodnog prava i težnji reformskog prosvjetiteljstva sa stabilnom konzervativnošću i tadašnjim mogućnostima u Monarhiji."⁹⁴ Dvojac je osobit naglasak stavio na razvoj javnozdravstvene politike što je bilo u skladu sa shvaćanjem stanovništva kao primarnog izvora bogatstva države. Usporedo s brigom o javnom zdravstvu izrađen je i cjelokupni sustav socijalnih mjera s ciljem poboljšanja životnih uvjeta svih građana Monarhije koje su zadirale u gotovo sve aspekte svakodnevnog života. Kako bi potonje uspješno zaživjelo i u praksi, ispravno se uvidjela nužnost intenzivnije izgradnje državne mreže upravnog aparata na lokalnoj razini.⁹⁵

---

⁹⁰ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 33

⁹¹ Ibid. 34

⁹² Ibid. 35

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

U skladu s osnovnom postavkom kameralizma, za Monarhiju je zdravlje postalo pitanjem ulaganja a ne troška.⁹⁶ Ono se često izjednačavalo sa srećom a sreća podanika bila je sreća države. Habsburški su vladari ozbiljno shvatili svoju ulogu u osiguranju osjećaja sigurnosti i dobrobiti svojih podanika dok su oni reciprocirali svojom lojalnošću državi koja je sustavom pravila osigurava moralni i društveni red.⁹⁷ Javna retorika naglašavala je progres, reforme, obrazovanje i humanitarnost a populacijska politika nije se odražavala isključivo na natalitetnu politiku već i moral, profesionalnu edukaciju i zdravlje pojedinaca. Po riječima Johanna Petera Franka, "Državi je poželjno samo zdravo stanovništvo".⁹⁸ Takve i slične izjave ističu važnost diskursa o javnome zdravstvu s ciljem poboljšanja zdravstvenog stanja populacije premda je ono predstavljalo tek manji dio ukupnih političko-gospodarskih mjera. Kameralističke ideje preslikane na sferu javnozdravstvene politike isticale su da "zdravo, sretno i bogato stanovništvo predstavlja ujedno i bogatstvo države, a opće zdravstveno stanje važan je dio koncepta sigurnosti građana."⁹⁹ Slijedeći tu logiku, vladara se legitimizira da brigu o javnome zdravstvu podvrgne svojoj kontroli. Realizacija sinteze etičkih i političkih ciljeva postaje razvidna kada vladar postaje obavezan vlastitim resursima kontribuirati poboljšanju zdravstvenih uvjeta svojih podanika. Ciklički oblikovan kameralistički sistem zatvara se ostvarivanjem rezultata takve politike – povećanjem broja stanovništva koje je zdravo, školovano i sretno, sposobno brinuti o vlastitoj egzistenciji i plaćati državni porez.

U sferi javnozdravstvene politike osobit je značaj već spomenutih Justija i Sonnensfelsa. Teoretičarski je dvojac na vrhuncu svojeg djelovanja imao stalan pristup bečkom dvoru, epicentru moći i političkih odluka Habsburške Monarhije, a time i izrazit utjecaj na samo kreiranje reformi. Štoviše, Justi je blisko surađivao s još jednom nezaobilaznom ličnošću bečkog dvora, Wilhelmom Haugwitzom koji je bio u službi Marije Terezije kao njezin savjetnik i tako ostvario snažan utjecaj na cjelokupnu reformsku politiku Monarhije. Justi je na taj način odigrao važnu ulogu u realizaciji svojih teorijskih postavki i odigrao značajnu administrativnu ulogu u državi.¹⁰⁰ Kao osnovni uvjet gospodarskog rasta on je tako postavio poboljšanje općeg zdravlja populacije što je podrazumijevalo poboljšanje ishrane seoskog i gradskog stanovništva, višu razinu zdravstvene skrbi i formiranje javnozdravstvenog institucionalnog aparata.¹⁰¹

---

⁹⁶ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 37

⁹⁷ Ibid. 37

⁹⁸ Ibid. 36

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid. 44

¹⁰¹ Ibid. 39

Sonnenfels je pak naglasak svog djelovanja stavio na zagovaranje povećanog utjecaja države na javno zdravstvo. Jača kontrole države nad zdravljem podanika trebala je nadjačati ulogu koju su do tad imale lokalne zajednice i municipalne oblasti.¹⁰² Važan aspekt u provedbama na čiji su ishod utjecaj imali Just i Sonnenfels bio je i percipiranje dužnosti sustava javnog zdravstva da kvalitetna i dostupna zdravstvena skrb bude osigurana svim građanima, bez obzira o njihovom materijalnom i socijalnom statusu. Lalangue odjekuje njihova razmišljanja kada u *Kratkom Navuku* piše da primalja mora "z-jednakum zkerbjum y lyubavjum zlusiti"¹⁰³ svaku ženu, neovisno o tome može li si ona priuštiti njene usluge ili ne. Nadalje, državnu brigu o javnom zdravstvu zagovarali su i kamentalisti u prvom redu fokusirani na ekonomsku politiku Monarhije. Kako bi habsburški modela državnog samoodržanja bio u stanju zaživjeti, Joachim Becher i Philip Wilhelm Hoenigk apelirali su na nužnost povećanja broja stanovnika što je išlo ruku pod ruku s brigom o javnom zdravstvu.¹⁰⁴ Kako bi to bilo ostvarivo u praksi, stvaranje institucionalnog temelja javnozdravstvene politike bilo je neophodno. Ta je institucionalizacija podrazumijevala i mjere centralizirane kontrole medicinskih usluga što nije bilo ostvarivo bez kvalitetno školovanog kadra liječnika i drugih medicinskih praktičara. Još jednom je Sonnenfels bio ključan zagovaratelj mjera po kojima je svaki gradić Monarhije trebao imati barem jednog liječnika, svako selo ispitanog kirurga a uz to je nužno bilo osigurati i dovoljan broj primalja.¹⁰⁵ Iako se začetci socijalne države smještaju u ponešto kasniji period, u vrijeme Bismarckove Njemačke, redistribucija poreza u javne svrhe, u ovom slučaju na plaćanje primalja iz javne blagajne, nije bilo nepoznato Habsburškoj Monarhiji već u drugoj polovici 18. stoljeća. S obzirom da je zdravstvena skrb morala postati dostupna svima, a ruralne sredine često nisu imale dovoljno sredstava da plate školovanu primalju, Sonnenfels je predložio da se zemaljske uprave obvežu na financiranje primalja iz javne blagajne. To je obrazložio sljedećim riječima: "Može li se ikoji novac korisnije primijeniti od onoga koji spašava toliko djece koje su u zemlji žrtve lošega primaljstva?"¹⁰⁶ Nadalje, jednaka se pažnja obratila na pružatelje medicinskih usluga, osobito već spomenute primalje, čije je obrazovanje moralo postati dostupnijim nego što je do tad bilo.¹⁰⁷ Ivan Krstitelj Lalangue svojim je dolaskom u Varaždin a potom i obstetricijskim priručnikom i utemeljenjem primaljske škole u Varaždinu

---

¹⁰² Horbec, Ivana. *Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 40

¹⁰³ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 3

¹⁰⁴ Horbec, Ivana. *Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 39

¹⁰⁵ Ibid. 42

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid. 43

sedamdesetih godina 18. stoljeća, direktan dokaz implementacije gore opisane javne politike Habsburške Monarhije i provođenje kameralističke teorije u djelo.

Po kreiranju snažne teorijske osnove, pri čemu su Justi i Sonnenfels bili glavni protagonisti, uslijedila je i legislativna faza kao neophodna stepenica u reformatorskoj politici habsburškog dvora. Vrhunac je takvih nastojanja bilo donošenje Općeg zdravstvenog pravilnika 1770. godine.¹⁰⁸ Može se konstatirati kako je zakonodavstvo u području javnoga zdravstva inicirano isključivo od strane bečkoga dvora, bez interferencija lokalnih upravnih zajednica. Na sadržaj je mnogih normativnih akata osobit utjecaj imalo i prusko zakonodavstvo, osobito Pruski medicinski edikt koji je 1725. uredio model centralizirane zdravstvene njege.¹⁰⁹ Isto tako, iako je kod implementacije upravnih i poreznih reformi obično dolazilo do otpora staleških tijela, po pitanjima regulacije javnoga zdravstva ne mogu se primijetiti tragovi otpora.¹¹⁰ Do kraja će se stoljeća broj zakonodavnih i normativnih akata koji su doneseni s ciljem temeljite regulacije javnozdravstvenog sustava još povećati. Sve je navedeno funkciju jačanje uloge javnozdravstvene politike kao i brige za populacijska kretanja ne samo u svijesti vladara, već i stanovništva Habsburške Monarhije.¹¹¹

Nadalje, nezaobilazna ličnost u ovom procesu je i Gerhard van Swieten. Podrijetlom iz Leidena, Swieten je službovao ne samo kao osobni liječnik Marije Terezije već i njen savjetnik u pitanjima javnoga zdravstva. Na njegu je inicijativu reformiran Medicinski fakultet u Beču koji je potom odigrao ulogu centralnog mjesta naobrazbe, ispitivanja i licenciranja medicinskih praktičara u Monarhiji. Kao njegova najveća zasluga ističe se stvaranje široke mreže školovanih medicinskih službenika diljem Monarhije. Uz snažan utjecaj koji je izvršio na javnozdravstveno zakonodavstvo bio je izrazito važan i za lokalne zdravstvene prilike predlažući liječnike koji će biti postavljeni u gradove Monarhije. Jedan od njih bio je i njegov učenik Ivan Krstitelj Lalangue.¹¹²

Po pitanju institucionalnog razvoja, u sferi je javnog zdravstva ipak ključna uloga bila vladareva. Centralizacijom apsolutne monarhije Marija Terezija bila je u poziciji modernizirati upravu i provesti ujednačenu politiku na razini čitave Monarhije. Pri tom je stvorena jasna hijerarhija u kojoj su lokalne institucije bile podložne centralnim organima.¹¹³ Do takvog je

---

¹⁰⁸ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 46

¹⁰⁹ Ibid. 80

¹¹⁰ Ibid. 78

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid. 49

razvoja doveo niz strukturalnih reformi pokrenutih nakon Rata za austrijsko nasljedstvo. Krajnji je cilj unutarnje konsolidacije bilo podizanje financijske, a time i vanjskopolitičke moći Monarhije.¹¹⁴ Obilježje je cjelokupnih reformi bila reforma središnje uprave s ciljem snažnije kontrole lokalnih uprava i nadzor nad provedbom carskih odredbi. Upravo je o aparatu izvršne vlasti na lokalnoj razini ovisila njihova uspješna provedba.¹¹⁵ U Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu ta je centralna odgovornost pripala županijama koje su imale obavezu organizacije i provedbi svih kraljevskih, saborskih i banovih odredbi na teritoriju pod svojom jurisdikcijom.¹¹⁶

Institucionalnu organizaciju javnozdravstvenog sustava Habsburške Monarhije Ivana Hrobec podijelila je u četiri faze. Prvu, koja je trajala do pedesetih godina 18. stoljeća, karakterizira fokus javnozdravstvenih mjera na preventivne poteze protiv epidemija kuge i drugih zaraznih ljudskih i stočnih bolesti. Drugu je obilježila izgradnja institucionalne strukture a treću, koja se dijelom preklapa s drugom i četvrtom, osiguranje dostupnosti zdravstvene njege i povećanje broja stručnog osoblja na lokalnim razinama. Četvrtu fazu obilježava usmjerenost na preventivne mjere i opće zdravstveno stanje stanovništva.¹¹⁷ U toj kategorizaciji, izdavanje *Kratkog Navuka* 1777., etabliranje primaljske škole u Varaždinu 1776. i izdavanje *Nagovornog Liszta* 1785. godine, spadaju u treću i četvrtu fazu razvoja. S jedne je strane do tog vremena već uvelike formirana mreža regionalnih javnozdravstvenih institucija s jasnom hijerarhijom u odnosu na centralne institucije, dok je s druge proces povećanja broja medicinskih praktičara još uvijek bio u tijeku. To je razvidno iz već spomenutog osnutka primaljske škole 1776. godine čiji je cilj bio licenciranje i školovanje primalja, ali i, kao i Lalanguetovom udžbeniku, diseminacija znanja seoskim primaljama koje nisu mogle pohađati formalnu nastavu. Potonje je trebalo rezultirati širenjem dostupnosti medicinske skrbi, pri čemu je osobit naglasak bio na ruralnom stanovništvu kojem je adekvatne zdravstvene skrbi, barem po definiciji zakonodavaca, nedostajalo. Važno je pritom još jednom napomenuti kako je zdravstvo kroz djelatnost zdravstvenih povjerenstava postalo sastavnim dijelom lokalne izvršne vlasti. Odvajanjem lokalne uprave od staleški kontroliranih institucija i poslovi javnoga zdravstva prešli su u isključivo vladarevu tj. državnu domenu.¹¹⁸ Za tu je fazu još značajno što je cijeli zdravstveni sustav na lokalnoj razini stavljen u ruke medicinskih stručnjaka zaposlenih u

---

¹¹⁴ Hrobec, Ivana. *Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 51.

¹¹⁵ Ibid. 53

¹¹⁶ Ibid. 54

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid. 67

županijama i gradovima. Gotovo je nepotrebno reći kako su oni bili postavljeni na to mjesto direktivama iz Beča. Na taj je način i Ivan Krstitelj Lalangue, rodom Luksemburžanin a školovan u Beču, carskim dekretom 1772. došao u Varaždin kao osobni liječnik hrvatskog bana Nadasdyja te postavljen na funkciju fizika varaždinske županije.¹¹⁹

Gore opisane reforme etablirale su zdravstvo kao kategoriju javne službe. Jednako tako, svi koji su ovlašteno obavljali medicinski praksu postali su kategorizirani kao javni službenici.¹²⁰ Kratki Navuk od Mestrie Pupkorezne izrazito dobro potvrđuje ovu tvrdnju. Prvo poglavlje knjige u cijelosti je posvećeno minucioznom definiranju primalje koja sada prelazi u državnu službu te stoga mora posjedovati točno definirane karakteristike i pridržavati se propisanih joj pravila. Njenoj društvenoj funkciji pridaje se sada veća važnost i pridružuje joj se povlaštenu status javnog djelatnika, provoditelja javnozdravstvene politike Beča. Jednako tako, jasno se razgraničuje i disocira licenciranu javnu službenicu od njenog tradicionalnog ekvivalenta. Arhetip normativne primalja vrijednosno se atribuiraju potpuno različito od tradicionalne "Pupkorezne Babe". Ipak, Kratek Navuk nije posve odvojen od realnosti situacije na varaždinskom selu kojeg je obilježio kroničan nedostatak primalja pa je stoga i Lalangeov pristup ponešto nijansiraniji u poglavljima koja slijede.

Ukratko, drugu polovicu 18. stoljeća obilježila je "kontrola, etabliranje vladareva autoriteta i normiranje"¹²¹ koje su svoj odraz imale i na javnozdravstvenoj politici. Pri tom je realitet situacije nalagao da, iako su se kroz kontrolu i normiranje "projicirale tada općeprihvaćene vrijednosti prava i racionalnog reda,"¹²² nove prakse sukobe s "uvriježenim modelima i traže modus vivendi s kontinuitetom dugo čuvane tradicije".¹²³ Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne objavljen je upravo u periodu čije je osnovno obilježje supostojanje tradicionalnih i modernih medicinskih praksi. Iako Hrobec piše kako je rast pacijenata iz ruralnih sredina evidentan, što vodi do zaključka da je stanovništvo prihvatilo autoritet učenih liječnika, isto se, zbog niza faktora, ne može tako lako potvrditi i za primaljstvo. Ponajprije, školovanih primalja krajem 18. stoljeća još uvijek nije bio dovoljan broj, a s druge je strane tradicija korištenja lokalnih žena s kojima su rodilje vjerovala ne samo zbog njihove reputacije, već i stoga jer su s njima njegovale socijalne veze, bila duboko ukorijenjena. Nepobitno je ipak

---

¹¹⁹ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 333

¹²⁰ Hrobec, Ivana. *Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 196

¹²¹ Ibid. 197

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

da se Monarhija, a time i hrvatske zemlje, uključuju u onovremene aktualne procese razvoja sustava javnoga zdravstva koji su zahvatili čitav kontinent. Osamnaesto stoljeće razdoblje je formiranja medicinskih i prosvjetnih institucija u procesu kojeg su angažirani brojni europski vladari. Njihova zajednička karakteristika nije samo usmjerenost ka ekonomskoj dobiti, već i promicanje imperativa korisnosti. Na idejama racionalizma, progresa i nužnosti edukacije zasnivaju se raznovrsne i sveobuhvatne reforme koje su preobrazile mnoge europske monarhije. Kao primjer možemo navesti Švedsku, monarhiju u kojoj je potreba za jakom vojnom silom također diktirala populacijsku politiku. Skrb za podaništvo, osobito majki i novorođenčadi, postala je pitanje od nacionalne važnosti značaj kojeg je osobito naglasio Švedski Nacionalni zdravstveni kolegij. Pri tom je velika pozornost posvećena broju i kvaliteti primalja.¹²⁴ Važnost primalja za nacionalnu dobrobit verbalizirao je i Johan von Hoorn 1697. godine kada je u prvom obstetričijskom priručniku na švedskom jeziku napisao kako će upravo primalje svojom ulogom u spašavanju života omogućiti švedskom narodu da živi u miru.¹²⁵ Sličan proces može se pratiti i u Danskoj gdje je krajem 18. stoljeća provedena ekstenzivna reforma s ciljem povećanja bogatstva kralja i kraljevine a koja je počivala na kameralističkim načelima. U sferi javnog zdravstva inicirane su reforme koje su trebale doprinijeti rastu broja stanovnika i proširiti dostupnost zdravstvene skrbi. U skladu s time u Kopenhagenu je 1787. godine otvorena i prva danska škola za primalje.¹²⁶ Licencirane su primalje, isto kao i habsburške, bile plaćane iz javne blagajne. To je ujedno značilo su one bile obvezne pomoći u svakom porođaju na koji su bile pozvane, neovisno o tome hoće li im roditelja dodatno platiti za njihove usluge¹²⁷ što indicira brigu za zdravlje svakog podanika. U Francuskoj je adekvatna primaljska skrb bila od osobite važnosti za monarhiju. Nezaobilazna je figura pritom bila primalja Mme du Coudray kojoj je Luj XV povjerio "patriotsku misiju."¹²⁸ Naime, strepeći da se populacija Francuske progresivno smanjuje, vladar je Mme du Coudray odredio da putuje državom i podučava ruralno stanovništvo modernim primaljskim praksama.¹²⁹ U Italiji se sve do sredine 18. stoljeća ne može primijetiti uplitanje državnih organa u rad primalja, njihov je rad do tad bio pod nadzorom

---

¹²⁴ Romlid, Christina, "Swedish Midwives and their Instruments in the Eighteenth And Nineteenth Centuries" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 38-61, 44

¹²⁵ Ibid. 54

¹²⁶ Lokke, Anne, "The 'antiseptic' transformation of Danish midwives, 1860-1920" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 102-134, 105

¹²⁷ Ibid. 106

¹²⁸ Gelbart, Nina, "Midwife to a nation: Mme du Coudray severs France, in *The Art of Midwifery*" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 131-153, 131

¹²⁹ Ibid.

Crkve. Ipak, sekularne su vlasti od tog perioda započele s primjenom politika koje su regulirale kriterije za ulazak u službu. Iste su bile vođene idejama prosvjetiteljstva i usmjerene ka cilju demografske ekspanzije pri čemu je prvi korak bio snižavanje alarmantno visokih razina smrtnosti novorođenčadi.¹³⁰ S druge strane, u Engleskoj je tek razmjerno kasnije, 1902. godine izdavanjem "Midwives Act", djelatnost primalja podvrgnuta državnoj kontroli. Do tog je vremena njihova praksa bila slobodna od restrikcija. U potonjem se slučaju očituje i vrlo različita državna organizacija koja nije pratila kontinentalne trendove apsolutističke monarhije te je stoga razvoj engleskog javnozdravstvenog sistema bio različit od modela europskih apsolutnih monarhija.¹³¹

Sinteza ideja prosvjetiteljstva, gospodarsko-upravne teorije kameralizma i sveobuhvatnog procesa društvene kontrole koja je proizlazila iz jačanja apsolutnih monarhija, svoj je odraz u drugoj polovici 18. stoljeća pronašla i u formulaciji i implementaciji javnozdravstvenih politika na europskom, habsburškom i varaždinskom planu. Kako je već spomenuto, izdavanje Lalangueovog obstetricijskog priručnika na vernakularu i osnivanje primaljske škole 1776. godine prate gore opisane dominantne ideološke i političke pravce svojega vremena ali i pružaju potvrdu da su isti bili realizirani, ne samo u spisima svojih teoretičara već i, s manjim ili većim modifikacijama, u praksi.

b. Državni nadzor nad školovanjem i licenciranjem primalja u 18. stoljeću

Implementacija javnozdravstvene politike Habsburške Monarhije tj. formiranje funkcionalnog sustava javnoga zdravstva najuže je povezano s razvojem obrazovanja medicinskih stručnjaka. Bečki je dvor ispravno zaključio kako je za uspješnost predviđenih reformi potreban obrazovani kadar koji će djelovati lokalnoj razini. Školovani medicinski praktičari u službi države na sebe će preuzeti odgovornost provođenja odredbi s vrha kao i modifikaciju istih u skladu sa stanjem zatečenim na terenu, tj. potrebama i mogućnostima lokalnih urbanih i ruralnih zajednica. Iz tog se razloga na području Habsburške Monarhije

---

¹³⁰ Filippini, Nadia Maria, "The Church, the State and childbirth: the midwife in Italy during the eighteenth century" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 153-177, 162

¹³¹ Mottram, Joan, "State Control in local context, Public health and midwife regulation in Manchester, 1900-1914" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 134-153, 134

tijekom čitavog 18. stoljeća, a napose u njegovoj drugoj polovici, mogu primijetiti brojne inicijative reformi medicinskog obrazovanja.¹³²

Uz gore spomenutu potrebu za većim brojem formalno obrazovanih medicinskih stručnjaka, jačanju značaja medicinskih studija u 18. stoljeću snažno je pridonio i uspon prirodnih znanosti. Za razvoj medicine ključan je događaj bila pretpostavka da "sve prave znanosti počivaju na iskustvu."¹³³ Posljedično tome, utjecaj mističnih i spiritualnih elemenata u znanstvenim krugovima od tada sve je više jenjavao. Znanstvenici čije se obrazovanje, a time i percepcija svijeta, temeljila na zasadama prosvjetiteljstva, vodili su se postavkom da se do razumijevanja prirode dolazi analizom iskustva, racionalnim pristupom problemima i empirijskim istraživanjima.¹³⁴ Centri su takvih znanstvenih standarada bila sveučilišta gdje su se promicali trendovi empirizma, promatranja i znanstvenog istraživanja. Ipak, u uvjetima drukčijih društvenih i političkih tendencija, utjecaji medicinskih fakulteta možda bi ostali u okvirima uske zajednice intelektualaca.¹³⁵ U drugoj je polovici 18. stoljeća na promicanje novih znanstvenih metodologija i implementiranje istih u svrhu općeg dobra, značajnu ulogu odigrao upravo splet političkih i društvenih strujanja opisanih u prethodnom poglavlju. Ta su rezultirala širom praktičnom primjenom teoretskih medicinskih spoznaja tj. razvojem interakcije teorije i prakse u svrhu opće koristi. Medicinski fakulteti pri tom preuzeli središnju ulogu u formiranju i provedbi javnozdravstvene politike Monarhije.

Polazna točka reforme cjelokupnog sistema na razini Monarhije bio je preustroj sustava medicinskog obrazovanja. Između pedesetih i osamdesetih je godina 18. stoljeća model koji se do tad gotovo isključivo temeljio na teoretskom podučavanju radikalno je izmijenjen. Praksa na koju se ugledalo dolazila je iz Nizozemske, točnije, sa sveučilišta u Leidenu na kojem je djelovao profesor medicine Herman Boerhaave. Upravo je on središnja ličnost koja je posredovala u uspostavi novog modela medicinske naobrazbe temeljenog na sprezi teoretskog i praktičnog podučavanja.¹³⁶ Među njegovim učenicima bio je i Gerhard van Swieten, kasniji osobni liječnik Marije Terezije i idejni autor mnogih reformi s područja javnoga zdravstva.¹³⁷ Jedna od najranijih i najznačajnijih reformi bila je reorganizacija Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Beču, koja se počela provoditi već od 1749. godine. Među glavnim je

---

¹³² Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 121

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid. 121

¹³⁵ Ibid. 122

¹³⁶ Ibid. 124

¹³⁷ Ibid.

karakteristikama te reforme bilo uvođenje praktične prakse liječenja uz već postojeće teorijsko obrazovanje koje je do tad bilo vezano isključivo uz fakultet i nije izlazilo na teren. Posljedica je to afirmacije prosvjetiteljskog stanovišta po kojem se razdvojenost teorije i prakse smatrala smetnjom napretku znanosti.¹³⁸ Istovremeno, uspostavljena je državna kontrola nad spomenutim učilištem.¹³⁹ To je značilo da je Dvor preuzeo nadzor nad izdavanjem diploma i vršenjem liječničke prakse dok je fakultet bio odgovoran za provjeru kvalitete svih medicinskih praktičara u Monarhiji.¹⁴⁰

Po pitanju obrazovanja i licenciranja primalja u Habsburškoj Monarhiji može se primijetiti kako je uz jačanje pronatalitetne demografske politike u dvorskim i intelektualnim krugovima jačala i svijest o važnosti kvalitetno školovanih primalja.¹⁴¹ Tako se prvi tečajevi za primalje u Monarhiji javljaju, premda ograničeni samo na Beč, već u 17. stoljeću.¹⁴² Centralne institucije razvoja obrazovanja primalja bila su sveučilišta na kojima se od sredine 18. stoljeća počinju osnivati prve katedre za porodništvo.¹⁴³ Pri tom je prvo bilo osnovano 1751. u Göttingenu od kuda se utjecaj proširio i na Habsburšku Monarhiju. Bečka je katedra za porodništvo osnovana samo tri godine kasnije, 1754., a na njezinom se čelu našao Heinrich Johann Nepomuk Cranz, van Swietenov učenik koji se završio svoje obrazovanje u Parizu. Sredina stoljeća bilježi i objavljivanje obstetrijske literature u sve većem obimu a korištenje iste bilo je preporučivano i od strane vladara. U idućim će se desetljećima povećati produkcija obstetrijskih izdanja na vernakularima diljem Monarhije, dio kojeg je korpusa i Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne Ivana Krstitelja Lalanguea.¹⁴⁴ Ti su priručnici bili namijenjeni tradicionalnim primaljama koje do sad nisu bile kontinuirano formalno obrazovane. Briga za njihovo obrazovanje u skladu s normativima koje su formulirali Medicinski fakultet i Dvor ipak nije stala na izdavanju tih priručnika. Kontrolu nad edukacijom primalja preuzeli su županijski kirurzi ili fizici koji su stekli titulu magistra obstetricije. Od 1785. takvo je obrazovanje postalo obveznim za sve primalje koje nisu prošle tečaj na jednom od sveučilišta. Po takvom se završenom tečaju primala svjedodžba koja je omogućivala legalno bavljenje primaljstvom. Ovdje i dalje nije bio kraj državnoj kontroli nad primaljskom praksom. Kako nam svjedoči Nagovorni List kojeg je Ivan Krstitelj Lalangue, fizik Varaždinske županije, napisao u

---

¹³⁸ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 127

¹³⁹ Ibid. 125

¹⁴⁰ Ibid. 126

¹⁴¹ Ibid. 150

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid. 151

¹⁴⁴ Ibid. 152

Varaždinu a objavio u Zagrebu te iste 1785. godine, primalje su bile dužne pojaviti se pred gradskim fizikom jednom godišnje kako bi bile relificirane. U suprotnom prijetila im je kazna. Tako Lalangue piše sljedeće:

*Moglo bi se dogoditi da koja među vama vremenom postane usporena i ljenija u nauci ili čitanju knjižice u primaljskoj nauci te bi tako zaboravila temeljne nauke, naučene u školi, izvršavajući primaljsku dužnost uz brojne pogreške kod roditelja i porođenih. Zato određujem da se obavezno jedanput godišnje pozivate pred mene na provjeru znanja, kako bi se spriječilo veliko zlo i čuvalo vaše veliko dobro, poglavito za obilaska liječnika ili doktora ili županijskog ranarnika. Ukoliko bi u ono vrijeme radi svojih poslova bile spriječene, pred mene ili gospodina županijskog ranarnika pristupiti ćete kasnije, kako bi bile ispitane u poznavanju vaše znanosti i čitanja kako bi ispitali ostajete li u vašoj želji. Ako pak koja među vama bez opravdanog razloga ili nečasnih razloga ne želi pristupiti provjeri, treba znati da će biti izručena županijskoj odluci, od koje ima očekivati zasluženu kaznu.*¹⁴⁵

Kako svjedoči gornji citat iz Nagovornog Lizta, izgradnju obrazovnog sustava medicinskih praktičara pratilo je i zakonodavstvo koje je konkretiziralo kvalifikacije potrebne za ulazak u službu. Istovremeno, dotadašnja se praksa naukovanja do kraja stoljeća sve više marginalizirala a licenca je postala uvjetom obavljanja prakse.¹⁴⁶ Odredbama o licenciranju nastojalo se dokinuti neujednačeno i nerijetko nekvalificirano obavljanje medicinske prakse kao i podučavanje novih članova na tradicionalne načine. Potonje se počelo provoditi već 1748. godine kada je izdana odredba za Češku u kojoj piše kako "neznanje primalja koje nisu uredno primljene u službu"¹⁴⁷ rezultira mortalitetom roditelja i novorođenčadi. Pri tom se primaljama sugerira da se podvrgnu ispitima ili na Medicinskome fakultetu ili kod nadležnog okružnog liječnika. Od šezdesetih godina osamnaestog stoljeća takve će se odredbe postrožiti i prošiti na šire područje Monarhije. Za takozvane "fušere" bile su predviđene i kazne.¹⁴⁸ Što se tiče važnih zakonodavnih akata, zasigurno je jedan od najznačajnijih Opći zdravstveni pravilnik iz 1770. godine.

Iako su Općim zdravstvenim pravilnikom normirane licence, pravo se stanje ipak razlikovalo od propisanog ideala. U županijama i gradovima tako je još uvijek djelovalo mnogo primalja, kao i drugih medicinskih praktičara, koji su svoju licencu stekli naukovanjem na

---

¹⁴⁵ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

¹⁴⁶ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 153

¹⁴⁷ Ibid. 156

¹⁴⁸ Ibid.

tradicionalni način.¹⁴⁹ Tome je bilo tako ili zbog otpora ili zbog financijskih neprilika u ruralnim sredinama. Kazne pri tom nisu bile djelotvorne jer bi opstrukcija njihovog rada najviše štetila stanovništvu koje bi tada ostalo bez ikakve pomoći i prepušteno samo sebi. Spomenuto potvrđuje i ispitivanje stanja primaljstva u svim gradovima i županijama zemalja krune Sv. Stjepana koje je 1783. godine provelo Zdravstveno povjerenstvo Ugarskog namjesničkog vijeća. Tada se primalje kategorizira u tri skupine. Prvu su činile primalje s diplomom stečenom na jednom od sveučilišta i obično su službovale u gradovima. Druga je skupina dozvolu za rad dobila temeljem javnog ispita dok su treću činile primalje bez certifikata koje su ipak radile pod nadzorom nekog fizika ili kirurga.¹⁵⁰ Potonja je skupina svoje usluge mogle pružati samo ženama koje su živjele na selima.¹⁵¹

Godine 1772. Varaždinska je županija izvijestila o dvije licencirane primalje¹⁵² a kasne 1787. godine u Zagrebačkoj je županiji registrirana samo jedna primalja.¹⁵³ To svjedoči s jedne strane o njihovom izuzetno malom broju, a s druge pokazuje da su se primalje još uvijek držale tradicionalnih obrazaca funkcioniranja struke i zanemarivale zakonske akte koji su formalizirali nužnost njihova licenciranja. Protiv primalja koje su službovale neovlašteno progovarale su i licencirane primalje. Ovlaštena varaždinska primalja Maria Kromlin Lathoringa obratila se tako 1771. godine Hrvatskome kraljevinskom vijeću potičući strožu kontrolu i zabranu rada tradicionalnim primaljama.¹⁵⁴ Iako je rad priučenih primalja još bio duboko uvriježen, rad se licenciranih primalja dodatno regulirao. U Varaždinu su 1787. izdane upute za primalje pod naslovom "Instruktion für eine Stadthebamme" u kojoj su njihove obaveze dodatno specificirane. Tako im se nalagalo da ne napuštaju grad bez obavijesti o tome gdje ih se može pronaći te se još jednom napomenulo kako temeljem svoje plaće iz državnog erara imaju obavezu pomaganja i najsiromašnijim ženama.¹⁵⁵ Do kraja stoljeća u gradovima i većim naseljima može se primijetiti kako su direktive pristigle iz Beča polučile određen učinak. S druge strane, situacija na selima znatno se razlikovala. Tome je bilo tako jer je odlazak na naukovanje čak i k lokalnom fiziku ili kirurgu u grad bio teško provediv zbog financijskih ili društveno-običajnih razloga što je utjecalo na osjetan manjak žena na selima koje su se

---

¹⁴⁹ Ibid. 157

¹⁵⁰ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 195

¹⁵¹ Ibid. 158

¹⁵² Ibid. 194

¹⁵³ Ibid. 158

¹⁵⁴ Ibid. 195

¹⁵⁵ Ibid.

primaljskom zanimanju željele, ili mogle, posvetiti profesionalno.¹⁵⁶ Pred kraj vladavine Josipa II ističe se tako i manjak financijskih sredstva za obrazovanje primalja dok se odgovornost prebacuje na lokalne vlasti kojima bi isto trebalo biti u interesu.¹⁵⁷

Mnogi suvremeni istraživači kritički promišljaju o praksi licenciranja primalja u osamnaestom stoljeću. Kao što je rečeno, prve se katedre specijalizirane za porodništvo osnivaju tek sredinom stoljeća dok je tradicija spajanja teoretskog s praktičnim znanjem na mnogim medicinskim fakultetima tek u začetcima. Postavlja se stoga pitanje koliko su sveučilišno školovani liječnici bili kvalificirani za posao licenciranja primalja imajući na umu da je znanje i praktično iskustvo potonjih daleko premašivalo ono liječnika. Tradicionalno školovanje primalja podrazumijevalo je da naučnica barem godinu dana prisustvuje porodima kao pratnja iskusnije primalje.¹⁵⁸ Istovremeno, obrazovanje liječnika zaduženih za ispitivanje i licenciranje primalja baziralo se u prvom redu na čitanju klasičnih medicinskih tekstova i možda tek prisustvovanju autopsiji ženskog leša. Prema tome, nije bilo nevjerojatno da je liječnik nadzirao rad i ispitivao znanje primalje koja je prisustvovala stotinama poroda dok sam možda nikada nije prisustvovao rođenju djeteta.¹⁵⁹ Ipak, ruku pod ruku s profesionalizacijom medicinske znanosti i prakse išlo je marginaliziranje pružatelja medicinskih usluga koji nisu završili formalno obrazovanje. Kako ženama pristup sveučilištima nije bio omogućen, one su se tako pronašle u kategoriji neprofesionalnog kadra čija je praksa, u najboljem slučaju, bila nadzirana od strane sveučilišno obrazovanih liječnika, isključivo muškaraca.¹⁶⁰ Njima je na taj način zabranjeno liječenje a primaljska praksa, koja je ipak stoljetno spadala u žensku domenu, nije se nastojala dokinuti ili preoteti iz ženskih ruku već staviti pod nadzor i učiniti zavisnom.¹⁶¹ Zanimljivo je primijetiti kako je u Danskoj osobito snažan bio trend obrazovanja i autoriziranja primalja koje su već bile u službi, tj. prva saznanja o primaljstvu dobile na tradicionalne načine. Razlog tome bila je velika popularnost tradicionalnih primalja kojima su ljudi vjerovali na temelju reputacije ili osobnog iskustva. Novo pridošle bi isključivo institucionalno obrazovane primalje tako nerijetko odbacivali i klonili se njihovih usluga tretirajući ih kao strance i uljeze. Do sredine 19. stoljeća ruralno se stanovništvo priviknulo na školovane i licenciranje primalje

---

¹⁵⁶ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 196

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Wiesner, Merry, "The midwives of south Germany and the public/private dichotomy" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 77-95, 81

¹⁵⁹ Ibid. 82

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid 83

pa je konkurencije neautoriziranog osoblja uglavnom nestalo.¹⁶² Ipak, kao i u Habsburškoj Monarhiji, od 1672. samo su doktori medicine imali pravo i dužnost podučavanja i licenciranja primalja. Dekretom je 1714. godine u Danskoj propisano kako su sve primalje dužne biti ispitane i položiti zakletvu pred lokalnim vlastima kako bi mogle obavljati svoju službu.¹⁶³ I u drugim se europskim monarhijama mogu pratiti trendovi školovanja i licenciranja primalja. U osamnaestostoljetnoj Španjolskoj primaljama se također onemogućilo samostalno obavljanje prakse, njihov je rad kontrolirala lokalna vlast ili liječnik koji je provodio odredbe koje je donijela centralna vlast u vrijeme Fernanda VI kako bi se regulirala "nevješnost primalja koje su se, kako bi zaradile za život, prihvatile primaljskog zanata".¹⁶⁴ U Švedskoj se s formalnim obrazovanjem primalja započelo već početkom 18. stoljeća kada je liječnik Johan von Hoorn, specijaliziran u obstetriciji u Nizozemskoj i Francuskoj, došao na poziciju Stockholmskog gradskog fizika 1708. godine nakon čega je uskoro na vlastitu inicijativu započeo sa obrazovanjem primalja i izdao prvi obstetrijski priručnik na švedskom jeziku.¹⁶⁵ Statutom izdanim 1777. godine prakticiranje primaljstva bez licence dobivene na sveučilištu u Stockholmu, osim u hitnim slučajevima, postalo je nezakonito. Kazne za kršenje propisa bile su novčane ili dosezale čak do 14 dana u zatvoru. Ipak, tri se godine kasnije, zbog otpora ruralnog stanovništva koje je tim propisom dovedeno u opasan položaj, odustalo od spomenutog te su se primalje smjele školovati i licencirati i u drugim gradovima.¹⁶⁶

Slični su obrasci razvoja javnoga zdravstva i formiranja mreže primaljskih škola u europskim monarhijama rezultirali ispadanjem nove generacije primalja iz domene utjecaja starijih, iskusnijih, tradicionalnih primalja. Iskustvo je tih modernih primalja, javnih službenica, bilo obilježeno utjecajem liječnika koji su ih podučavali i kontrolirali njihov rad, redom muškaraca, nositelja različite kulture od one kojoj su iste primarno pripadale. Jedini ženski

---

¹⁶² Lokke, Anne, "The 'antisepetic' transformation of Danish midwives, 1860-1920" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 102-134, 106

¹⁶³ Ibid. 104

¹⁶⁴ Ortiz, Teresa, "From hegemony to subordination: midwives in early modern Spain" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 95-115, 98.

¹⁶⁵ Romlid, Christina, "Swedish Midwives and their Instruments in the Eighteenth And Nineteenth Centuries" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 38-61, 39

¹⁶⁶ Ibid. 41

utjecaj, po riječima Hilary Marland, bio je onaj već formalno obrazovanih primalja, primalja nove generacije, produkata modernog sistema obrazovanja.¹⁶⁷

c. Primaljstvo do 18. stoljeća

Porodništvo ili primaljstvo medicinski leksikon definira kao struku "koja pruža zdravstvenu zaštitu ženi u porođaju, u trudnoći i babinjama."¹⁶⁸ U gotovo svim je društvima do ranomodernog perioda uloga primalje pripadala ženama.¹⁶⁹ Ovo ekskluzivno pravo da brigu oko, pri i nakon poroda na sebe preuzmu isključivo žene bila je izuzetno duboko ukorijenjena gotovo univerzalno. Muškarci su bili involvirani tek marginalno ili najčešće posve isključeni iz onog što se smatralo ženskom domenom.¹⁷⁰

Razvoj porodništva, tog najstarijeg ženskog zanimanja, povijesni izvori mogu pratiti 5 tisuća godina unatrag do civilizacija na obalama rijeke Ind.¹⁷¹ Najranije skulpture koje prikazuju božice plodnosti kako rađaju datiraju se u period između 6500 i 5700 godina prije nove ere a pronađene su u Çatalhöyük.¹⁷² Premda je sačuvan izuzetno mali broj zapisa koje su ostavile kulture Mezopotamije, poznato je kako su žene tada rađale u sjedećem položaju¹⁷³ dok je u Drevnom Egiptu porođaj, iako popraćen visokom stopom smrtnosti, smatran prirodnim događajem a ne bolešću te je stoga beskompromisno pripadao ženskoj domeni.¹⁷⁴ I u Antičkoj se Grčkoj porod obavljao kod kuće. O rođilji se brinula primalja te tri ili četiri druge žene iz njezine obitelji. Pomoć liječnika tražila se tek kada je došlo do komplikacija. Grčke su primalje uglavnom bile žene starije dobi čija je zadaća bila briga za trudnicu i higijena prilikom poroda. One nisu predstavljale ujednačenu grupu već su se međusobno razlikovale u znanju te su tako one vješte u kirurgiji i farmaciji bile cjenjenije. Jedna je od njihovih dužnosti bila i invokacija božica poroda i primaljstva, Eileithye, Artemide i Here.¹⁷⁵ Antičke Rimljanke također su rađale

---

¹⁶⁷ Marland, Hilary, "The midwife as health missionary, The reform of Dutch childbirth practices in the early twentieth century" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 153-180, 155

¹⁶⁸ <http://www.medicinski-leksikon.info/znacenje/primaljstvo.html>, 6.8.2016.

¹⁶⁹ Marland, Hilary, Anne Marie Rafferty, *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 10

¹⁷⁰ Williams, Jan, "The controlling power of childbirth in Britain" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 232-248, 234

¹⁷¹ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 11

¹⁷² Ibid. 13

¹⁷³ Ibid. 51

¹⁷⁴ Ibid. 54

¹⁷⁵ Ibid 57

kod kuće a o njima se brinula primalja i njezine pomoćnice. Rodilje su dočekale porod u krevetu nakon čeg bi ih se preselilo na stolicu. Nasuprot njima sjedila bi primalja i nastojala ublažiti njihov strah.¹⁷⁶ Tijekom srednjega je vijeka na europskom kontinentu interes za medicinu suočen s dominantnijom skolastikom jenjavao. Razvoju znanosti nije pomogla ni zabrana disekcije.¹⁷⁷ Situacija se ipak promijenila s procvatom renesanse. Iako je dokazano kako je Rösslin svoj priručnik obstetricije na njemačkom jeziku "Der Schwangem Frawen und Hebammen Roszgarten" kompilirao, ne može se poreći uspjeh što ga je taj medicinski udžbenik tiskan 1513. godine polučio u Europi. Do konca će 17. stoljeća Rosengarten tako biti preveden na brojne jezike, doživjeti mnogostruka izdanja i ostati najpopularnijim priručnikom opstetricije.¹⁷⁸ Sedamnaesto je stoljeće obilježio izuzetno značajan događaj u povijesti porođništva, naime, obitelj Chamberlain izumila je porođnički forceps, instrument koji se koristio pri teškim i opstruiranim porođajima. Strogo čuvanu tajnu forcepsa Chamberlaini su uspjeli skrivati gotovo čitavo stoljeće i pol, koristeći instrument jedino kada bi svi izašli iz prostorije u kojoj je žena rađala a njoj bi bili zavezali oči.¹⁷⁹ Osamnaesto stoljeće, "doba razuma", smatra se početkom znanstvene obstetricije koju je karakterizirala profesionalizacija struke, progresivna medikalizacija poroda i sve veći upliv muškaraca u spomenutu djelatnost.¹⁸⁰

Gotovo svi povijesni izvori upućuju na činjenicu da su pri porođima ženama pomagale druge žene.¹⁸¹ Iako nije poznato kada se prvo formirao koncept primalje, može se pretpostaviti da njezini začeci sežu čak u prapovijest.¹⁸² Evolucijska medicina tumači to razvojem bipedalizma što je rezultiralo promjenama u procesu poroda.¹⁸³ Drugi faktor koji je porod učinio socijalnim događajem bila je činjenica da se novorođenče rađa licem okrenutim od majke pri čemu takav položaj otežava ženi da uhvati dijete te joj je stoga potrebna pomoć druge osobe.¹⁸⁴ Potonje smanjuje rizik od ozljeđivanja ili smrti novorođenčeta.¹⁸⁵ Evolucijska medicina sugerira da su rani hominidi tražili asistenciju pri porođima bi tako njihovo potomstvo bilo zdravije i imalo veće šanse za preživljavanjem. Tom se motivu, također iz evolucijskih razloga, pridružio i splet emocija poput straha, stresa, zbunjenosti, nesigurnosti koji su nagnali rodilje

---

¹⁷⁶ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 61

¹⁷⁷ Ibid. 17

¹⁷⁸ Ibid. 19

¹⁷⁹ Ibid. 21

¹⁸⁰ Ibid. 24

¹⁸¹ Ibid. 174

¹⁸² Ibid. 173

¹⁸³ Trevathan, Wenda, *Evolutionary Medicine*, Oxford University Press, Oxford, 1999., 193

¹⁸⁴ Ibid. 195

¹⁸⁵ Ibid. 196

da traže društvo.¹⁸⁶ Biološka antropologija zaključuje da su u nekom trenutku ljudske povijesti pozitivne posljedice asistiranog poroda nadmašile prednost koju je nudila sigurnost poroda na osami.¹⁸⁷ Tome svjedoče i komparativna istraživanja koja su potvrdila da izuzetno mali broj društava idealizira neasistirani porod.¹⁸⁸

Ključne su kulturne prakse bile relativno uniformne. Žene su se tijekom poroda slobodno mijenjale položaj kako bi upravljale svojom boli, porod se odvijao u njihovim domovima a o njima su brinule druge žene koje su rodilje obično poznavale.¹⁸⁹ Pri tom su rodilje slobodno mogle birati koja će im primalja asistirati.¹⁹⁰ Porod se kroz stoljeća smatrao događajem od centralnog značaja u kulturi žena.¹⁹¹ Žene su se za pomoć obraćale drugim ženama i rađale u društvu primalja, majki, sestara i susjeda¹⁹² stoga je porod, osobito u ruralnim zajednicama, zadržavao izuzetnu važnost društvenog događaja prilikom kojeg se tkala mreža ženskih socijalnih odnosa u nekoj zajednici.¹⁹³ Rijetkost ili nepostojanje pisanih izvora o ovim važnim događajima gotovo ritualnog značaja učinile su mnoge kulturne i tradicijske različitosti nedostupnima za proučavanje.

Poznato je ipak da je kroz ranomoderni period primaljstvo bilo jedno od najprominentnijih ženskih zanimanja.¹⁹⁴ Plemkinje i pućanke u dilemama s trudnoćom, pri porodu i u babinjama češće su se obraćale primaljama nego liječnicima.¹⁹⁵ Ekskluzivnost struke nerijetko se objašnjava težnjom za ćudoređem tj. ženskom nesklonošću da njihove genitalije vidi drugi muškarac.¹⁹⁶ Drugi je faktor zasigurno bila i činjenica da je porod mogao trajati između nekoliko sati i dana, izuzevši brigu o ženi i djetetu prije i nakon poroda. Kada su na scenu stupili liječnici, u osamnaestom stoljeću čak sveučilišno školovani i specijalizirani u porodništvu, rijetko je postojala koja seoska žena koja bi si mogla priuštiti njegove usluge. Ni

---

¹⁸⁶ Trevathan, Wenda, *Evolutionary Medicine*, Oxford University Press, Oxford, 1999., 197

¹⁸⁷ Davis-Floyd, Robbie, "Melissa Cheyney, Birth and the Big Bad Wolf: An evolutionary perspective" u: Selin Helaine, Pamela K. Stone (ur.), *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 1-22, 7

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Robbie Davis-Floyd, Melissa Cheyney, Birth and the Big Bad Wolf: An evolutionary perspective, in Helaine Selin, Pamela K. Stone, *Science across cultures: the history of non-western science*, 8

¹⁹⁰ Lay, Mary M, *The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power*, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000., 14

¹⁹¹ Ibid. 54

¹⁹² Carson Banks, Amanda, *Birthchairs, midwives and medicine*, University Press of Mississippi, Jackson, 1999., 1

¹⁹³ Lay, Mary M, *The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power*, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000., 54

¹⁹⁴ Ortiz, Teresa, "From hegemony to subordination: midwives in early modern Spain" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 95-115, 95

¹⁹⁵ Ibid. 96

¹⁹⁶ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 175

sami liječnici, u okolnostima kad je njihov broj nedostajao, nisu bili tome skloni jer bi time za brigu o samo jednom pacijentu potrošili suviše mnogo vremena.

Ranonovovjekovni period, prije regulacije struke i formaliziranja sustava javnoga zdravstva, karakteriziraju značajne varijacije i velika raznovrsnost po pitanju praksi i vještina praktičara porodništva kao i njihove socioekonomske pozadine, obrazovanja, kompetencija te javne funkcije.¹⁹⁷ Nedvojbeno je ipak da se primaljstvo tada još uvijek smatralo područjem hegemonije žena.¹⁹⁸ Diljem europskog kontinenta običajno pravo i zakonodavstvo različito je definiralo prava i dužnosti primalja.¹⁹⁹ Ipak, možda je značajnije od toga njihovu stvarnu ulogu definiralo područje njihovog djelovanja, tj. razdioba na razini selo/grad.²⁰⁰ Seoske su primalje djelovale u vrlo različitim uvjetima od onih gradskih. To je determiniralo njihov profil kao i određivalo njihovu društvenu funkciju. Neke su primalje pomagale pri porodima tek povremeno, najčešće svojim susjedama ili ženama s kojima su ih spajale čvrste društvene veze dok su druge primaljstvo shvatile kao poziv kojim su se bavile redovito i koji im je zauzvrat osiguravao stabilan izvor prihoda. Postavlja se pitanje je li uopće moguće definirati ranonovovjekovnu primalju s obzirom na širok dijapazon primaljskih praksi, raznovrsnost njihovih kompetencija a, posljedično, i mnogostrukost predodžbi o njihovoj javnoj ulozi. Ipak, diljem Europe primalje su dijelile određen broj zajedničkih karakteristika. Većina primalja bile su starije žene, uglavnom udane ili udovice, što indicira i etimologija hrvatske riječi za primalju, "babica", jednako kao i izraz "hebamme" koji se sa staronjemačkog prevodi otprilike kao "baka novorođenčeta". Te su primalje uglavnom stekle svoju licencu na tradicionalan način, naukovanjem kod starije i iskusnije primalje.²⁰¹ Većina ih je pripadala srednjem sloju, ženama obrtnika, trgovaca ili poljoprivrednika te je svojim radom pridonosila obiteljskom budžetu. Neke su primalje u 16. i 17. stoljeću bile i žene iz višeg sloja i pismene.²⁰² Činjenicom ostaje da su ranonovovjekovne primalje varirale između pismenih i nepismenih, ruralnih i urbanih,

---

¹⁹⁷ Marland, Hilary, *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 2

¹⁹⁸¹⁹⁸ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 174

¹⁹⁹ Marland, Hilary, *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 2

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ortiz, Teresa, "From hegemony to subordination: midwives in early modern Spain" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 95-115, 97

²⁰² Marland, Hilary, *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 4

starih i mladih, bogatih i potrebitih²⁰³ te da bivanje primaljom nije nužno bio njihov primarni socijalni identitet.²⁰⁴ Ovo je važno imati na umu promišljajući o predodžbama o primaljama formiranim u osamnaestom stoljeću. Kako će kasnije biti detaljnije prikazano na varaždinskom primjeru, Ivan Krstitelj Lalangue u svom je primaljskom priručniku opisao nelicencirane seoske primalje kao da opisuje i obraća se jednoj ženi, arhetipu tradicionalne primalje. U obzir nije uzeo nijansiranost primaljskih praksi i vještina, već je sve primalje koje nisu prošle formalnu naobrazbu izjednačio i na njih i njihov rad usmjerio gotovo isključivo kritike i pokude.

Suvremeni se istraživači povijesti primalja i primaljstva susreću s nedostatkom izvora koji bi pružili više vjerodostojnih informacija o tematici. Vrijeme i ravnodušnost presudno su utjecali na mutnu i često vrlo iskrivljenu sliku koju danas imamo o ranonovovjekovnim primaljama.²⁰⁵ Tome je tako i zbog toga što su primalje jedna od "nijemih grupa". Kako najčešće nisu imale mogućnosti da pišu o sebi, što zbog nepismenosti, što zbog generalnog trenda koji je pisanje rezervirao za muškarce, o njima doznajemo posredno, i to vrlo često na izrazito negativan način.²⁰⁶ Pri tom je potrebno imati na umu kako su isti tekstovi bili ideološki motivirani i često je njihova narav bila propagandna. Tradicionalne su porodničke prakse tako u dostupnim pisanim izvorima bile povezivane s neznanjem, prljavštinom, siromaštvom i karakterizirane kao barijera modernom i sigurnom porodu. Te su predodžbe bile neodvojive od predodžbi o ženskoj kulturi i ženskom znanju²⁰⁷ a najeksplicitnije su bile formulirane u ranonovovjekovnim udžbenicima primaljstva. Potonje je i usmjerilo fokus mnogih istraživača na tenziju između tradicionalnih primaljskih ženskih praksi i onih modernih koje su zagovarali sveučilišno školovani liječnici, isključivo muškarci, koji su napose u osamnaestom stoljeću počeli širiti svoj spektar utjecaja i prisvajati dio moći koja je do tada tradicionalno pripadala ženama. Iako je rezultat promjena koje su započele u 18. stoljeću nesumnjiv, u ovom se radu glavnina pažnje neće pokloniti istraživanju istinitosti tvrdnje da su i u Varaždinu s kraja 18.

---

²⁰³ Hess, Ann Giardina, "Midwifery practice among the Quakers in southern rural England in the late seventeenth century" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 49-77, 50

²⁰⁴ Harley, David, "Provincial midwives in England Lancashire and Cheshire, 1660-1760" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 27-49, 27

²⁰⁵ Lindemann, Mary, "Professionals? Sisters? Rivals? Midwives in Braunschweig 1750-1800" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 177-193, 177

²⁰⁶ Harley, David, "Provincial midwives in England Lancashire and Cheshire, 1660-1760" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 27-49, 27

²⁰⁷ Marland, Hilary, "The midwife as health missionary, The reform of Dutch childbirth practices in the early twentieth century" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 153-180, 159

stoljeća nad primaljskim praksama počeli dominirati muškarci kojima je tisućljećima pristup istoj struci bio ograničen ili zabranjivan. Fokalna točka ovog istraživanja ponajprije su predodžbe o tradicionalnoj i normativnoj primalji koje se mogu iščitati iz teksta *Kratkov Navuka od Mestrie Pupkorezne* a zatim i njihovo povezivanje s dominantnim ideologijama koje su iste generirale. Također, razmatra se i prizma kroz koju je bilo promatrano, a time i društveno konstruirano te opisano u opstetričijskim priručnicima, žensko tijelo.

Činjenicom ostaje da je osamnaestostoljetna konstelacija filozofskih, političkih i ekonomskih strujanja, u sprezi sa težnjom da se priroda razumije i istraži znanstvenim metodama rezultirala deterioracijom položaja tradicionalne primalje kojoj su vrata sveučilišta uglavnom bila nedostupna, te usponom muškarca liječnika u čije je ruke stavljena kontrola čak i nad onim ženama čije je znanje premašivalo njegovo.

4. KONCEPTUALNI OKVIR

a. Maskulini prosvjećeni medicinski diskurs

Tekst *Kratkog Navuka od Mestrie Pupkorezne* društveni je prostor, *social space*, u kojem se u diskurzivnom obliku odvija društvena interakcija. Literarna forma pozorište je socijalnih napetosti i pregovaranja nestabilnih društvenih odnosa, mjesto kreiranja predodžbi o tuđem, ali i vlastitom identitetu. Pri kritičkoj analizi diskursa potrebno je stoga identificirati tko iz pisanog djela progovara, u čije ime, ali i koga se i kroz kakvu prizmu promatra te koji je splet povijesnih, političkih, ekonomskih okolnosti, jednako kao i filozofskih i znanstvenih strujanja, do upravo takvog viđenja doveo. U prethodnim su poglavljima već prikazana izvorišta dominantnih smjerova javnozdravstvene politike Habsburške Monarhije koje se identificira u Lalangueovom diskursu. Kameralizam, centralizacija i birokratizacija Monarhije upareni s novim pravcima u znanosti rezultirali su promjenama i na planu primaljstva.

Osamnaestostoljetna tradicionalno obrazovana primalja bila je suočena s novim zahtjevima koji su normirali njezin fizički izgled, moral i znanje a njezin rad nadgledao je liječnik, magistar obstetricije, čije je teoretsko znanje potvrđivala sveučilišna diploma ali čije je praktično iskustvo u pravilu bilo inferiorno praksi koju je stekla tradicionalna primalja. Iako bi razmatrajući ulogu primaljstva u 21. stoljeću, čiji je profesionalni prestiž danas sekundaran onom liječnika specijaliziranih za porodništvo, čak bilo logično zaključiti kako je proces

minorizacije uloge njihove struke i društvene funkcije započeo već polovicom 18. stoljeća kada je apsolutna monarhija najavila i provela regulaciju praksi tih medicinskih praktičara prilikom kojeg je ojačao i upliv muškaraca u tu žensku struku, ipak se takvo što čini pomalo promašenim. Premda bi takvo istraživanje moglo istraživača dovesti do političkih i upravnih reformi poduzetih u 18. stoljeću, ipak se u tom periodu ne može identificirati intencija vladajućih struktura da na bilo koji način primaljama oduzmu primat u toj struci niti da ih iz iste namjerno izguraju posredstvom liječnika obstetritičara koji bi tada preuzeli njihovo mjesto. Lalangueov je period, naprotiv, doba pregovaranja uloga, reformi koje same po sebi podrazumijevaju određenu nestabilnost prijelaza prilikom kojeg granice tradicionalnog i modernog nisu jasno vidljive. Praksa se tada sukobljava s normativnom teorijom i zakonodavstvom, teorija nailazi na neprihvatanje i otpor ili samo zahtijeva ponešto duži period tranzicije. Obstetrijski priručnici tad, premda diseminiraju stavove odobrene u Beču i egzistiraju na zasadama već gore navedenih strujanja kojima su implicitno prožeti, ne prikazuju tradicionalne primalje negativno jer im je namjera bila izraziti svoje mizogine stavove, već kako bi ostvarili jači afektivni potencijal koji bi na recipijente ostavio dojam i kreirao sklonost ka novim, sveučilišno odobrenim praksama porođništva koje tekst propagira zajedno s izmijenjenom predodžbom o normativnoj primalji, javnoj službenici.

U mnogim se suvremenim povijesnim pregledima primaljstva nailazi na narativ koji u centar brojnih analiza postavlja binarnu opreku muško/žensko i teoriju o 'borbi spolova' koristi kako bi objasnio procese koji su pokrenuti sredinom 18. stoljeća. Pritom istim autorima nerijetko nedostaje historijske kontekstualizacije što ih neizbježno vodi do previđanja brojnih drugih silnica koje su u istom periodu oblikovale procese od interesa. Takvo što nužno rezultira simplifikacijom inače slojevitih i nijansiranih zbivanja te plošnom interpretacijom kojoj je najveći domet objasniti situaciju u primaljstvu teorijom o uzurpaciji kojom su muškarci, liječnici, željeli ženama, primaljama, otkinuti taj ionako rijetki aspekt društvenog djelovanja s kojim muškarci nisu povijesno imali suviše mnogo kontakta. Motiv, iako tek implicitno naznačen, vjerojatno je potvrda muške univerzalne i sveobuhvatne premoći nad ženama. Iako se krajnji rezultat procesa od našeg interesa ne negira, važno je naglasiti da promjene koje su zahvatile primaljsku struku od druge polovice 18. stoljeća nisu inicirane s namjerom da se ženama, primaljama, oduzme autonomija samo zato što su žene. Jednako tako, ne poriče se da je splet faktora u konačnici rezultirao dokidanjem apsolutne ženske dominacije nad strukom, da je njihova autonomija sužena a djelovanje stavljeno pod nadzor. Pri tom je progresivna muška dominacija rezultat mnogostrukih intersekcija ekonomskih, političkih, znanstvenih,

društvenih i filozofskih silnica i ne može se tumačiti isključivo kao nadmetanje muškaraca i žena.

Anglosaksonski model interpretacije povijesti primaljstva u fokus analize postavlja već spomenuto rivalstvo između primalje i muškarca liječnika ili, posredno, znanosti kojom su dominirali muškarci.²⁰⁸ Od osamnaestog stoljeća naovamo, nakon tisućljetne, gotovo sakrosanctne i neoskvrnjene rezerviranosti primaljske struke za žene, povijesni se razvoj eksplicira viktimiziranjem primalja pri čemu su one bile žrtve progresivne prevlasti muškaraca.²⁰⁹ Pri tom se na zakonodavne akte koji su uređivali obveze i prava primalja u ranonovovjekovnim monarhijama gleda kao na kulminaciju procesa subordinacije koja se njima legalizira i formalizira. Zanimljivo je činjenica da je takvom legislativom, barem na području Habsburške Monarhije, normirana praksa svih medicinskih praktičara. To je uz primalje podrazumijevalo kirurge i tradicionalne medicinske praktičare koji su svoje usluge nudili najčešće na seoskim sajmovima. Potonje dvije grupe nisu bile homogeno ženske, što je naročito točno za kirurge. Jednako tako, spomenuta tvrdnja neprecizno identificira izvoriste takvih zakonskih akata. U vrijeme Marije Terezije legislativa nije registrirala zatečeno stanje na terenu i ozakonjivala ga, što bi potvrdilo teoriju o kulminaciji procesa koji su već bili u tijeku, već je *top-down* pristupom tek nastojala provesti reforme. Prvi korak bila je idejna koncepcija reformi nakon čega su uslijedili zakonski akti dok je tek treći korak bila njihova implementacija.

Upravo je na razini implementacije postojala najveća nesuglasnost s normativima. Procesi promjena bili su dugotrajni i prožeti prilagodbama lokalnim uvjetima koji nerijetko nisu dopuštali brzu i efikasnu implementaciju reformi. Također, iako se prisutnost liječnika prilikom teških i opstruiranih poroda nastojala naturalizirati, u ruralnim sredinama uglavnom tada još nije postojala potražnja da isti sudjeluju pri normalnim, nekomplikiranim porodima. Kao što je već i rečeno, u prilikama u kojima je liječnika nedostajalo, prisustvovanje normalnim porodima koji su mogli trajati od nekoliko sati do čak dan ili dva, nije bilo posebno privlačno ni liječnicima koji bi time gubili mnogo vremena na samo jedan slučaj a pritom ostvarili, ako

---

²⁰⁸ Lindemann, Mary, "Professionals? Sisters? Rivals? Midwives in Braunschweig 1750-1800" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 177-193, 177

²⁰⁹ Pitt, Susan, "Midwifery and medicine, Gendered knowledge in the practice" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 218-232, 218

ikakvu, zanemarivu novčanu dobit.²¹⁰ Jednako tako, upitno je koliko su se stvarne primaljske prakse izmijenile. Što se dešavalo u kućama u kojima su žene rađale u prisutnosti primalje i obitelji, nije ostalo zabilježeno. Kako je već rečeno, porod je bio društveni događaj ritualnog značaja, duboko ukorijenjen u kulturi žena, koji je sa sobom povlačio određena očekivanja od svih onih koji su u njemu participirali te se zasigurno dugo vremena opirao radikalnim promjenama.

Činjenicom ostaje da je ženama pristup studiju medicine u Beču, neophodan za stjecanje naslova magistra opstetricije, bio zabranjivan kroz čitavo 18. i 19. stoljeće sve do 1900. godine.²¹¹ To je dakako svaku mogućnost da bilo koja žena postane liječnicom i stekne nadzor nad primaljstvom u nekom gradu ili županiji činilo nemogućom. Žene su tako, isključivo na temelju svoga roda, bile onemogućene da preuzmu tu važnu javnu funkciju. S druge strane, u prethodnim je stoljećima liječnička profesija također bila rezervirana za muškarce i iz svojih je redova potpuno isključivala žene no, kako je primaljstvo smatrala više zanatom nego medicinskom disciplinom, nije se u nju uplitala. Ključ promijenjenog statusa tradicionalnih primalja i sve većeg upliva muškaraca u primaljsku struku potrebno je stoga tražiti u sveobuhvatnom procesu centralizacije i državne kontrole pod čijim se utjecajem našao gotovo svaki aspekt društvenog života, među njima i zdravstvo i primaljstvo kao i u uvjetima već tradicionalne podređenosti žena, ali ne i u zaoštavanju istog.

Nadalje, ako se diskurs Kratkog Navuka okvalificira kao maskulini, te se pri tom ima na umu da su tradicionalne primalje svoje znanje stjecale izvan sveučilišnih okvira, naukovanjem, potrebno je razmotriti odnos teorijskog, maskulinog, znanja i tzv. otjelovljenog znanja, *embodied knowledge* koje se uglavnom povezuje sa primaljama i ženskim znanjem. Susan Pitt u članku "Midwifery and Medicine – Gendered knowledge in the practice" uz opozicioni par maskulino/feminino povezuje još šest binarnih opreka koje se s potonjima asociraju. Tako je svojim istraživanjem ustanovila da se uz koncept maskulinog veže medicinski diskurs a uz feminino primaljski diskurs. Maskulini diskurs roditelja tretira kao klinička bića tj. pacijente, dok ih feminini situira u društveni kontekst pri čemu roditelji funkcioniraju kao integrirana socijalna bića. Kontrola i intervencija suprotstavljene su dozvoljavanju i prepuštanju, ciljevi procesu, gledanje i ispitivanje slušanju i dodirivanju, odvojenost povezanošću i privrženošću, izbjegavanje rizika prihvaćanju rizika, diskurzivno

---

²¹⁰ Harley, David, "Provincial midwives in England Lancashire and Cheshire, 1660-1760" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 27-49, 38

²¹¹ <http://www.meduniwien.ac.at/geschichte/hippo/hippo02.html>, 8.8.2016.

znanje otjelovljenom znanju. U toj razdiobi prvi koncepti vezuju se uz maskulino a potonji uz feminino.²¹² Pri analizi djela iz žanra medicinske književnosti poput *Kratkog Navuka* trebalo bi imati na umu kako diskurs medicine i diskurs primaljstva ipak u praksi ne djeluju kao dvije potpuno solidne i odvojene kategorije već čine mrežu mnogostrukih preklapanja. Također, ti diskursi djeluju kao historijske kategorije koje se odupiru statičnosti a njihovi se sadržaji mijenjanju upravo zbog već spomenutih čestih preplitanja.

Susan Pitt analizirala je način na koji su liječnici i primalje percipirali roditelju. S jedne strane ona konstatira kako maskulini medicinski diskurs roditelju smatra pacijentom, kliničkim bićem izoliranim od svojih društvenih okolnosti, slučajem. S druge strane primaljski diskurs tretira ženu kao socijalno biće, dijelom zajednice čiji se život od porođaja proteže i u prošlost i u budućnost.²¹³ Nadalje, u maskulinom medicinskom diskursu izraženo je stajalište po kojem je liječnička medicinska intervencija nužna kako bi se postigao cilj rođenja živog djeteta i očuvanja života majke. Kroz primaljski se feminini diskurs pak, oprečno tome, umjesto kontrole i intervencije prirodne procese nastoji prepustiti samima sebi dokle god oni to dopuštaju tj. prirodan tijek poroda dozvoljen je onoliko dugo dok isti ne ugrožava zdravlje roditelje ili djeteta. Opreka je stvorena i između načina na koji se pristupa ženskom tijelu. Dok primalje naglasak stavljaju na slušanje i osjet dodira, preko kojih s budućom majkom uspostavljaju intiman, privržen odnos, liječnici svoja opažanja temelje na osjetu vida i smatra ih se emocionalno odvojenima od roditelje.²¹⁴ Posljednja je dihotomija ključna. Opreka između diskurzivnog znanja i otjelovljenog znanja izuzetno je značajna za analizu medicinskih i tradicionalnih praksi i predodžbi o tijelu u 18. stoljeću. Kao što je već spomenuto, ranonovovjekovni su obstetritičari glavninu svojeg znanja stjecali na fakultetima, čitajući o ženskom tijelu i praksi poroda iz knjiga. Kada bi stekli naslov magistra obstetricije njihovo je praktično iskustvo bilo, barem sudeći po broju poroda kojima su prisustvovali, inferiorno onom tradicionalno obrazovanih primalja koje su svoju struku učile upravo prisustvujući porodima kao pratnja iskusnije primalje. To otvara problematiku tzv. otjelovljenog znanja pri čemu su primalje koje su svoje kvalifikacije stekle s jedne strane naukovanjem a s druge strane znanjem o funkcioniranju vlastitog, ženskog tijela, u i van poroda.²¹⁵ Cijeli dijapazon znanja i značenja

---

²¹² Pitt, Susan, "Midwifery and medicine, Gendered knowledge in the practice" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 218-232, 220

²¹³ Ibid. 222

²¹⁴ Ibid. 225

²¹⁵ Ibid. 227

tako nije izražen kroz jezik već kroz mnemoniku tijela.²¹⁶ Ludmila Jordanova konstatirala je kako je medicina uglavnom vizualnom doživljavanju i teoretskom znanju pridavala prioritet nad drugim načinima spoznavanja tijela. Maskulino, vizualno diskurzivno znanje imalo je veći status od femininog, osjetilnog, otjelovljenog znanja tako marginalizirajući ulogu i primalje i roditelje u tijeku procesa poroda.²¹⁷ O spoznavanju tijela kroz dodir piše i Jane Sharp, engleska primalja koja je 1671. objavila "The Midwives Book: or the Whole Art of Midwifery Discovered", prvi primaljski priručnik kojeg je napisala neka engleska primalja.²¹⁸ Za Sharp dodir je predstavljao esencijalno dijagnostičko sredstvo kao. Ona tako piše sljedeće:

*"When, by touching, I perceive, there is an obliquity of the uterus in the case, in the proper time, I desire the patient to lay on her back, and introducing my finger, endeavor to come at the orifice of the uterus. Upon getting hold of it, I support it so long as the labor-throw continues, and I take care the child should not engage itself too much"*²¹⁹

Još jedna poznata sedamnaestostoljetna engleska primalja, Eizabeth Nihell, takakođer zagovara primat dodira nad osjetom vida sljedećim riječima.

*"Touching is natural to women and touching imitates Nature, which "proceeds leisurely," whereas the forceps "goes too quick to work."*²²⁰

I moderne primalje 21. stoljeća naglašavaju važnost otjelovljenog znanja u svojoj praksi. Razumijevanje vlastitog ženskog tijela i tijeka poroda kroz koji su, vrlo često, i same prošle smatraju ključnom razlikom koja im omogućava da adekvatnije od muškaraca pruže potrebnu podršku i pomoć roditelji. Naposljetku, nerijetko spominju i instinktivno znanje što ga posjeduje žena koja rađa i kojoj primalja dozvoljava da postupa po vlastitom nahođenju. Primalje tako naglašavaju značaj bivanja ženom i majkom te istom pripisuju svoju sposobnost da bolje razumiju jedinstvene procese kroz koje prolaze ženska tijela. Nadalje, navedeno ih stavlja u povlaštenu poziciju pri kojoj one više nisu prisiljene čekati da prime znanje koje "kapa" iz medicinske zajednice već ga one stvaraju same kroz iskustvo i instinkt kao i pomoću saznanja do kojih su došle druge primalje, žene, njihove prethodnice.²²¹

---

²¹⁶ Pitt, Susan, "Midwifery and medicine, Gendered knowledge in the practice" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 218-232, 226

²¹⁷ Ibid. 227

²¹⁸ Lay, Mary M, *The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power*, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000., 6

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid. 170

Što se tiče *Kratkog Navuka*, vodeći se analitičkim okvirom kojeg je ponudila Susan Pitt, možemo zaključiti kako se ono što danas smatramo tradicionalnim i modernim praksama uvelike preklapalo te nije bilo strogo odijeljeno. Analizirajući priručnik možemo zamijetiti da Lalangue ženu ne ekstrahira iz njenog socijalnog okruženja. Porodaj je događaj koji se odvija kod kuće, u prisutnosti primalje, ženskih članova obitelji, susjeda i prijateljica. Isto tako, iskazujući zabrinutost ne samo hoće li roditelj preživjeti porod, već kako će ga preživjeti i s kojim posljedicama po zdravlje, a time i buduću sposobnost da svojim radom pridonosi obiteljskoj zajednici, Lalangueovo bavljenje njenom egzistencijom ne završava kada je dijete rođeno te kad je ustanovljeno da je majka porod preživjela. Po pitanju kontrole i intervencije vs. dozvoljavanja prirodnog tijeka poroda *Kratek Navuk* stoji na pola puta. Dok tako vrlo živopisno opisuje normalan, laki porod, Lalangue ni na koji način ne zagovara intervenciju primalje u prirodan tijek tog procesa. S druge strane, izuzetno je mnogo instanci gdje autor priručnika sugerira što bi roditelj trebala jesti i kada, kada obavljati nuždu i koliko spavati. Opreka emocionalne odvojenosti i privrženosti također se ne može jasno povezati s oprekama medicinsko/primaljsko, muško/žensko koje je navela Susan Pitt. Lalangue već u uvodu priručnika naglašava kako je bio jako ganut kada je saznao za sve nesreće i smrti pri porodima na selu koje je bilo moguće spriječiti.²²² Kao posljednje, *Kratek Navuk* još se uvijek uvelike oslanja na uporabu dodira kao sredstva kojim se najbolje može utvrditi položaj i zdravlje djeteta. Deseci instanci u *Kratkom Navuku* upućuju primalje kako da najbolje prstima ispituju u kojem je stadiju porodaj te je li s majkom i djetetom sve u redu. Istovremeno, Lalangue se mnogo oslanja i na osjet vida što je evidentno uzme li se u obzir kolike je stranice posvetio minucioznom opisivanju ženskog tijela, napose ženskih spolnih organa. Sam priručnik stoji na razmeđu teoretskog i otjelovljenog znanja. Lalangueova je pozadina akademska a prema tome teoretska. Jednako tako, Lalangue je sadržaj teoretskog priručnika prilagodio situaciji kako bi tradicionalno obrazovanim primaljama teoretsko znanje približio, učinio ga korisnim u uvjetima u kojima različiti obstetrijski instrumenti nisu bili dostupni, uvjetima gdje je najkorisnije oruđe primalja bio njihov osjet dodira. Vraćajući se još jednom na binarne opreke koje je Susan Pitt povezala s konceptima maskuliniteta i feminiteta možemo zaključiti kako je ona bila u pravu kad je napisala da su iste historijsko promjenjive te se ono što vrijedi za primaljstvo 20. ili 21. stoljeća ne može adekvatno upotrijebiti za analizu 18. stoljeća.

---

²²² Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetricia* iliti *Kratek Navuk* od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 2

U podnaslovu "maskulini medicinski prosvijećeni diskurs" uz *maskulini* važan je i pridjevak *medicinski prosvijećeni*. Tako iako je primarni nositelj medicinskog prosvijećenog diskursa na primjeru Kratkog Navuka ali i drugih primaljskih priručnika bio muškarac, što taj diskurs čini maskulinim, nositelj prosvijećenih medicinskih ideja mogla je biti i žena, primalja koja je prošla formalnu naobrazbu i kojoj je bilo dozvoljeno, štoviše, sugerirano prenositi nova znanja načinima koji su seoskim primaljama bili bliski. Kao primjer možemo navesti varaždinsku Elizabetu Gärtin, školovanu u Beču koju sam Lalangue preporučuje i u Kratkom Navuku sljedećim riječima.

*Da pako moj trud y delo bude hasznoviteshe, ztanovitu za ov poszel zevszema prikladnu senu vu Varasdinu jeszem izebral , y takvu vu vszem potrebnom navuku pupkoreznom tak szam jeszem vuchil, kak takaj y po drugeh naj vuchenesheh Navuchitelov vuchiti dal koja zaizto ima krepozti potrebne ni szamo za mestriu szvoju dobro opravlyati, nego takaj y druge sene, znajuchi dobro horvatzki chetiti, piszati, y govoriti, podvuchati.*²²³

Deseto poglavlje Nagovornog Lizta pak donosi sljedeći tekst koji još jednom potvrđuje gore spomenuto i opet se referira na Elizabetu Gärtin.

*Ukoliko bi koja imala kakvu teškoću ili dvojbu u svojem poslu i časti, ili u drugoj prilici, s nadom neka se uputi k meni ili gospodinu ranarniku, ili kod gospođe županijske primalje – vaše učiteljice, kojoj ste pak sve dane svojega života dužne biti zahvalne, što vas je s velikom strpljivošću, željom i, kao što same znate, s velikim trudom, uputila u kratkome roku korisnoj primaljskoj službi, te ste po njoj stekle status, u kojemu pošteno zarađujete kruh i možete tako biti na korist bližnjima, pomažući svojim znanjem potrebitima.*²²⁴

Prosvjetiteljstvo se definira kao intelektualni pokret koji je obilježio razdoblje europske kulturne povijesti 17. i 18. stoljeća. Njegove su temeljne karakteristike povjerenje u um i spoznatljivost svih prirodnih i društvenih pojava, što je za sobom povlačilo kritiku dotadašnjih dogmi te pridavanje autoriteta sudovima uma. Rezultati tako promijenjenih svjetonazora vidljivi su kada se sagledaju značajna postignuća na planu znanosti, naročito prirodnih empirijskih znanosti, među kojima i medicine. Nadalje, ideja razuma kao "vrhunske i

---

²²³ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 6

²²⁴ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, *Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti*, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 329

univerzalne kategorije"²²⁵ omogućila je širenje ideja napretka a ujedno i propagirala strukturalnu reformu država na temeljima racionalnog viđenja svijeta. Potonje je bilo osobito značajno za filozofiju politike i političku teoriju. Prosvjetiteljstvo tako, kao intelektualni i društveni fenomen, podrazumijeva ukupnost "filozofskih postavki, književnih tendencija i političkih ideja".²²⁶ U okvirima osamnaestostoljetne Habsburške Monarhije ta je ukupnost uključivala mnogostrukost političkih, ekonomskih, filozofskih i kulturnih strujanja a svoju je realizaciju dobila u reformatorskoj politici Marije Terezije a kasnije i Josipa II. Sveobuhvatna reformatorska nastojanja, koja su svoj odjek imala i na planu javnoga zdravstva, formirana su upravo na zasadama novih, prosvjetiteljskih svjetonazora koji su se vodili idejama razuma, napretka te znanstvenih metoda u borbi protiv iracionalnosti i praznovjerja.

Upravo je gore opisana ukupnost pod zajedničkim nazivnikom prosvjetiteljstva generirala Lalangueov medicinski priručnik. Ponajprije, sam odabir tematike, koji djelo svrstava u žanr medicinske književnosti, odgovara onovremenoj usmjerenosti na prirodne i primijenjene znanosti. Zamišljena funkcija Kratkog Navuka kao udžbenika primaljstva bila je identificiranje i otklanjanje tradicionalno ukorijenjenih primaljskih praksi koje je nova medicina, zasnovana na znanstvenom pristupu, okvalificirala neefikasnim ili kontraproduktivnim. Nadalje, Lalangueov priručnik dio je mozaika reformske politike Habsburške Monarhije u kojoj je njegov autor, spomenuti Ivan Krstitelj Lalangue, službovao kao gradski fizik u Varaždinu posljednje četvrtine 18. stoljeća. Funkcija gradskog fizika podrazumijevala je dužnost implementacije javnozdravstvene politike bečkoga dvora na lokalnoj razini. Kao obstetrijski priručnik, Kratek Navuk imao je funkciju formuliranja konkretnih promjena koje su se nastojale postići u sferi porodništva. Također, u njemu su konstruirane predodžbe o normativnoj i tradicionalnoj primalji kao i o modernom, prosvijećenom i tradicionalnom znanju te su istima dodijeljene specifične vrijednosne atribucije čija je uloga bila utvrđivanje onog što je poželjno i onoga čije se postojanje nastoji eliminirati. Navedeno je bilo u skladu s prosvjetiteljskim trendom promicanja ideja napretka i novih postignuća u znanosti do kojih se došlo promatranjem prirode i znanstvenim metodama. Kako je već rečeno, cjelokupna se reformatorska politika Habsburške Monarhije zasnivala na idejama racionalne vladavine suverena u svrhu općeg dobra i blagostanja. Pri tom je osobitu ulogu igrala demografska politika koja je bila izuzetno značajna za reformsku aktivnost u sferi primaljstva. Krajnji rezultat kojem je demografska politika Habsburške Monarhije u 18. stoljeću težila bilo

---

²²⁵ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 329

²²⁶ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722>, 8.8.2016.

je smanjenje stope smrtnosti majki novorođenčadi pri porodu čime se objašnjava usmjerenost Kratkog Navuka na iskorjenjivanje primaljskih praksi koje su designirane kao štetne po majku ili dijete. Potonje je vodilo trojkom cilju individualne sreće građana Monarhije, blagostanja države i povećanja poreza.

b. Percepcija tijela kao historijski promjenjive kategorije

Dominaciju teorije po kojoj je rod isključivo proizvod kulturnih i diskurzivnih praksi smijenilo je shvaćanje koje tijelo percipira kao jednu od historijski promjenjivih kategorija i kojoj pripisuje značaj jedne od komponenti koja je zaslužna za kreiranje rodne razlike i koja njome povratno biva kreirana. Suvremene teoretičarke i teoretičari korporealnosti tako su tijelu dodijelili vlastitu fiziološku i psihološku realnost koja ono uključuje u korpus kulture. Posljedično tome, povijest tijela potrebno je uključiti u historijska istraživanja.²²⁷

Iz perspektive ljudskoga genoma, čovječanstvo nema povijesti. Historijske promjene nisu promijenile ljudski genetski kod jer njega mijenjaju tek mutacije. Zbog toga što je vrsta ostala neizmijenjena stotinu tisuća godina, povijesne razlike predodžbi ne mogu se objasniti biološkim datostima.²²⁸ Tempo socijalnih promjena mnogo je brži od biološke evolucije. Efekti socijalizacije i shvaćanje "normalnim" onoga na što smo navikli često imaju moć da zaborave na činjenicu da današnje tehnokratsko društvo ne predstavlja više od 1% ljudske prošlosti.²²⁹ Tako se o biološkim aspektima začeća, trudnoće i porođaja može raspravljati na relativno jasan i neposredan način. S druge strane, usprkos tome što ženska tijela nalikuju jedna drugima svugdje na svijetu, kulturna pravila određuju tko će začeti, kada, gdje, kako će se odvijati trudnoća te odigrati porod.²³⁰

Iako se rodna razlika unutar povijesne znanosti počela prepoznavati kao socijalni konstrukt, kulturna historija koja istražuje rani novi vijek još uvijek često analizira koncept roda istražujući stupanj ženske participacije u popularnoj i elitnoj kulturi.²³¹ Promišljajući o tematici,

---

²²⁷ Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., i.

²²⁸ Ibid 8.

²²⁹ Davis-Floyd, Robbie, "Melissa Cheyney, Birth and the Big Bad Wolf: An evolutionary perspective" u: Selin Helaine, Pamela K. Stone (ur.), *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 1-22, 4

²³⁰ Jurmain, Robert, Lynn Kilgore, Wnda Trevathan, *The essentials of physical anthropology*, Cengage Learning, Boston, 2012., 325.

²³¹ Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 4

Lyndal Roper konstatirala je kako je rodna historija dugo počivala na nijekanju tijela.²³² Roper tako tvrdi, naslanjajući se na teorijske zasade Judith Butler, kako rodna razlika nije isključivo ni diskurzivna ni socijalna već ima i svoju korporealnu komponentu.²³³ Stoga, iako tijelo doživljavamo posredno, čime se objašnjava razlog zbog kojeg se kreiraju predodžbe o tijelu, Roper upozorava kako nije odviše uputno oslanjati se ni na stajalište po kojem je tijelo isključivo povijesno konstruirano jer mu se time opet oduzima fizičko svojstvo.²³⁴ Premda je nijekanje spolne različitosti po autorici primamljivo, te je bijeg od svega što se percipiralo ženskim, što podrazumijeva i tijela, logičan kada se uzme u obzir "frustracija i bijes pripadanja spolu koji još uvijek nema ni vlastite povijesti i kojem se toliko često u svakom intelektualnom kontekstu pridaje uloga izopćenika,"²³⁵ potonje se karakterizira kao "divlja utopija".

Roper kao jedini pravi pristup problematici roda i tijela predlaže razumijevanje rodne razlike na način koji inkorporira korporealnost, a ne bori se protiv nje.²³⁶ Teoretičarke i teoretičari koji analiziraju tijelo na spomenuti način ne ničeju da je komponenta rodne razlike prirodna činjenica koja diktira žensku sudbinu, a ta sudbina iz nje slijedi neposredno.²³⁷ Ipak, važno je naglasiti osnovno shvaćanje po kojem ne postoji tijelo koje nije povijesno konstruirano.²³⁸ To tijelo nije tek diskurzivni konstrukt, ono ima vlastitu materijalnost koja mora imati svoje mjesto u povijesti. Činjenica je također da je naše iskustvo tijela determinirano slikama koje imamo o tijelu.²³⁹ Te su slike kulturno konstruirane i imaju kolektivnu prošlost a moguće ih je istraživati u njihovoj jezičnoj formi. Dostupni tekstovi koji progovaraju o tijelu često se referiraju na situacije kada se s tijelom nešto događa, npr. u slučajevima bolesti ili agonije. Kratak Navuk primjer je takvog teksta. Žensko je tijelo, i ono rodilje i ono primalje, vrlo detaljno opisano, njime se autor pažljivo bavio. Problem predstavlja, kako je to izrazila Ludmilla Jordanova, činjenica da "jezik nije transparentan već neprovidan, a kako bi se vidjelo kroz, ili u njega, potrebno ga je interpretirati".²⁴⁰

Rani novi vijek bio je period u kojem se tek artikulirala naša, gotovo općeprihvaćena, distinkciju između tijela i duha, između mentalnog i korporealnog.²⁴¹ Kako određena kultura

---

²³² Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 4

²³³ Ibid. 17

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 18

²³⁸ Ibid. 21

²³⁹ Ibid. 22

²⁴⁰ Ibid. 55

²⁴¹ Ibid. 19

zamišlja tijelo jedan je od fundamentalnih elemenata koji otkrivajući odnos prema tijelu otkriva odnos prema vlastitom identitetu. Teorije tijela tako mogu pretpostaviti oštru distinkciju između tijela i uma ili pak mogu podrazumijevati interkonekciju mentalnog, fizičkog i spiritualnog. Poneki istraživači koji su promišljali o ovoj tematici sugeriraju kako se različitost između našeg svijeta i svijeta ranomodernog čovjeka može mjeriti u "stranosti" ili "poznatosti" koncipiranja tijela.²⁴² Tijelo i predodžbe o tijelu historijska su kategorija jer periodi društvenih i kulturnih prevrata sa sobom donose i promijenjeno razumijevanje tijela.²⁴³ Kako je već rečeno, takva razdoblja osobito su zanimljivi povjesničarima čiji je cilj razumijevanje načina na koji su predodžbe o tijelima, ili o vlastitom tijelu, bile formulirane te im je jedan od ciljeva identifikacija silnica koje su takvom oblikovanju pridonijele.²⁴⁴

Nadalje, značajno odjekuju i riječi Anne Balsamo koja tijelo, kao i rod, smatra "graničnim konceptom" tj. tumači ga kao naturalizirani marker ljudskoga identiteta koji determinira odnose moći, kulturne uvjete i društvene posljedice.²⁴⁵ Lois McNay pak piše kako je pojam tijela centralan analizi opresije žena jer se upravo na biološkoj razlici između muških i ženskih tijela "podiglo i legitimiralo zdanje rodne nejednakosti".²⁴⁶ Što se tiče povijesti tijela i predodžbi o tijelu, Mary Lindermann piše kako je važno imati na umu da nisu svi doživljavali tjelesnost na jednak način. Ključne razlike među muškarcima i ženama, kao i među društvenim grupama bile su determinirane postojanjem raznolikosti vjerovanja i stavova.²⁴⁷ Percepcije tijela povijesno su uvjetovane a problem pri istraživanju istih mogu predstavljati naše ustaljene predodžbe koje su posredstvom medicine naturalizirane i time nam otežavaju razumijevanje predodžbi koje su egzistirale u ranijim stoljećima.²⁴⁸ Kako doživljavamo svijet ovisi o tome gdje smo pozicionirani u povijesti kao i o tome kakve su nam predodžbe dostupne u kulturnom kontekstu u kojem živimo.²⁴⁹

Filozof G.W. Leibniz jedan je od prvih teoretičara koji su razradili prijedloge sveobuhvatne državne javnozdravstvene politike. Njegov je prijedlog bila razgranata mreža medicinskih djelatnika koji bi obavljali dvojaku dužnost pružanja medicinskih usluga i

---

²⁴² Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 171

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid. 4

²⁴⁵ Lay, Mary M, *The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power*, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000., 54

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Lindemann, Mary, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999., 13

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Danto, Arthur, *The body/Body problem*, University of California Press, Berkeley, 2001., x

provođenja preventivnih mjera radi očuvanja općeg zdravlja. Za Leibniza preventivna su medicina i javnozdravstvena politika bili ključnim elementima u formiranju ljudi kao socijalnih bića. Naime, kontrola tijela putem medicinske znanosti i higijene imala za cilj disciplinirati socijalno tijelo.²⁵⁰ Robbie Davis Floyd i Melissa Cheyney pišu kako se "s adventom industrijalizacije pojavila potreba za kontrolom prirode".²⁵¹ Tumačeći prošlost vodeći se teorijskim predloškom kojeg je sugerirao Norbert Elias tj. narativom kojeg obilježava vjera u progres, ljudsko ponašanje postepeno postaje sve discipliranije a granice srama progresivno se spuštaju. U tom procesu tjelesne funkcije postaju sve skrivenijima kako raste društvena kontrola i jača politički autoritet.²⁵² Upravo su procesi društvenih i političkih promjena ključni za Elias. On u njima vidi postupno discipliniranje "razuzdanog tijela, zauzdavanje prirodnih ljudskih poriva".²⁵³ S druge strane, Michele Foucault piše kako određeni procesi mogu doprinijeti potkopavanju vrijednosti koje zagovaraju.²⁵⁴ Pravila ne garantiraju konformizam, štoviše, mogu doprinijeti upravo suprotnom efektu.²⁵⁵ Jednako tako, kreiranje uniformne predodžbe o tijelu, ali i primaljskim praksama, može rezultirati otporom i jačanjem predodžbi koje su spomenutima suprotstavljene, upravo onih koje se nastoji dokinuti. Takvo što je osobito moguće u uvjetima privatnosti koje je primaljska struka uživala, rijetko kad u praksi nadzirana od strane liječnika.

S druge strane, čini se da je tzv. 'medikalizacija' primaljskih praksi ostvarila izrazit učinak na promjenu predodžbi o ženskom tijelu pri porodu. Engleski jezik razlikuje pojmove *disease* i *illness*. Pri tom se *disease* kvalificira kao biološka realnost dok je *illness* stanje koje se opaža.²⁵⁶ Dok neki oba pojma smatraju ahistrijskima te njihov uzrok pripisuju realnim somatskim ili psihološkim uzrocima, istraživači koji promoviraju važnost povijesti i kulture u oblikovanju percepcija tijela i bolesti s time se ne slažu.²⁵⁷ Socijalni konstruktivisti istražuju na koji su način društveni i kulturni milje determinirali diskurs koji opisuje bolest, *illness*, i kako različite kulture ili društvene grupe različito percipiraju bolest, *disease*, i razvijaju različite

---

²⁵⁰ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 38

²⁵¹ Davis-Floyd, Robbie, Melissa Cheyney, "Birth and the Big Bad Wolf: An evolutionary perspective" u: Selin Helaine, Pamela K. Stone (ur.), Science across cultures: the History of non-western Science, Hampshire College, Amherst, 2009., 1-22, 4.

²⁵² Roper, Lyndal. Oedipus and the Devil, Routledge, London, 1994., 148

²⁵³ Ibid. 6

²⁵⁴ Ibid. 7

²⁵⁵ Ibid. 8

²⁵⁶ Lindemann, Mary, Medicine and Society in Early Modern Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 1999., 8

²⁵⁷ Ibid. 9

strategije kako bi se s njome nosili.²⁵⁸ Što se tiče poroda, istraživači koji su se bavili poviješću primaljskih praksi ustvrdili su kako su primalje obrazovane na tradicionalan način porod smatrale prirodnim procesom²⁵⁹ dok je od sredine 18. stoljeća naovamo primjetan trend koji porod sve više svrstava u kategoriju potencijalno po život vrlo opasnih medicinskih procedura koje zbog svoje rizičnosti zahtijevaju pomno praćenje i kontrolu. To se promijenjeno viđenje poroda može pratiti od trenutka kada su sveučilišno obrazovani liječnici odlučnije stupili na primaljsku scenu. Naime, primaljstvo je tisućljećima bilo smatrano domenom koja je prisustvovanje lakim i nekomplikiranim porodima rezervirala isključivo za žene. S druge strane, muškarci su, kao liječnici ili kirurzi, mogli biti prisutni samo u prilikama teških, kompliciranih i po život opasnih poroda. Kako su liječnici uglavnom bili uskraćeni mogućnosti da svjedoče normalnim i lakim porodima, čemu je jedan od razloga bio taj što su primalje štitile svoje ekskluzivno pravo obavljanja struke, njihovo se viđenje događaja svelo samo na problematične i komplicirane slučajeve. Potonje se preslikalo na medicinsku praksu i studije obstetricije gdje su liječnici bili koncentrirani na abnormalnosti i na kompliciran tijek poroda.²⁶⁰ Limitirana izloženost normalnim porodima i rastuća popularnost obstetrijskih priručnika koji su bili usredotočeni na savjetovanje čitateljstva kako se ponijeti pri teškim porodima te na koji način doskočiti problemima poput suženih zdjelica, položajima djeteta koji nisu dozvoljavali laki porod te, vrlo često, rođenjima "čudovišta", intenzivno su utjecali na promjenu predodžbe o porodu.²⁶¹ Krajnji je rezultat bilo izmijenjeno shvaćanje poroda, najprije unutar obstetrijske struke a zatim i šire. Porod se sve manje percipirao kao prirodni proces koji u većini slučajeva protječe bez komplikacija i ne zahtjeva intenzivan nadzor a sve više kao događaj visoke rizičnosti po živote majki i djece. Ta se liječnika percepcija preslikala i na šire slojeve društva a filozofija po kojoj je porod bio prirodan s vremenom je sve više zapuštena. U skladu s time porod je trebalo kontrolirati, usmjeravati i njime manipulirati.²⁶² Nadalje, uz navedeno se veže i promjena položaja roditelja iz sjedećeg ili čučućeg u horizontalni. Potonji, iako je olakšavao posao liječnika, otežao je porod i produžio boli roditelja. Kako se isti položaj asociirao s lošim zdravljem i smrću, pridonio je stabiliziranju slike o porodu kao bolesti.²⁶³ Također, horizontalni je položaj oduzeo ženi, roditelji, mogućnost da upravlja vlastitom boli tj. da ju promjenom

---

²⁵⁸ Lindemann, Mary, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999., 9

²⁵⁹ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 181

²⁶⁰ Tew, Marjorie, *Safer Childbirth, A critical history of maternity care*, Free Association Books Ltd, London, 1998., 43.

²⁶¹ Carson Banks, Amanda, *Birthchairs, midwives and medicine*, University Press of Mississippi, Jackson, 1999., 26.

²⁶² Ibid. 47

²⁶³ Ibid. 65

položaja smanji. Njezina uloga u porodu postala je pasivna²⁶⁴ dok je ona izgubila moć nad vlastitim tijelom koje je učvršćivanjem dominacije medicinskih praksi u primaljstvu patologizirano. Ležeći je položaj implicirao slabost, inferiornost i submisivnost pred liječnikom i medicinskim praksama.²⁶⁵ Proces je kulminirao kada je kroz osamnaesto stoljeće postupno konstruiran, a autoritetom liječnika potvrđen, jedan normalan tijek poroda prilikom kojeg se novorođenče rađalo na glavu a svako se odstupanje smatralo devijacijom koja je zahtijevala liječničku intervenciju prilikom koje je autoritet roditelji i primalji oduzet.²⁶⁶

Što se tiče situacije u Varaždinu i njegovoj okolini pri kraju 18. stoljeća, Kratek Navuk nam otkriva kako patologizacija poroda i ženskog tijela još uvijek nije posve nastupila. Lalangue, iako velik dio knjige posvećuje okolnostima koje porod čine teškim, ipak najprije opisuje lak i nekomplikiran porod koji ne zahtjeva asistenciju ni liječnika ni primalje. Pri tom eksplicitno piše kako roditelja zadržava pravo da mijenja položaj svog tijela kako joj odgovara. Ipak, glavnina knjige, osobito njen emocionalno nabijen uvod, prepuna je upozorenja o potencijalu poroda da bude fatalan za majku i dijete. Uzimajući u obzir kako je autorova intencija bila najprije opisati prilike koje bi porod mogle učiniti smrtonosnim, a zatim i metode kojima se isto može spriječiti, ipak možemo Kratek Navuk pridružiti drugim priručnicima iz žanra medicinske književnosti koji, možda nenamjerno, i dalje diseminiraju predodžbe o porodu kao rizičnom događaju. Istovremeno, potpuna kontrola nad ženskim tijelom prilikom poroda opravdava se otklanjanjem rizika od smrti.

Po pitanju predodžbi o ženskom tijelu, osobito u knjizi koja se fokusira na porod, a time neizbježno i na ženske spolne organe, jezik prikazivanja anatomije osobito je značajan. Načini na koje su se ljudi referirali na spolne organe, ne samo u Kratkome Navuku, običavao je biti metaforičan te pritom opterećen značenjima.²⁶⁷ O ženskim se spolnim organima govori indirektno, nazivajući ih 'sramom'. Po Lyndal Roper sram pri tom nije oprečan dostojanstvu već označava dijelove tijela koji su seksualni, važni, tabu i koje se stoga mora dirati, ili o njima govoriti, s poštovanjem, ali koji nisu nužno nečasni sami po sebi.²⁶⁸ Ipak, ranonovovjekovni

---

²⁶⁴ Stone, Pamela K., "A history of Western Medicine, Labor and Birth" u: Selin Helaine, Stone, Pamela K., *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 41-53, 41

²⁶⁵ Tew, Marjorie, *Safer Childbirth, A critical history of maternity care*, Free Association Books Ltd, London, 1998., 143

²⁶⁶ Stone, Pamela K., "A history of Western Medicine, Labor and Birth" u: Selin Helaine, Stone, Pamela K., *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 41-53, 43

²⁶⁷ Lindemann, Mary, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999., 15

²⁶⁸ Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 59

opisi ženske golotinje indiciraju veću seksualizaciju ženskog tijela.²⁶⁹ Usporedno čitanje Lalanguievog priručnika i priručnika "The Court Midwife"²⁷⁰, kojeg je 1690. napisala pruska primalja Justine Siegmund, otkriva kako se pristup ovo dvoje autora ženskom tijelu uvelike razlikovao. To se ponajprije može primijetiti kada se sagleda kojom je minucioznošću Lalangue opisivao žensko tijelo i koliko se intenzivno i ekstenzivno on posvetio tom poslu dok se istovremeno Siegmund ograničila na vrlo utilitarni stil i čiji su opisi daleko šturiji od Lalanguievih.

Od interesa je ovog rada i analiza diskursa o boli. Lalangue je u mnogo instanci odlutao od plošnog opisivanja medicinskih tehnika kojima je cilj bio poroditi dijete te se osvrnuo na agoniju kroz koji su roditelje u procesu rađanja prolazile. Tako je vrlo zanimljivo primijetiti kako autor opisuje ne samo narav i intenzitet boli već o njoj piše stavljajući se u poziciju u kojoj gotovo da se sam prisjeća samog doživljaja, što, imajući na umu da je Lalangue muškarac, isto čini nemogućim. Funkciju tih opisa teško je proniknuti. Slike koje je Lalangue kreirao možda imaju zadaću invociranja osjećaja suosjećanja kod čitatelja te posljedično od primalje koja se tek školuju zahtijevaju da se odlučno posveti svom poslu. Vjerojatno je kako su ti dijelovi teksta generirali ostvarili afektivni potencijal i time naglasili važnost 'ispravne' primaljske prakse koju nalaže moderna medicina. Time se priručnik i njegov autor legitimiziraju sami sebe jer djeluju kao posrednici u otklanjanju nepotrebnih boli.

5. PRODUKCIJSKI ASPEKTI

a. Autor

i. Biografske natuknice

O autoru prvog udžbenika primaljstva na hrvatskom jeziku, Ivanu Krstitelju Lalanguieu, historiografija raspolaže tek s nekoliko šturih informacija o njegovom rođenju, obrazovanju, službovanju u Varaždinu i smrti. Poznato nam je tako da je Ivan Krstitelj Lalangue rođen 27. travnja 1743. godine u selu Matton koje je u vrijeme njegovog rođenja pripadalo Velikom Vojvodstvu Luxembourg a od 19. se stoljeća nalazi u okvirima Francuske. Iako nije pripadao višim staležima a otac mu je bio seoski mlinar, iznimnom nadarenošću Ivan Krstitelj uspio je

---

²⁶⁹ Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994., 69

²⁷⁰ Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), *The Court Midwife*, University Of Chicago Press, Chicago, 2005.

upisati studij medicine u Beču. Studij liječništva završio je 29. rujna 1770. godine obranivši disertaciju o anatomiji živaca. Po diplomi Lalangue prakticira u bečkim bolnicama a nakon šestotjednog usavršavanja u rodilištu bolnice sv. Marka u Beču u klasi profesora Johanna Antona Rechbergera stječe prestižni naslov meštra porodničke vještine, *magister artis obstetriciae*. Dvije godine kasnije, 1772. carskim je dekretom postavljen u službu osobnog liječnika hrvatskog bana Franje Nadasdyja i glavnog fizika Varaždinske županije.²⁷¹ Ta je odredba bila u skladu s ondašnjim trendom imenovanja liječnika školovanih na Medicinskom fakultetu u Beču na pozicije gradskih fizika diljem Monarhije. Pri tom su isti imali dužnost implementacije javnozdravstvene politike Marije Terezije tj. otklanjanja barem dijela teškoća u ruralnim krajevima koji su bili uzrokovani nepovoljnim zdravstvenim i socijalno-gospodarskim uvjetima. Osobit je cilj te politike bilo smanjenje stope smrtnosti majki i novorođenčadi jer se stanovništvo tada smatralo osnovnim blagom države. Lalangue je tako kao varaždinski županijski fizik bio zadužen za unaprjeđenje higijenskih uvjeta gradskog i ruralnog stanovništva, zdravstvo djece i odraslih, nadzor izvora pitke vode, mineralnih voda i toplica kao i ispravnost kvalitete živežnih namirnica. Već nakon šest godina bivanja u Varaždinu Lalangue prihvaća čast građanina 23. travnja 1776. godine. Dvadeset i tri godine potom, 20. svibnja 1799. Ivan Krstitelj Lalangue umire u 56. godini života ne ostavivši za sobom potomstva.²⁷²

Povjesničari medicine poput Luje Thallera i Mirka Grmeka Lalangueu pridaju prestižne lovorike oca hrvatske medicinske književnosti.²⁷³ Iako mu je materinji jezik bio francuski, Lalangue je vladao latinskim i njemačkim jezikom, kao i hrvatskim na kojem je svoja djela i objavljivao. Lalangueu se obično pripisuje pet tiskanih stručnih knjiga na hrvatskom jeziku. Četiri od te su iz žanra medicinske književnosti dok posljednja obrađuje gospodarsku tematiku.²⁷⁴ Godine 1776. Ivan Krstitelj Lalangue tako u Trattnerovoj je tiskari u Varaždinu dao tiskati svoje prvo djelo, originalnu stručnu medicinsku knjigu na hrvatskom jeziku pod naslovom "Medicina ruralis iliti vječtva ladanjska za potrebochu musev y sziiromakov horvatzczkoga orszaga y okolu nyega blisnesses meszt." Po tiskanju "Medicine ruralis" drugi je na red došao je prvi udžbenik primaljstva na hrvatskom jeziku, "Brevis Institution de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne za potrebochu muskeh y sziiromaskeh ladanskeh sen horvatskoga orszaga y okolo nyega blisnessesh sztrankih" tiskan prvi puta 1777.

---

²⁷¹ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 45

²⁷² Ibid. 46

²⁷³ Ibid. 47

²⁷⁴ Ibid.

godine po Ivanu Thomassu plem. Trattneru u Zagrebu. Drugo izdanje isti je priručnik doživio 1801. godine, također u Zagrebu. Nakon njega uslijedilo je objavljivanje balneološkog djela "Tractatus de aquis medicati regnorum Croatiae et Slavoniae etc. iliti izpiszavanye vrachtvenih vod Horvatzkoga y Slavonskoga orszaga y od nachina nye vsivati za potrebochu lyudih" koje se bavi ljekovitim mineralnim vodama i kojeg, kao i Kratek Navuk, također odlikuje titula prvog djela na hrvatskom jeziku koje je bavi tom tematikom a koje je bilo objavljeno u Zagrebu 1779. godine. Posljednja knjiga čije se autorstvo pripisuje Lalangu je "Nachin jabuke zemelyszke szaditi y nye haszen obernuti za volyu polyakov horvatzkoga orszaga ochituvan"²⁷⁵ tiskana u Zagrebu 1788. godine u kojoj se daju upute o sadnji i uzgoju krumpira na što je Lalang bio potaknut velikom glađu 1784. godine.²⁷⁶ Peto djelo, "Remedia contra various morbos domestica" iz 1784. nije nam dostupna jer nije sačuvan ni jedan njezin primjerak.²⁷⁷

Izuzetno je važno spomenuti i recentno otkriće teksta pod naslovom "Nagovorni Lizt Ivana Lalangve, Vrachitela, Navuka pupkorezkoga Mestra, y Szlavne Varmegyie Varasdinske Narave Zvedavcza dan K-Vszem Varasdzinke Varmegyie priszeszem Pupkorezkam " iz 1785. godine u kojem Lalang na 11 stranica formulira pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti te donosi tekst primaljske prisege.²⁷⁸ Tekst je istog objavljen u Acta Med Croatica od strane Alojza Jembriha i Rajka Fureša. Isti definitivno potvrđuje osnivanje primaljske škole u Varaždinu 1776. godine.

Nadalje, za još nekoliko tekstova se spekulira da bi im autor mogao biti upravo Lalang. Jedno od njih je "Vračitelj betegujuće živine" iz 1772. godine čije autorstvo ne pripisuje Lalangu ni jedan autor osim Josipa matasovića 1924. godine. Lalangovo autorstvo teksta "Relatio de re medica pro anno 1785. - Ioannes Baptista Lalang, Inclyti Comitatus Varasdinensis phisicus" potvrđuje sam naslov. Taj je tekst izvješće o vremenskim prilikama, bolestima i liječenju istih u Varaždinskoj županiji iz 1785. godine. Tome se pridružuje tekst sličnog sadržaja iz 1786. godine pod njemačkim naslovom "Medizinische Relation für das Jahr 1786." Kao posljednje spominje se i "Instruction für eine Stadt-Hebamme" iz 1787. godine.²⁷⁹

---

²⁷⁵ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 327.

²⁷⁶ <https://sites.google.com/site/varasdinensiabibliographica/lalangue-ivan---autor>, 11.8.2016.

²⁷⁷ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 48.

²⁷⁸ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 327.

²⁷⁹ <https://sites.google.com/site/varasdinensiabibliographica/lalangue-ivan---autor>, 11.8. 2016.

ii. Rekonstrukcija veza s dvorom

Ivan Krstitelj Lalangue, rođeni luksemburžanin, naslov doktora medicine stekao je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beču, prijestolnici Habsburške Monarhije. Zbog već spomenute iznimne nadarenosti mentorom mu je postao sam Gerhard van Swieten, osobni liječnik carice Marije Terezije, reformator liječničkog studija i utemeljitelj bečke primaljske škole 1754. godine.²⁸⁰ Na njegov prijedlog Lalangue je po stjecanju naslova magister artis obstetriciae postavljen na dužnost županijskog fizika Varaždinske županije 1772. godine, dvije godine po izdavanju Carskog zakona o javnome zdravstvu.²⁸¹

Gerhard van Swieten, liječnik i profesor podrijetlom iz Leidena u Nizozemskoj, od godine 1745. obnašao je dužnost osobnog liječnika carice Marije Terezije.²⁸² Svoj ogroman utjecaj ostvario je na planu javnoga zdravstva djelujući kao njen glavni savjetnik i energični reformator. Van Swietenovom je inicijativom ponajprije reformiran Medicinski fakultet u Beču koji je sredinom 18. stoljeća transformiran u središnje mjesto izobrazbe, ispitivanja i licenciranja medicinskih praktičara u Habsburškoj Monarhiji. Kao osobni liječnik i reformator, van Swieten se nalazio u stalnoj i neposrednoj korespondenciji s Marijom Terezijom kao i s predsjednikom Zdravstvenoga dvorskoga povjerenstva. Ta mu je pozicija omogućavala značajan utjecaj nad razvojem cjelokupnog sustava javnoga zdravstva Monarhije. Jedna od njegovih najvećih zasluga bila je i postavljanje temelja za stvaranje raširene mreže medicinskih službenika u cijeloj Monarhiji, mreže koja se progresivno nadopunjavala, formalizirala i birokratizirala. Van Swietenova korespondencija s hrvatskim banom također svjedoči o njegovom utjecaju ne samo na zakonodavstvo već i na lokalne zdravstvene prilike. Naime, upravo jer on predlagao liječnike za čitavu Monarhiju.²⁸³

Ivan Krstitelj Lalangue kao Van Swietenog se učenik također nalazio u epicentru reformske politike bečkoga dvora. Svoj je studij medicine završio 1770. godine, upravo kada je objavljen Generale normativum in re sanitatis, Opći zdravstveni pravilnik za cijelu Monarhiju

---

²⁸⁰ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 44.

²⁸¹ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 327.

²⁸² Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 16

²⁸³ Ibid. 80

koji je bio prvi sveobuhvatan normativni akt kojim se uređivalo javnozdravstvenog sustava.²⁸⁴ Dvije godine potom, spomenuti van Swieten osobno ga je postavio na funkciju županijskog fizika Varaždinske županije. Za pretpostaviti je kako je sveopća atmosfera prosvjetiteljstva i reformatorske djelatnosti kojoj je na planu javnoga zdravstva cilj bio zdravstvenu skrb učiniti dostupnijom slojevima društva koji to tad nisu imali prilike uživati asistenciju stručno obrazovanih medicinskih praktičara, izvršila svoj utjecaj i na Lalanguea. Njegova ekstenzivna izdavačka djelatnost kao i osnivanje primaljske škole 1776. godine u Varaždinu svjedoče da je on bio izuzetno angažiran u implementaciji javnozdravstvene dvorske politike na lokalnoj razini. Internalizacija dominantnih svjetonazora vidljiva je kada javnozdravstvene ciljeve bečkoga dvora predstavlja kao svoje. U Kratkom Navuku Lalangue tako piše sljedeće riječi.

*"Saloztna ztusevanya na pomiluvanye gibajucha zkoro vszaki dan vuha moja jeszu trapila zaradi guzteh na szelih neszrecheh porodov, Mater, ali Dete, ali obodva zkupa vumarjajucheh, kak takaj zaradi neszrech, koje Materi y Detetu po porodu akoprem szrechnom pripetchajusze. Ova volyju moju, y szerdcze na tuliko jeszu genula, da iztinszko miszlil jeszem od vszeh mogucheneh nachinov za preprechiti tulike, y tak vnoge neszreche..."*²⁸⁵

Iz tog mu se razloga pripisuje "nemjerljiv doprinos u stručnom, javnozdravstvenom te izdavačkom djelovanju."²⁸⁶ U činjenicu da je Lalangueovo djelovanje zaista bilo prožeto istinskim prosvjetiteljskim duhom na kojem se zasnivalo njegovo obrazovanje, te da ga je isto motiviralo da se posve posveti nastojanju da da svoj doprinos poboljšanju zdravstvenih prilika u ruralnim područjima Varaždinske županije, možemo se uvjeriti i čitajući tekst Nagovornog Lizta iz 1785. godine. U uvodu ovog primaljskog pravilnika Lalangue je spomenuo kako je uložio vlastita novčana sredstva kako bi primaljama pribavio učitelja čitanja. Tako možemo pročitati sljedeće:

"Da pak ne zaboravite temeljne nauke i naredbe, koje ste u ovoj školi usvojile i naučile, pred svojim očima uvijek, kao sigurnu vodilju, trebate imati moju knjigu o primaljstvu.

---

²⁸⁴Horbac, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 249

²⁸⁵ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801.2

²⁸⁶ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 327

*Zato sam predmijevao da vam je potrebno znati čitati: i radi toga sam vam, o svojem trošku odlučio osigurati učitelja čitanja, što sam i učinio.'*²⁸⁷

Dominantna filozofska, politička i društvenokulturna strujanja na bečkom dvoru svoj su izraz i realizaciju tako dobila u osobi koja je ista provodila u djelo, varaždinskom županijskom fiziku Ivanu Krstitelju Lalangu.

b. Medij

i. Formalna analiza priručnika

Brevis Institutio de Re Obstetricia iliti Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne prvi je udžbenik primaljstva na hrvatskome jeziku a ujedno i prvi udžbenik primaljstva na području jugoistočne Europe.²⁸⁸ Autor djela, Ivan Krstitelj Lalangu, rukopis za priručnik primaljstva dovršio je na latinskom jeziku 20. rujna 1775. godine. Autor hrvatskoga prijevoda varaždinski je franjevac Eugen Klimpacher.²⁸⁹ Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne pisan je na hrvatskome jeziku kajkavske osnove koji je do polovine 19. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio hrvatski jezični standard te je bio upotrebljavan u svakodnevnom životu, službenim prigodama kao i u stručnoj i znanstvenoj literaturi.²⁹⁰ Prvo izdanje Lalanguov je priručnik primaljstva doživio godine 1777. kada je tiskan u Trattnerovoj tiskari u Zagrebu. To je izdanje bilo formata male osmine te je imalo 211 stranica. Za potrebe pisanja ovog magistarskog rada korišten je primjerak iz drugog izdanja kojeg čuva Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Drugo je, sadržajno nepromijenjeno izdanje tiskano također u Zagrebu, kako stoji na naslovnici "Pritizkano z-Szlovami Novoszelszkemi" godine 1801., dvije godine po smrti autora. Taj primjerak broji 135 stranica te osim dvije bordure ukrašene košarama s voćem i cvijećem ne sadržava drugih grafičkih priloga.

---

²⁸⁷ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 333

²⁸⁸ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangu i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 46

²⁸⁹ Ibid. 45

²⁹⁰ Ibid. 48

ii. Razrada utjecaja tiskane knjige kao edukacijskog i propagandnog sredstva

Malo je koji izum u povijesti čovječanstva izvršio toliko značajan i sveobuhvatan utjecaj kao izum tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća. Diseminacija znanja i ideja do tog se vremena oslanjala na rukopisne tekstove koji su zbog svoje izrazito skupe izrade bili dostupni tek malobrojnim privilegiranim slojevima društva.²⁹¹ Histoire du livre, Geschichte des Buchwesens ili history of books prepoznata je kao važna disciplina kojom se bave povjesničari zainteresirani za društvenokulturnu povijest komunikacije tiskom. U fokusu interesa istraživača zainteresiranih za povijest knjiga tako je analiza širenja ideja posredstvom tiskane riječi. Uz potonje se veže i želja da se odgovori na pitanje na koji je način izloženost tiskanim tekstovima utjecala na oblikovanje svjetonazora i obrazaca ponašanja.²⁹² Taj je pravac u historiografiji postao osobito dominantan od 1960ih godina a svoje korijene vezuje uz parišku Ecole Pratique des Hautes Etudes.²⁹³ Povjesničari knjiga svoj su interes snažno vezali uz teme koje su intrigirale i školu Anala pri čemu su osobitu pažnju posvetili procesima produkcije i recepcije tiskanih tekstova kao i iskustvu čitanja. Svojim su istraživanjima tako pridonijeli novom shvaćanju utjecaja velikih pokreta poput Protureformacije ili Prosvjetiteljstva. Naime, ustanovilo se da su ti sveobuhvatni kulturni, društveni i filozofski pokreti značajan period od svog začeca bili prepleteni s tradicionalnim praksama koje su dominirale izvan elitnih znanstvenih ili dvorskih krugova.²⁹⁴

Na koji je način medij knjige djelovao kao sredstvo koje je s jedne strane imalo funkciju edukacijskog, a s druge strane propagandnog sredstva, svjedoči nam i činjenica da je svaka primalja koja je bila polaznice Lalangueove primaljske škole posjedovala po primjerak. Iz toga možemo zaključiti da je edukacijska funkcija knjige ispunjena obvezom primalja da posjeduju primjerak i koriste ga pri učenju suvremenih porodničkih vještina koje su bile propagirane od strane bečkog dvora. Tome svjedoči i tekst Nagovornog Lizta u kojem Lalangue piše sljedeće:

---

²⁹¹ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, The history of Obstetrics and Gynaecology, CRC Press, Boca Raton, 2000., 70

²⁹² Darnton, Robert, "What is the history of Books?" u: Daedalus, Vol. 111, No. 3, Representations and Realities, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1982., 65-83, 65

²⁹³ Ibid. 66

²⁹⁴ Ibid.

*Da pak ne zaboravite temeljne nauke i naredbe, koje ste u ovoj školi usvojile i naučile, pred svojim očima uvijek, kao sigurnu vodilju, trebate imati svoju knjigu o primaljstvu.*²⁹⁵

Edukacijska je funkcija ispunjena i detaljnim opisima primaljskih prakse uoči, tijekom i nakon poroda. Primalje su u Kratkom Navuku tako mogle pronaći informacije o anatomiji ženskih spolnih organa, relevantne činjenice o prepoznavanju trudnoće kao i simptome koji bi pomogli pri određivanju koliko je dugo žena trudna. Lalangue je također opisao tijek lakog poroda i opisao najčešće uzroke koji porod otežavaju. Po završetku poroda autor vrlo detaljno opisuje proceduru izlaska posteljice, dijapazon poteškoća koje bi po završetku poroda mogle nastati pogriješi li se što s posteljicom te se naposljetku osvrće na brigu o novorođenčetu. Posljednje poglavlje čini ekstenzivan popis ljekarija koje se sugeriralo da primalja iskoristi u slučajevima komplikacija. Kao takva, knjiga je primaljama koje su je posjedovale predstavljala referentnu točku. Priručnik je tako ostvario svoju zadaću da i bez prisutstva liječnika primalje budu podsjećane na normirane primaljske prakse bi li došlo do zabuna ili zaboravljanja onog što su u primaljskoj školi bile naučile. O tome u svom uvodu piše i Lalangue.

"Vzemite anda ovu, za preprechiti tulike neszreche vu porodu, Knisicu lyubleno y dragovolyno, kakti jednoga kratkoga, ali zkupa szegurnoga, y odpertoga vodyu, y navuchitela, po kojem tvrtldno ufamsze, da vu kratkom vremenu vsze falinge, pregreske, y ztrahovite neszreche, koje pred, vu, y po porodu pripetchajusze, zatergnejusze, y preprechiju."²⁹⁶

S druge strane, kako je već naglasio Norman Fairclough, na implicitnoj su razini diseminirane dominantne ideologije bečkoga dvora. Kao primjer može se tako navesti prosvjetiteljsko vjerovanje u prevlast razuma nad magijom koje se da iščitati iz sljedećeg odlomka koji progovara protiv praznovjerja.

"Morasze zdersavati od zloga vsivanya, iliti krivoga postuvanya Imena Bosiega z-shatrivemi chinmi, kaktiszu blagoszlavlanya od Sz. Matere Czirkve prepovedana, poskroplenya, y oztala ovem zpodobna krivoverna y shatriva duguvanya, koja vech skode, kak haszne."

---

²⁹⁵ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

²⁹⁶ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 2

Nadalje, može se zaključiti kako je pisanje ovog priručnika imalo svoj direktan izvor u kameralističkoj politici Beča. Naime, ta je dominantna ekonomsko-upravna teorija uvelike utjecala na kreiranje demografske politike Monarhije čiji je primarni cilj bilo smanjivanje stope mortaliteta majki i djece pri porodima smatrajući da bogatstvo države leži u njenom brojnom i zdravom stanovništvu. Mnogobrojni su primjeri teksta gdje se Lalangue osvrće na tužnu sudbinu majki i djece, osobito u ruralnim područjima, koji nepotrebno umiru jer im kvalitetna zdravstvena skrb nije dostupna. Osnovni motiv pisanja ove knjige, smanjenje stope mortaliteta, Lalangue tako potvrđuje i prvom rečenicom predgovora koja je već ranije bila citirana.

""Saloztna ztusevanya na pomiluvanye gibajucha zkoro vszaki dan vuha moja jeszu trapila zaradi guzteh na szelih neszrecheh porodov, Mater, ali Dete, ali obodva zkupa vumarjajucheh, kak takaj zaradi neszrech, koje Materi y Detetu po porodu akoprem szrechnom pripetchajusze. Ova volyju moju, y szerdcze na tuliko jeszu genula, da iztinszko miszlil jeszem od vszeh mogucheneh nachinov za preprechiti tulike, y tak vnoge neszreche..."²⁹⁷

Uz navedeno, knjiga oblikuje predodžbe o ženskom tijelu te konstruira arhetip normativne i tradicionalne primalje. Posredstvom knjige kao sredstva koje u Lalangueovom periodu pronašlo put do svake suvremeno obrazovane primalje, te se predodžbe šire. Jednako tako, ovisno o stupnju internalizacije istih one se diseminiraju ne samo čitanjem priručnika već ju potencijalno šire i same primalje koje su te predodžbe usvojile.

Da je Kratek Navuk i vjerojatno ispunio svoju funkciju svjedoči i činjenica da je knjiga doživjela svoje drugo, sadržajno nepromijenjeno izdanje već 1801. godine.²⁹⁸ Iako je recepcija udžbenika od strane primalja, a time i tema konflikta tradicionalnih praksi i suvremenog teorijskog znanja još otvorena, povjesničari medicine Lalanguea i njegovo djelo smatraju zaslužnim za unaprjeđenje hrvatskog primaljstva i javnoga zdravstva. Po Rajku Furešu, u uvjetima vrlo visokog mortaliteta od gotovo 40 do 50 promila, Lalangueovo javno djelovanje, a posljedično i njegov priručnik, postavili su temelje kvalitetnom obrazovanju i razvoju primaljstva i porodničarske struke u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.²⁹⁹

---

²⁹⁷ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 2

²⁹⁸ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 47

²⁹⁹ Ibid. 49

Sredinom 19. stoljeća došlo je ipak do opadanja utjecaja Kratkog Navuka. S jedne strane Lalangueova knjiga zbog razvoja medicine više nije odgovarala saznanjima onovremene suvremene medicinske struke te su je zamijenili recentniji priručnici primaljstva. S druge strane, njezina je uloga smanjena i zbog jezika kojim je pisana. Naime, kako je službeni hrvatski jezični standard postao štokavski, sudbina se Kratkog Navuka poistovjetila sa sudbinom kompletnog korpusa hrvatske kajkavske književnosti.³⁰⁰

Što se tiče uspjeha što ga je Kratek Navuk namjeravao polučiti po pitanjima smanjenja perinatalnog i maternalnog nataliteta, rezultati istog još uvijek su nam nedostupni. Ekstenzivna istraživanja na matičnim knjigama Varaždinske županije do današnjeg datuma nisu provedena pa tako podatci koji bi otkrili je li cilj kameralističke politike Beča zaista i ostvaren Lalangueovim posredstvom nije poznat.

iii. Pozicioniranje Kratkog Navuka u korpusu ranonovovjekovnih primaljskih priručnika

Znanje o primaljstvu nastojalo se ovjekovječiti još u Drevnom Egiptu. Najstarija su učenja o primaljstvu zapisana na hijeroglifima dok se prvim opisom prirodnog, lakog poroda smatra tekst 'Priroda djeteta' čiji je autor Hipokrat.³⁰¹ Od antičkih rimskih pisaca osobito su značajni Celsus koji je 30. godine objavio *De Re Medicina* u kojem je opisao maternicu³⁰² te Gaj Plinije Drugi koji je opisao simptome rane trudnoće.³⁰³ Od njih je ipak možda najvažniji Soranus koji je 2. stoljeću secirao leševe kako bi opisao ženske spolne organe.³⁰⁴

Sredina 15. stoljeća i otkriće tiskarskog stroja potakli su prvu veliku promjenu koja je dovela do masovnog širenja znanja, razmjene ideja a time i novih otkrića. Godine 1513. u Strasbourgu je tiskan zasigurno najutjecajniji ranonovovjekoni udžbenik primaljstva pod naslovom "Der schwangeren Frauen und Hebammen Rosegarten." Priručnik je objavljen na njemačkom jeziku a sadržavao je i ilustracije.³⁰⁵ Rijetko se kojeg autora knjiga iz žanra medicinske književnosti toliko često krasi titulom 'pisca najvažnijeg djela u povijesti svoje

---

³⁰⁰ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 46

³⁰¹ O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000., 57

³⁰² Ibid. 59

³⁰³ Ibid. 60

³⁰⁴ Ibid. 67

³⁰⁵ Dunn, Peter M, Eucharius Rössl (C 1470–1526) of Germany and the Rebirth of Midwifery, u: *Arch Dis Child Fetal Neonatal Ed* 1998;79:F77–F78 Perinatal Lessons From The Past, 77

struke' kao autora Rosengartena, Euchariusa Rösslina. Iako je ranije smatrano kako Rösslinu kao inspiracija poslužila "Ginekologija" već spomenutog Soranusa, danas je poznato kako je taj primaljski priručnik koji je doživio 16 izdanja na njemačkom jeziku te bio preveden na češki, nizozemski, danski, engleski, francuski, talijanski, latinski i španjolski jezik, zapravo prijevod latinskog teksta kojeg je u 15. stoljeću napisao Michele Savonarola.³⁰⁶ Ipak, gotovo je stoljeće i pol Rosengarten bio neosporni autoritet među primaljskim priručnicima. Značajno je pri tom spomenuti kako je Rösslin, kao i Lalangue, naglasio kako je svoje djelo napisao da služi prvenstveno primaljama, ne obrazovanom sveučilišnom kadru liječnika.³⁰⁷ To potvrđuje i sljedeći tekst:

*Darum gnedigswte fürswtin / die weil E.F.R. mich vor etlichen jaren /sollicher ler und underwayssung zü güet den schwagern frawen an den hebamen zü öffnen gebetten hat/ Alls dan bin ich E.F.G. aus gehorsamer undertheniger pflicht /alles ds so den bemelten schwangern/ geberenden frawen un hebamen zü wyssen not ist / und von den hochgelerntten doctoribus /so vor mir geschriben und erfarn /solliches zü öffnen felyssig und wyllig.*³⁰⁸

Karakteristika ranomodernih tekstova iz žanra medicinske književnosti, kao što je već prikazano, repeticija je ranije opisanih medicinskih praksi i dominantnih predodžbi o ženskome tijelu. Naime, kao i Rosengarten tako i mnogi kasniji priručnici pisani na narodnim jezicima bili su ili tek prijevod nekog ranijeg teksta ili pak kompilacija njih nekoliko. Tako su i određena znanja diseminirana u 18. stoljeću još uvijek počivala na praksi koja je bila standardizirana i do nekoliko stotina godina ranije.³⁰⁹ Od njih su se ipak razlikovali priručnici koje su napisale ranonovovjekovne primalje. Francuska primalja Mme du Coudray³¹⁰, engleska Jane Sharp³¹¹ i pruska Justine Siegmund³¹² rijetki su primjeri žena koje su u dominantno maskulinom znanstvenom svijetu uspjele tiskati priručnike primaljstva koje su temeljile uglavnom na vlastitom iskustvu. Iako je primaljstvo bilo smatrano ženskom domenom, ranonovovjekovne

³⁰⁶ Green, Monica, The Sources of Eucharius Rosslin's Rosengarten for Pregnant Women and Midwives (1513), u: Medical History, 2009, 53: 167–192, 171

³⁰⁷ Ibid. 167

³⁰⁸ Rösslin, Eucharius, Der schwangeren Frauen und Hebammen Rosegarten, Strasbourg, 1513, 5

³⁰⁹ Wiesner, Merry, "The midwives of south Germany and the public/private dichotomy" u: Marland, Hilary (ur.), The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe, Taylor & Francis e-Library, 2005., 77-95, 83

³¹⁰ Gelbart, Nina, "Midwife to a nation: Mme du Coudray severs France, in The Art of Midwifery" u: Marland, Hilary (ur.), The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe, Taylor & Francis e-Library, 2005., 23

³¹¹ Lay, Mary M, The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000., 45.

³¹² Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), The Court Midwife, University Of Chicago Press, Chicago, 2005., xxiv

primalje nisu objavljivale svoja djela zbog toga što uglavnom nisu stekle obrazovanje koje bi im omogućilo da pišu te im je, ako i jesu bile obrazovane, pristup toj javnoj sferi bio otežan ili onemogućen.³¹³ O pisanju iz vlastitog, praktičnog iskustva porodništva svjedoči Siegmund sljedećim riječima:

*But for me to recount briefly the other reason why I wrote this book and had it published, let this be known: because for many years I had to travel to various places and remain there until these women delivered, I found no better pastime than to put down on paper my thoughts and notes on difficult cases. It was easy for me to get a quill and paper, and I had in my head a supply of observations from my experience. So when I had an idle moment, I wrote down something without thinking that this should be a book for the world.*³¹⁴

Za primaljstvo na prostorima Habsburške Monarhije uz Rösslinov je priručnik značajan i upravo spomenuti priručnik Justine Siegmund. Godine 1690. ta je pruska primalja objavila knjigu pod naslovom 'Dvorska primalja' koja je doživjela čak sedam ponovnih izdanja.³¹⁵ U uvodu Dvorske primalje možemo pročitati kako se Siegmund ispričava zbog svog jednostavnog, neukog stila pisanja no istovremeno ona time potvrđuje njegovu originalnost. Priručnik je, kao i Rosengarten, objavljen na njemačkom jeziku i odobren od nekoliko njemačkih sveučilišta. Kao takav, iako je zbog činjenice da ga je napisala žena bio i osporavan, kolao germanofonim obstetrijskih krugovima te je za pretpostaviti da se s njime susreo i Lalangue. Priručnici kojima se Lalangue služio u Beču za potrebe stjecanja naslova magistra obstetricije nisu nam dostupni za ovu analizu.

Po pitanju strukture i organizacije teksta, i Kratek Navuk i Dvorska primalja podijeljeni su na uvod i osam poglavlja dok je Rosengarten podijeljen u uvod i dvanaest poglavlja. Ipak, najveća razlika između priručnika dvojice liječnika i priručnika kojeg je napisala primalja je činjenica da je Siegmund svoj tekst organizirala u formi dijaloga između Justine i njene naučnice Christine. Nadalje, i Lalangue i Rösslin mnogo pažnje posvećuju lakom porodu, uzrocima teškog poroda te određuju što bi roditelj smjela jesti, piti i kako bi se trebala pri porodu ponašati. Mnogo pažnje pridano je izvođenju posteljice te napose brizi za dijete po rođenju kao i bolestima koje ga mogu snaći i prouzrokovati njegovu smrt na što se Siegmund toliko ne

---

³¹³ Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), *The Court Midwife*, University Of Chicago Press, Chicago, 2005., xxiv.

³¹⁴ Ibid. 52

³¹⁵ Ibid. 1

fokusira. S druge strane, Lalangueov Kratek Navuk izuzetno nalikuje tekstu Justine Siegmund pri opisima ženskih spolnih organa, osim što je liječnik bio ponešto opširniji i detaljniji. I autor i autorica uz potonje su mnogo prostora posvetili opisu i funkciji kosti zdjelice što Rösslin ne spominje. Jednako tako, mnogo je veća sličnost Lalanguea i Siegmund po pitanju instrukcija o manualnom ispitivanju nalazi li se nerođeno dijete u ispravnom položaju što je opet tema koja nije uključena u Rosengarten. Siegmund i Lalangue svoje priručnike završavaju osmim poglavljem o ljekarijama. Justine Siegmund svojoj naučnici Christini, vjerojatno zbog opreza, ne preporuča spremanje lijekova navodeći sljedeće razloge:

JUSTINA: You ask a lot of me and consider not what you ask. Remedies are also medicaments. They belong to medicine and not to our trade. In a case of dire necessity a midwife might recommend or try this or that, but outcomes show that good will is frequently the best thing; because of the unforeseeable complications and circumstances not everything serves everyone. The venerable doctors themselves often have trouble and reason enough to reflect; all the less do I wish then to have anything to do with remedies or offer instruction about them. In our introductory conversation I heard from you that you have already served some hundred women. While serving them you presumably heard about various remedies and how they sometimes work well and sometimes do not. The inconsistency of those who recommend them testifies to their ignorance. One suggests this remedy, the other that one; what one recommends, the other repudiates; and what this one has rejected, the other seizes upon. Indeed, I have learned that people reject what they themselves previously recommended.³¹⁶

S druge strane, Lalangue posljednjih deset stranica svog priručnika posvećuje upravo različitim kombinacijama biljaka koje imaju povoljna svojstva za roditelja i novorođeno dijete pri i po porodu.

Nažalost, nedostupnost priručnika iz kojih je Lalangue naučio svoje porodničke vještine onemogućava nas da se u ovom radu posvetimo adekvatnoj intertekstualnoj analizi. Može se ipak zaključiti kako se Lalangueov priručnik naslanjao na već postojeće primaljske prakse i tradicije od kojih su se neke prepisivale čak i stoljećima. Do izdavanja sljedećeg udžbenika primaljstva na hrvatskom jeziku proteći će gotovo čitavo stoljeće. Godine 1875. u Zadru je

---

³¹⁶ Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), *The Court Midwife*, University Of Chicago Press, Chicago, 2005., 181

objavljen udžbenik pod naslovom "Šezdeset učenjah iz primaljstva za primalje", prvi nakon Kratkog Navuka.³¹⁷

6. RECEPCIJSKI ASPEKTI

a. Ciljani recipijenti

Ivan Krstitelj Lalangue Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne u prvom je redu namijenio potrebama *"sziromaskeh ladanszkeh Sen Horvatzkoga orszaga y okolo nyega blisnesheh sztrankih"*.³¹⁸ Primaljski je priručnik, ili kako ga on naziva *"odpertu knisicu od navuka pupkoreznoga"*³¹⁹ napisao kako bi se njime moglo služiti ruralno stanovništvo, *"ladanzke lyudi"*³²⁰, jer *"poglaviteshega ztalisha lyudih na szelih ztanuje, gde potrebne visheputi pomochi imati nemoreju"*.³²¹ Također, osim što je priručnik bio namijenjen seoskim ženama koje na raspolaganju nisu imale, po Lalangueu, adekvatne primalje, Kratek se Navuk preporučao i gradskim ženama koje su djelovale kao primalje. Naime, Lalangue je bio zabrinut zbog nekvalificiranosti gradskih primalja koje su svojim lošim praksama ugrožavale živote majki i djece. Tako Lalangue piše sljedeće riječi: *"...vu Varosheh, iztina je, tulike y takve neszrechne prilike pripechajusze (...) kajti vu porodu naturalzkom bivaju od Bab pupkoreznih vsza znati hotejuchih nepazlivosti, neznanozti, prevzetnosti, nezterplivozti y nemiloztivozti."* Kako bi neprikladnim praksama stao na kraj varaždinski je fizik odlučio napisati priručnik primaljstva. To i sam potvrđuje pišući *"Terszilsze budem vu ovi knisiczi zevszemi moguchemi nachini ovome zlu, y ovem neszrecham szuprot stati, y takove pretechi."*³²²

U prethodnim je poglavljima već naglašeno kako je rani novi vijek karakterizirala neujednačenost na planu primaljskih praksi i kompetencija te da je definiranje arhetipa primalje 18. stoljeća gotovo nemoguć zadatak. Pri tom definiranju ne pomaže ni činjenica da za većinu tradicionalno obrazovanih primalja njihovo zanimanje nije predstavljalo njihov primarni

---

³¹⁷ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 50.

³¹⁸ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801.

³¹⁹ Ibid. 2

³²⁰ Ibid.

³²¹ Ibid. 3

³²² Ibid.

socijalni identitet. Ženama su pri porodu tako mogle pomagati žene koje su se primaljstvom bavile na redovnoj bazi ili žene s kojima su ih spajale rodbinske ili susjedne veze i koje nisu imale značajnijeg primaljskog iskustva. S druge strane, o Lalangueovim ciljanim recipijentima svjedoči i odlomak iz Nagovornog Lizta u kojem se Lalangue referira na Kratek Navuk. U njemu Lalangue priručnik namjenjuje i primaljama polaznicama Varaždinske primaljske škole.

"Da pak ne zaboravite temeljne nauke i naredbe, koje ste u ovoj školi usvojile i naučile, pred svojim očima uvijek, kao sigurnu vodilju, trebate imati moju knjigu o primaljstvu. (...) Preporučam vam zato korisno i potrebno čitanje gore spomenute knjižice, pogotovo prvoga poglavlja, koje obrađuje kvalitetu i držanje jedne poštene i dostojne primalje, što uvijek imajte pred očima, pogotovo jer ste službeno ovlaštene primalje..."³²³

O tome koliko je posjedovanje Kratkog Navuka bilo važno Lalangue spominje na još jednom mjestu u istom pravilniku za obavljanje primaljske prakse kada u 9 poglavlju iznosi sljedeće:

"DEVETO: Kada od mene ili od ranarnike budete pozvane na ispitivanje ili provjeru, bit će vam dužnost:

- 1. Pokazati molitvenik (jer svakoj sam jedan podario)*
- 2. Knjižicu primaljstva*
- 3. Ovaj primaljski pravilnik"³²⁴*

Iako je tradicionalne ranonovovjekovne primalje obilježavala izuzetna raznolikost, u vrijeme objavljivanja Kratkog Navuka sedamdesetih godina 18. stoljeća u kontekstu je stvaranja javnozdravstvenog sustava pod državnim nadzorom konstruiran jedinstven ideal nove primalje, državne službenice. Naime, normativna je formalno obrazovana primalja trebala posjedovati određene moralne, karakterne i fizičke karakteristike jer je redizajn doživjela i njena društvena funkcija. U kontekstu snažnih valova prosvjetiteljstva normativna primalja za koju je Lalangue pripremio ovaj udžbenik kao podsjetnik prestaje biti limitirana na porađanje djece. Ako se uzme u obzir da je liječnika diljem Monarhije nedostajalo te da su oni stoga primarno živjeli u gradovima, transformirana i educirana primalja koja se po završetku svog školovanja vraćala na selo među ruralno stanovništvo nije mogla biti boljim kandidatom za širenje ideja napretka, borbu protiv praznovjerja, poboljšavanje stanja javnoga zdravstva i sveopće prosvjeđivanje populacije. Uloga seoske primalje na mišljenja i stavove, tradicionalne

---

³²³ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

³²⁴ Ibid.

prakse i navike među ruralnim stanovništvom bila je bez konkurencije. Lalangue je stoga ovaj udžbenik primaljstva namijenio gradskim i seoskim primaljama kako bi pridonio sveobuhvatnoj implementaciji reformske politike bečkoga dvora.

b. Problemi u recepciji

*"Osobno vjerujem kako su liječnici, iako to nikad nisu tvrdili, u stvari pisali za sebe same, žudeći posjedovati novo znanje umjesto da mu se posvete."*³²⁵ Michele Savonarola, Eucharius Rösslin, Jane Sharp, Justine Siegmund, Ivan Krstitelj Lalangue samo su neki od autora primaljskih priručnika koji su iste adresirali na primalje. Imajući na umu tisućljeća dispariteta na rodnoj osnovi, a u ovom slučaju i na klasnoj, zanimljivo je primijetiti kako je problematika recepcije primaljskih priručnika izrazito slabo zastupljena čak i u monografijama čija je centralna tema povijest obstetricije. Stranice i stranice znanstvenih tekstova ispisane su na temu važnosti primaljskih priručnika na vernakularima koji su udarili temelje daljnjem razvoju porodničarske struke, podacima o nakladama istih, no pitanje recepcije primaljskog priručnika od strane onih kojima je zaista i bio namijenjen i dalje ostaje neodgovoreno čineći taj aspekt istraživanja povijesti primaljstva najneprovidnijim.

Dominantna nepismenost ruralnog stanovništva osamnaestostoljetnog varaždinskog sela predstavlja prvu od mnogih zapreka u razumijevanju knjige od našeg interesa. Žene koje su se bavile primaljstvom, bilo stalno ili tek povremeno, nisu bile sustavno opismenjivane. Pisanje priručnika primaljstva tako se može činiti upravo paradoksalnim, gotovo beskorisnim. Lalangue je rukopis *Kratkog Navuka* dovršio 1775. premda je djelo objavljeno tek dvije godine kasnije, 1777. godine. Nije poznato je li u trenutku dovršavanja rukopisa Lalangue već imao na umu osnovati primaljsku školu u Varaždinu. Nejasnoću pojačava i činjenica da Lalangue eksplicitno ne spominje kako je priručnik bio namijenjen tradicionalno obrazovanim seoskim primaljama, kako ih on naziva *'pupkoreznim Babama'* već ga on adresira na pomoć *"sziromaskeh ladanszkeh Sen"* za koje je razumno pretpostaviti kako su bile nepismene. Ipak, godine 1776. u Varaždinu je osnovana prva primaljska škola na prostorima današnje Hrvatske. Iako ni sastav ni broj polaznica nisu poznati, riješen je problem njihove pismenosti. Ključ

---

³²⁵ Ortiz. Teresa, "From hegemony to subordination: midwives in early modern Spain" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 95-115, 98

odgovora na to pitanje opet predstavlja Nagovorni Litz koji svjedoči o tome da je Lalangue shvaćao narav situacije te da je po pitanju iste poduzeo adekvatne mjere. On piše sljedeće:

Zato sam predmijevao da vam je potrebno znati čitati: i radi toga sam vam, o svojem trošku odlučio osigurati učitelja čitanja, što sam i učinio. Upravo radi toga, brže negoli sam se nadao, ostvarile ste u čitanju, usprkos svojoj dobi, jako dobar napredak.³²⁶

O važnosti čitanja Lalangue piše i u samom priručniku kada opisuje poželjne karakteristike primalje.

Ako je moguće, takova Sena najsze zkerbi da bude znala chteti, ar lekshe navchisze szvoje mesztri, y po chtenyu razum zbrivneshi poztaje, pamet jachisze y ovak bolye vu tom zvershena bude.³²⁷

Osim što naglašava da je vještina čitanja poželjna, može se primijetiti kako u tom trenutku Lalangue nema gotovo rješenje kako doskočiti problemu. On stoga piše "ako je moguće" i "nek se pobrine" što indicira kako je inicijativa još uvijek počivala na ženi.

Nadalje, Kratkim Navukom dominira vizualna tišina. Činjenica je da je ovaj udžbenik primaljstva, koji je bio namijenjen ženama čija je kultura gotovo ili posve bila vizualna, lišen svih vizualnih reprezentacija svog sadržaja. Za pretpostaviti je kako bi potonje uvelike pomoglo shvatiti njen sadržaj, osobito nekome tko ako je i savladao vještinu čitanja isto postigao tek nedavno. Jedan od razloga zašto bi tome moglo biti tako je sama tematika knjige, a sporna bi poglavlja mogla biti ona koja eksplicitno progovaraju o ženskoj anatomiji. Ipak, sredina 18. stoljeća nije više bila period u kojem se prikaz ljudskog tijela u medicinske svrhe doživljavao toliko sablažnjivim, s druge se strane ta još jedna naizgledna nelogičnost ovog priručnika može i lakše objasniti. Za pretpostaviti je kako glavni fizik varaždinske županije ipak nije raspolagao znatnijim novčanim sredstvima koja bi mu omogućila da svoj priručnik ukrasi ilustracijama, ma koliko one nadišle svrhu dekora. Bakrorezne ilustracije kojima su bili dopunjeni tekstovi Rösslina, Siegmund i drugih bile su skupe. Rösslin je svoje bakroreze naručio od Martina Caldenbacha, učenika Albrechta Dürera³²⁸ dok je Siegmund njegovala prisne veze s vrlo elitnim pruskim krugovima. O ilustracijama Siegmund progovara u Dvorskoj primalji:

---

³²⁶ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

³²⁷ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 2

³²⁸ Raddcliffe, Walter, Milestones in Midwifery and the Secret Instrument (The Birth of the Midwifery Forceps), Norman Publishing, Boston, 1947., 6

"Though there is instruction in this throughout the book, I wanted to make a deeper impression by introducing in this preliminary account a copper engraving of a full-term infant, showing how it tends to lie in the womb, now this way, now that way, but always curled up, the better to impress it upon midwives who as yet have not learned the rudiments and cannot grasp what they see in the following copper engraving, which shows only the womb and the children [sic] lying in it. So they should contemplate this large copper engraving well."

Premda je njena argumentacija snažna, prilike u Varaždinskoj županiji isti luksuz nisu dopuštale Lalangu. Da je uzrok ogoljenosti priručnika od svake vizualne reprezentacije nema izvor u ćudoređu već oskudici novčanih sredstava svjedoči i činjenica da Lalangue nije prezao od detaljnih opisa ženskih spolnih organa koje ostvaruju svoj puni potencijal da čitatelj stvori vlastitu sliku u glavi. O tome koliko je žanr medicinske književnosti unutar svojih okvira naturalizirao opise ženske golotinje, pod uvjetom da su isti opisi služili 'svrsi', govori i činjenica da je tekst priručnika preveo svećenik.

Drugo važno pitanje u okviru bavljenja recepcijom priručnika je pitanje koliko su primalje koje su tradicionalno bile obrazovane naukovanjem te čije je učenje bilo vezano uz promatranje primaljskih postupaka starije i iskusnije primalje a ne čitanje uopće bile sklone razumjeti, prihvatiti i implementirati sadržaj teoretskog priručnika. Istraživanjem recepcije knjige bavili su se sociolozi, psiholozi i povjesničari no generalni je zaključak kako je proniknuti u individualni univerzum pojedinca izloženog određenoj knjizi gotovo nemoguće. Istraživanja društvenih posljedica čitalačkog iskustva, njegovih varijacija kao i nijansi u razumijevanju znakova, nerijetko ostaju neuhvatljivima. Jednako tako, odgovor može biti i pitanje stupnja. Kako su se točno primaljske prakse izvodile daleko od nadzora liječnika, u situacijama koje su zasigurno zahtijevale improvizaciju, nećemo moći do kraja otkriti.

c. Primaljstvo u Varaždinu do osnivanja primaljske škole 1776. godine

Druga polovica osamnaestog stoljeća period je intenzifikacije odredbi kojima je centralna vlast u Beču usmjeravala, a potom i naredila lokalnim zajednicama diljem Monarhije da na područjima svoje nadležnosti zaposle stručno obrazovano medicinsko osoblje koje će biti plaćano iz javne blagajne. Dužnost da liječnike, kirurge i primalje plaćaju lokalne vlasti dodatno je potvrdila njihovu redizajniranu javnu ulogu prema kojoj su oni sada i formalno postali javnim

službenicima.³²⁹ Usporedo sa procesom stvaranja mreže kompetentnih medicinskih praktičara u javnoj službi jačala je i marginalizacija njihovih nestručnih konkurenata.³³⁰ Naime, nedostatak formalno obrazovanog medicinskog kadra u ranijim je razdobljima ostavio mnogo prostora narodnoj medicini i djelovanju tradicionalnih medicinskih praktičara. Kako je vlastima u Beču bilo u interesu da cjelokupnu strukturu javnoga zdravstva stave pod svoj nadzor, te time ostvare kontrolu nad kvalitetom medicinskih usluga u cilju ostvarivanja pozitivnih promjena u demografskoj slici, paralelno djelovanje ovlaštenih i neovlaštenih izlječitelja i primalja nije bilo poželjno. Mora se uzeti u obzir kako je razvoj funkcionalnog sustava javnoga zdravstva ipak bio proces duljeg trajanja te da donošenje normativnih akata ne znači i njihovu neposrednu implementaciju.³³¹

Razdoblje prosvjetiteljstva predstavljalo je period intenzivnih diskusija o nadriliječništvu. Medicinske prakse koje su izvirale iz tradicije sve se češće opisivale u negativnom tonu a naturalizaciji tih tvrdnji doprinosila je i suvremena medicina čiji je legitimitet izvirao iz sveučilišta.³³² Iako je za pretpostaviti kako su zakonske odredbe, kao tekstovi, osobito iz žanra medicinske književnosti, čiji je sadržaj potkrepljivao gore spomenuto dugoročno imali utjecaj na temeljitu promjenu stavova, stvarno je stanje u 18. st. još uvijek pokazivalo veliku raznolikost praksi i praktičara.³³³ U Hrvatskoj se, pa tako i na varaždinskom području, još uvijek može potvrditi značajan broj nelicenciranih tradicionalnih primalja koje su djelovale usprkos zakonskim zabranama. Tome svjedoče podatci koji potvrđuju iznimno malen broj licenciranih primalja koje su prijavljivale pojedine županije. O broju i kvaliteti primalja možemo ponešto saznati iz dokumenta pod naslovom "Plan regulacija u zdravstvenim poslovima" (Planum regulationis in re Sanitatis) kojim je Ugarsko namjesničko vijeće godine 1755. županijskim službenicima naredilo da vode evidenciju službenih i neslužbenih medicinskih praktičara. Podatci za godinu 1772. tako govore da su u Varaždinu djelovale dvije školovane i licenciranje primalje.³³⁴ Nameće se zaključak kako velik broj poroda nisu mogle obavljati tek dvije registrirane primalje već su porodima morale prisustvovati žene koje su se primaljstvom bavile na tradicionalne načine, često ili tek povremeno.

---

³²⁹ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.68

³³⁰ Ibid. 70

³³¹ Ibid. 169

³³² Ibid. 170

³³³ Ibid. 171

³³⁴ Ibid. 69

Varaždinske primalje nisu bile homogena društvena grupa. Jedino što se sa sigurnošću može tvrditi jest da je primaljstvo u Varaždinu sredinom 18. stoljeća ležalo u rukama žena. Kako su tradicionalne primalje bile priučene samo iskustvom one su uglavnom bile starije dobi. Naziv 'primalja' u Lalangueovo se doba nije upotrebljavao. Umjesto toga on u priručniku koristi pojmove 'pupkorezna Baba' ili 'pupkorezna Sena'. Oba termina upućuju da je primalja bila starije dobi, baba, ili barem zrelije dobi i udana, u kojem je slučaju bila nazvana ženom.

O generalnom stanju na hrvatskom selu može se saznati iz podataka Ugarskog namjesničkog vijeća. Naime, oni bilježe kako su u Mađarskoj primalje bile vrlo slabe kvalitete te da je broj stručno osposobljenih praktičarki sredinom 18. stoljeća bio izrazito nizak. Zbog sličnih socioekonomskih prilika takva se situacija može primijeniti i na hrvatske prilike.³³⁵ Od zabilježenih školovanih primalja godine 1764. varaždinski magistrat izvještava o Elizabeti Simonin koja je svoje naukovanje završila na Medicinskom fakultetu u Beču dok je u Varaždinu svoju licencu dobila polaganjem ispita kod gradskog liječnika Godfrieda Karlegga.³³⁶ Dvije godine kasnije u istom se gradu spominje i Ana Marija Kromlin Lathoringa, također sveučilišno obrazovana primalja s diplomom iz Praga. Briga o postojanju dovoljnog broja ovlaštenih primalja bila je obaveza u rukama lokalnih magistrata pri čemu je primalje trebalo namjestiti "ako ne u svakom selu onda bar po mogućnosti jednu za dvije ili tri susjedne zajednice".³³⁷ Kako bi se Varaždinska županija približila realizaciji tog cilja bilo je potrebno mnogostruko povećati broj ovlaštenih primalja. U tom je poslu izuzetnu ulogu ostvarila varaždinska primalja Elizabeta Gärtin koja je primaljsku struku izučila na bečkom medicinskom fakultetu pod pokroviteljstvom je Ivana Krstitelja Lanaguea te potom 1776. godine započela sustavnu obuku primalja. Iste je godine Varaždin za nju zamolio godišnju plaću od 50 forinti što je Marija Terezija i odobrila.³³⁸

Sedamdesetih i osamdesetih godina 18. stoljeća jasno je definirana razlika između legitimnih i nelegitimnih, ovlaštenih i neovlaštenih, tradicionalnih i normativnih primalja. Nad školovanim je tad uveden strogi nadzor dok se ostale nastojalo marginalizirati atribuirajući ih kao nestručne i opasne. Pisani podatci svjedoče o još jednom fenomenu. Naime, iako je sam proces isključivanja nelicenciranih primalja iz struke tekao sporije nego zakonodavstvo koje se bavilo tematikom, konkurentske svađe varaždinskih primalja otkrivaju nam kako su najveći

---

³³⁵ Horbec, Ivana. Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 192

³³⁶ Ibid. 193

³³⁷ Ibid. 194

³³⁸ Ibid. 195

zagovornici regulacije primaljstva bile upravo licencirane primalje. Kao primjer može se navesti tužba iz 1774. godine koju je u Varaždinu podnijela primalja Ana Gruml protiv Barbare Rab. U toj tužbi Ana Gruml nastupa kao licencirana varaždinska primalja koja svoju struku obavlja u skladu sa zakonima. Njezina je tužba usmjerena protiv žena koje su se istom bavile neovlašteno. Na meti se tako našla Barbara Rab iz predgrađa Varaždina koju Gruml tuži jer se redovito odazivala kada su je roditelje pozivale da u porodima sudjeluje kao primalja za što Rab nije imala licencu. Vjerojatnije je da se Grumel, iako se naizgled zalaže za diskvalifikaciju i eliminaciju nestručnih i nekompetentnih primaljskih praktičarki koje ista optužuje za smrt majki i djece, rješavala nepoželjne konkurencije. Gruml tako na sudu napominje kako se rad "kurfušerica" uz postojanje dvije ispitane primalje ne bi smio tolerirati. Nakon što je postupak proveden odlučeno je kako Rab vlastima mora podnijeti potvrdu o odgovarajućoj osposobljenosti. Zbog te se potrebe ona obratila županijskom fiziku Lalanguet koji je 1772. dotičnu primalju detaljno ispitao o njenom teoretskom i praktičnom primaljskom znanju te joj bavljenje primaljstvom odobrio. Na saslušanju je Barbara Rab navela kako je samo pomagala siromašnim ženama i pri tom prilila tek neznatna sredstva kao nagradu dok licencirane gradske primalje pomažu samo onima koji ih mogu dobro platiti.³³⁹

Ova tužba vrlo je vrijedan izvor koji progovara o realnoj situaciji na varaždinskom selu. Naime, može se zaključiti kako je ruralno stanovništvo sedamdesetih godina još uvijek svoje povjerenje stavljalo u ruke priučenih primalja. Njihov je legitimitet izvirao iz reputacije koju su stekle prisustvovanjem na brojnim porodima a njihove su usluge preporučale žene koje su s njima poslovale, iste one koje su njihov ugled mogle i srušiti. Pokušaj da se tradicionalno obrazovanu primalju diskreditira druga primalja optužbama o prouzrokovanju smrti roditelja i djece po svoj prilici nije bio odviše snažan argument jer je mortalitet bio visok pa se isto nije smatralo odviše neobičnim. Nadalje, sama Barbara Rab precizno identificira vjerojatno najsnažniji razlog zbog kojeg su se seoske žene obraćale upravo njoj – siromaštvo. Iako su lokalne vlasti imale obavezu licenciranim primaljama isplaćivati plaću na temelju koje one nisu mogle zaniijekati svoje usluge ni najsiromašnijima ženama, nije poznato jesu li one bile upućene u svoja prava. Čini se logičnim da siromašne seoske žene koje nisu bile u mogućnosti suplementirati ovlaštenu primalju njih povezivale s liječnicima pa stoga smatrale njihove usluge preskupima. Također, inercija i nesklonost promjenama tj. pristajanje uz ono što je provjereno i poznato dodatno su kvarili posao licenciranim primaljama. Nije stoga čudno što je Ana Gruml,

---

³³⁹ Spirić, Erika, "Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalangueta u razvoju primaljstva", u: *Historia Varasdiensis* : časopis za varaždinsku povijesnicu, Vol.1 No.1 Kolovoz 2011., 245-251, 249

u namjeri da ostvari svoje ekskluzivno pravo na obavljanje zanata koje joj je bilo garantirano od 1770., posegla za tužbom. Situacija će se u Varaždinu i okolici ipak progresivno mijenjati od druge polovice sedamdesetih godina čemu je doprinijelo objavljivanje Kratkog Navuka ali još više otvaranje primaljske škole u Varaždinu 1776. godine.

d. Primaljska škola u Varaždinu

"Ovako strašna zla se mogu spriječiti lakšim načinom, u koliko se brzo pozove dobro izučenu primalju. Zato sam ja, ganut ljubavlju prema meni bližnjima, utemeljio i podignuo u Varaždinu primaljsku školu, u koju ste pozvane vi iz mnogih mjesta slavne županije o javnome trošku, te ste htijenjem slavne županije, na moju radost marljivo usvajale primaljski nauk."³⁴⁰

U namjeri da dokine neujednačeno i nekontrolirano prakticiranje primaljstva od strane potencijalno nekvalificiranih primalja u gradu Varaždinu i njegovoj ruralnoj okolici, Ivan Krstitelj Lalangue godine 1776. ustanovio je prvu hrvatsku primaljsku školu.³⁴¹ Problemu visokog mortaliteta majki i dojenčadi dvor u Beču nastojao je doskočiti sveobuhvatnim formalnim obrazovanjem medicinskih praktičara pri čemu je ključnu ulogu predstavljalo nadzirano obrazovanje primalja. Motiviran prosvjetiteljskom vjerom u napredak te ohrabren reformskom politikom Marije Terezije čiju je vlast u funkciji županijskog fizika i predstavljao, Lalangue u Varaždinu 1776. organizira tečaj primaljstva. U tom mu je poslu pomogla Elizabeta Gärtin, varaždinska primalja koja je potporom grofice Eleonore Niczki svoju primaljsku diplomu stekla na Medicinskom fakultetu u Beču.³⁴² Iako se priznanje za osnivanje prve primaljske škole na teritoriju današnje Hrvatske u svakom pregledu daje isključivo Lalangueu, uloga Elizabete Gärtin jednako je važna. Lalangue nju hvali ne samo kao vrsnu primalju, nego i kao sposobnu nastavnicu pišući za nju sljedeće:

"I stanovito ima kreposti potrebne ne samo za jednu dobru pupkoreznu ženu meštriu svoju opravljajuću, nego i za nje navučitelicu: pokihdob nemški i

---

³⁴⁰ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 333

³⁴¹ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 49

³⁴² Ibid. 46

*horvacki govoriti i pisati zna, ter k tomu krepost dobroga vupučenja i navučenja ima.*³⁴³

U tijeku su se tečaja primalje služile Kratkim Navukom od Mestrie Pupkorezne, modelima ženskih zdjelica te drvenim *fantomom*, što je bilo didaktičko pomagalo pomoću kojeg su primalje mogle prakticirati svoje vještine porađanja a koje je on za te potrebe nabavio iz Beča.³⁴⁴

Kratek Navuk ne daje informacije o tome tko je primaljsku školu polazio tj. kako je za istu bio izabran. Ipak, iako su Fureš i Jembrih objavili dio teksta Nagovornog Lizta iz 1785. godine koji kao primaljski pravilnik utvrđuje prava i obaveze struke te donosi primaljsku prisegu, Erika Spirić, po zanimanju viša medicinske sestra iz Opće bolnice u Varaždinu, donosi podatke koji otkrivaju kako je u nastavku teksta Nagovornog Lizta, kojeg je Lalangue 5. srpnja 1785. uputio varaždinskoj općini, autor razradio nacrt organiziranja rada primalja u županiji koja je tada imala 40 župa. Tako se može pročitati kako Lalangue preporuča da svaka župa ima barem jednu ispitanu primalju te da je u trenutku pisanja, 1785. godine u Varaždinu djelovalo 16 ispitanih primalja a dodatnih je 24, koje je odabralo primaljsko društvo, u roku od četiri mjeseca uz Lalangueovu pomoć trebalo dovršiti svoj tečaj. Što se tiče troškova primaljskog tečaja, saznajemo kako je bilo potrebno izdvojiti 516 forinti za stan i hranu dok su lijekovi i nužni primaljski instrumenti bili trošak od dodatnih 100 forinti. Spirić iznosi kako je Lalangue predložio da nove primalje rade besplatno toliko dugo dok jedna od kotarskih primalja ne umre. Tada će ih županijski fizik uz nazočnost županijskog ranarnika nanovo ispitati, provjeriti njihov život i vladanje te će se jednoj od njih na temelju njene kvalitete odrediti plaća. Lalangue je predlagao da se ovlaštenim primaljama isplaćuje jedan marjaš, mađarski srebrni novac u vrijednosti 17 krajcera, po svakom obavljenom porodu. Na taj bi se način riješio problem što ga je stvaralo siromaštvo ruralnog stanovništva. Naime, primalje su često ostajale bez naknade jer je ruralno stanovništvo radije pozivalo nelicenciranu primalju nego platilo spomenutu sumu za porod kojeg je nadgledala ovlaštena primalja. Provedbom tog prijedloga osigurala bi se stručna pomoć ispitanе primalje pri svakom porodu. Nadalje, jednom kada bi svaka župa imala ispitanu primalju, općina ne bi trebala više izdvajati novac za daljnje školovanje jer bi dotične primalje bile dužne pronaći i podučavati za taj posao sposobne djevojke koje bi onda polagale

---

³⁴³ Grmek, Mirko, O meštiriji pupkoreznoj, Kulturno-prosvjetno društvo Hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec", Zagreb, 1958, 16

"Matija Gubec", 1958.

³⁴⁴ Spirić, Erika, "Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalanguea u razvoju primaljstva", u: Historia Varasdiensis : časopis za varaždinsku povjesnicu, Vol.1 No.1 Kolovoz 2011., 245-251, 246

ispit pred liječnikom.³⁴⁵ Gornje bi tvrdnje objasnile potrebu za relicenciranjem primalja. Naime, primalje su nakon uspješno završenog školovanja bile ovlaštene za obavljanje primaljske djelatnosti no nakon inicijalnog su se licenciranja svake godine morale podvrgnuti obaveznoj provjeri znanja i vještina koja je bila preduvjet za relicenciranje.³⁴⁶ O tome Lalangue piše u Nagovornom Liztu sljedećim riječima:

*Moglo bi se dogoditi da koja među vama vremenom postane usporena i ljenija u nauci ili čitanju knjižice u primaljskoj nauci te bi tako zaboravila temeljne nauke, naučene u školi, izvršavajući primaljsku dužnost uz brojne pogreške kod roditelja i porođenih. Zato određujem da se obavezno jedanput godišnje pozivate pred mene na provjeru znanja, kako bi se spriječilo veliko zlo i čuvalo vaše veliko dobro, poglavito za obilaska liječnika ili doktora ili županijskog ranarnika. Ukoliko bi u ono vrijeme radi svojih poslova bile spriječene, pred mene ili gospodina županijskog ranarnika pristupit ćete kasnije, kako bi bile ispitane u poznavanju vaše znanosti i čitanja kako bi ispitali ostajete li u vašoj želji. Ako pak koja među vama bez opravdanog razloga ili nečasnih razloga ne želi pristupiti provjeri, treba znati da će biti izručena županijskoj odluci, od koje ima očekivati zasluženu kaznu. Ništa manje, ja ne sudim, da bi koja u ovo prijekorno stanje došla; ali sam spoznao, da ljubav imate prema bližnjima i da ste pripravne primiti svaki dobar savjet, i opomenu za vaše dobro, kao i dobro vaših bližnjih.*³⁴⁷

Također, bile su obavezne priseći. Tekst prisege je sljedeći:

*Ja N.N. prisežem po Bogu svemogućemu, i obećavam, da ću svoju dužnost doista obnositi s onom pažnjom i marljivošću, koja iziskuje istinsko dobro ili kršćansku spoznaju duše. Svakoj roditelji, kod koje budem zvana, želim se posvetiti svojom službom i svim svojim mogućnostima, pridržavajući se propisanih naredbi, da odagnam zlo od meni bližnjih. Jednakom ljubavlju želim biti na pomoć bogatima i siromašnima te neću ostaviti one koje primim na skrb, nego ću marljivo nad njima bdjeti. Tako mi pomogao Bog, sveta Marija Bogorodica i Djevica i svi Sveci Božji. Amen.*³⁴⁸

---

³⁴⁵ Spirić, Erika, "Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalanguea u razvoju primaljstva", u: Historia Varasdiensis : časopis za varaždinsku povjesnicu, Vol.1 No.1 Kolovoz 2011., 245-251, 294

³⁴⁶ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 327.

³⁴⁷ Ibid. 333

³⁴⁸ Ibid. 334

O kontinuiranoj brizi za njihovu praksu svjedoči Lalangue kada piše da je novim primaljama u slučaju nedoumice na raspolaganju on, gradski ranarnik ili županijska primalja.

*Ukoliko bi koja imala kakvu teškoću ili dvojbu u svojem poslu i časti, ili u drugoj prilici, s nadom neka se uputi k meni ili gospodinu ranarniku, ili kod gospođe županijske primalje – vaše učiteljice.*³⁴⁹

Lalangueov pristup reorganizaciji primaljstva i educiranju primalja u Varaždinu i njegovoj ruralnoj okolini sastojao se u pisanju priručnika na hrvatskom jeziku, organiziranja poduke u čitanju za buduće licencirane primalje, pribavljanju potrebnih didaktičkih pomagala u novoosnovanoj primaljskoj školi te zalaganja za osiguranje uvjeta koji bi prednost u obavljanju službe dali ovlaštenim primaljama kako bi se na taj način ujednačila kvaliteta pružatelja medicinskih usluga s osobitim naglaskom na brizi o nepovlaštenim položaju u kojem se nalazilo ruralno stanovništvo Varaždinske županije. Druga po redu primaljska škola u Hrvatskoj osnovana je 1786. godine u Rijeci na inicijativu kirurga Jakoba Cosminija a nju su slijedile primaljske škole u Zadru i Zagrebu. Ipak, visok se mortalitet majki i novorođenčadi bilježi još dugo u devetnaesto stoljeće kada je pri porodu umirala ugrubo svaka deseta majka ili dijete. Fureš i Jembrih isto pripisuju još uvijek nedostatnom broju školovanih primalja što je rezultiralo fatalnim nestručno vođenim porodima.³⁵⁰

7. RODNOHISTORIJSKA ANALIZA PROSVIJEĆENOG MEDICINSKOG DISKURSA

U sljedećim će poglavljima biti izneseni relevantni fragmenti iz Kratkog Navuka od Mestrie Pupkorezne koji potkrepljuju ranije predstavljene hipoteze. Iz ovog se dijela tako mogu iščitati vrijednosne atribucije dodijeljene novokonstruiranoj predodžbi normativne primalje i njezinih praksi. Jednako tako, moći će se primijetiti kako je Lalangue koristio snažan afektivni potencijal kada se referirao na tradicionalne primaljske prakse i medicinske praktičarke koje su se uz njih vezale. Po pitanju ženskog tijela, iznijeti su dijelovi teksta koji potkrepljuju tezu o progresivnoj medikalizaciji poroda i ženskog tijela prilikom poroda, izlažu se relevantni fragmenti koji pridonose razumijevanju Lalangueovog stila pri opisivanju ženskoga tijela i ženskih spolnih

---

³⁴⁹ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

³⁵⁰ Fureš Rajko i skupina autora, Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 49

organa te se kao posljednje pažnja posvećuje "rukovanju" ženskim tijelom prije, za vrijeme i nakon poroda.

a. "Pupkorezne Babe"

Ivan Krstitelj Lalangue na 135 stranica se teksta *Kratkog Navuk* izrazito često referirao na primalje koje su na tradicionalne načine pomagale pri porodima te koje osim naukovanja kod starije i iskusnije primalje nisu primile nikakvog dodatnog obrazovanja. Ni u jednoj instanci on ne hvali ni njih ni njihov rad premda su mu okolnosti u kojima su iste djelovale bile vrlo dobro poznate. Uz sintagmu 'pupkorezne Babe', a ponešto rjeđe 'pupkorezne Sene', on tako povezuje osobine nepažljivosti, nestrpljivosti, nemilostivosti, neprikladnosti, needuciranosti, nečovječnosti, nemarnosti, nerazumnosti i gluposti koja je vrijedna kazne. Tako u *Kratkom Navuku* možemo pročitati sljedeće.

*"...od Bab pupkoreznih vsza znati hotejucheh nepazlivoszti, neznanozti, prevzetnozti, nezerplivozti, y nemiloztivozti."*³⁵¹

*"...neprikladne y neznajuche pupkorezne Babe"*³⁵²

*"...od pupkoreznih Bab, koje bi morale znati szvojega rukotvorztva navuka..."*³⁵³

*"...nezterplivna y nechlovechna Baba..."*³⁵⁴

*"...z-szvojum nemiloztivnum rukom..."*³⁵⁵

*"...z-necholovechnum rukom Babe pripetchasze..."*³⁵⁶

*"... nerazumna, y neprikladna..."*³⁵⁷

"...nezpametne, ali kastige vredne pupkorezne babe vu odurnu falingu prepadaju kada boli preznamenujuche za prave trude jemleju, y noszechu Senu na Porod primarjaju

---

³⁵¹ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., iii

³⁵² Ibid.

³⁵³ Ibid. iv

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid. v

³⁵⁷ Ibid. 4

negda nekuliko dnevov (...) y kadasze natura nepuscha truczati naimre po henkarszkom baratanju Pupkorezne Babe."³⁵⁸

*"...neznanozt, zlochezto baratanye y vnoge druge prechke..."*³⁵⁹

*"Kulika zla jedna nezpametna y nezvuchena pupkorezna baba more zrukovati koje lekshe morejusze preprechiti kak zvrachiti."*³⁶⁰

*"...kada pupkorezna Baba nezpametna nepazi na nyu..."*³⁶¹

*"...negda pripechasze iz pomenkanya pomochi ali nemarnozti ali neznanoztu pupkorezne Sene..."*³⁶²

*"...pupkorezne Sene nezpametne y neznajuče..."*³⁶³

Jedno od mogućih tumačenja gornjih fragmenata teksta iz *Kratkog Navuka* je i iz perspektive opreke žene primalje i muškarca liječnika. Pri tome se naglašava kako potonji u odnosima koje karakterizira asimetrija moći zauzima dominantno mjesto temeljem svog roda. To je osobito zanimljivo upravo na primjeru Ivana Krstitelja Lalanguea. Naime, kako je već bilo spomenuto, taj je liječnik obrazovan na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beču bio rođen kao mlinarev sin u malom luksemburškom selu Matton. Usprkos skromnoj pozadini, svojom je nadarenošću uspio upisati studij liječništva na najprestižnijem medicinskom fakultetu Habsburške Monarhije. Istovremeno, ni jedna nadarena žena neće biti u prilici upisati isti studij sve do 1900. godine, do početka 20. stoljeća. Jasno je vidljivo kako je mladom Lalangueu omogućeno ono što je drugima bilo uskraćeno na temelju njihova roda. Stekavši titulu doktora medicine i magistra obstetricije, Lalangue se našao u poziciji da na gore opisani način piše o tradicionalnim primaljama koje zbog svog roda, ali i socioekonomskih okolnosti, nisu bile u mogućnosti steći drukčiju vrstu obrazovanja od tradicionalne.

Ipak, u prethodnim je poglavljima bilo spomenuto kako bi eksplikacija ovih vrlo afektiranih slika o tradicionalnoj primalji narativom o uzurpaciji tj. sve većem uplivu muškaraca u isključivo žensku domenu, kao i teorijom o 'borbi spolova' bila, iako ne netočna,

---

³⁵⁸ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 21

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ Ibid. 54

³⁶¹ Ibid. 60

³⁶² Ibid. 114

³⁶³ Ibid. 115

odviše pojednostavljena. Zanimarivanje historijske kontekstualizacije razjašnjavanje bi funkcije cjelokupnog teksta *Kratkog Navuka* uvelike distorziralo. U obzir je tako potrebno uzeti dominantna filozofska, ekonomska i politička strujanja Habsburške Monarhije druge polovice 18. stoljeća.

b. Tradicionalne primaljske prakse

U rodnohistorijskoj analizi prosvjećenog medicinskog diskursa primaljskog priručnika Ivana Krstitelja Lalanguea razdvojena su poglavlja koja donose isječke teksta koji progovaraju o tradicionalnim primaljama i, s druge strane, njihovim primaljskim praksama. Kako bi se adekvatno razumjele vrijednosne atribucije dodijeljene primaljama prikazane u prethodnom poglavlju, nužno je sagledati kako je Lalangue opisivao njihovu primaljsku djelatnost. Ključni dijelovi Lalangueovog teksta razotkrivaju stav sveučilišno obrazovanog magistra obstetricije prema onim činima koje on vezuje uz 'pupkorezne Babe'. Valja imati na umu kako se ovdje ne ispituje istinitost Lalangueovih tvrdnji, tj. nije nam poznato jesu li tradicionalne primalje zbilja običavale postupati na sljedeće načine ili je Lalangue svaku praksu koju je smatrao štetnom ili beskorisnom povezao s njima. Jednako tako, ne možemo znati ni jesu li tradicionalne primalje već primjenjivale prakse koje Lalangue zagovarao ali im za iste nije odao priznanje. Tradicionalne se prakse, jednako kako i tradicionalne primalje, 'pupkorezne Babe', atribuiraju bez izuzetka negativno. Tako između ostalog možemo pročitati sljedeće:

*"...kuliko y kak odurno greshi y fali pupkorezna Baba kada prevech berzo y naglo rodechu prisziluje na poroda."*³⁶⁴

*"...ar falshnega ovdí vchinyena zrokuje vnoqe y duqe muke rodechem."*³⁶⁵

"...y kaj je joche odurneshe, z-perztmi y rukami nyega szilum razshirjavati, natezati, okolo obrachati, cheszati, ribati, dasze raztegneju puti z-ufanyem berseshega poroda vchiniti. Ovo poszluvanye z-rukami, zvun toga da je grubo y nemilo, nechini berseshega, nego bolye keszneshega poroda ar kajti po takvom poszluvanyu velike zbudyavajusze

---

³⁶⁴ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetricia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 45

³⁶⁵ *Ibid.* 46

boli na onih sztrankah kajti ova izte vrazijusze, otecheju, a na vlaztito Vuzta srama, odkud mnogo terpeti mora rodecha y Dete, y vnogo odlachisze porod..."³⁶⁶

*"Ali ona obchinszka navada zlochezta koja vnogo skodi morasze odhititi, naimre napitek vusgajuchi iliti vruchinu doprinashajuchi, kakti je vino, sganica pod poszlom poroda, za porodyenye berseshe obilno pito, ali velika falinga ova vnoga druga zla naigorsha zrokuje y doprimasha."*³⁶⁷

*"...ali ni tak, kak navadno chinisze, kada Sena na sztolec poshilasze onda kada Vuzta vutrobe jedva malo pochinyajusze odpirati, y na nyemu vure, dneve y nochi priszilujesze, tak da negda vech nepuschasze iz nyega iziti doklam neporodi. Vu takvem Vremenu chinijusze vre zgora imenuvane kervolochnozti proti ztrankam porodnem y proti Detetu aldov nezvuchene, nezterplivne y kervolochne pupkorezne Babe."*³⁶⁸

*"Y ako poztelicza (?) nemorasze szilom vun vlechi kak obchimzko biva vu nekoih meztah, vu koih Deteto rodiczu nepuschaju pervo iz ztolcza doklam van je izpelana poztelicza. Ali ovo je hmanzka y pogiblena navada: at ni vszigdar szegurno nego pache vishe puti jako je skodlivo."*³⁶⁹

*"Ovdi imam opomenuti pupkorezne Sene koje po odrezani y zavesani Snori navadne jeszu vu nekoih meztah glavu Deteta iz vszeh ztran z-rukami ztizkati da doztojnu zpodobu nyoj dadu (...) anda zapuztitisze mora ovo hmanzko chinenye. Sena anda pupkorezna vu tom poszlu naisze nedotiche glave Deteta."*³⁷⁰

*"...navadu imaju obraz Deteta z-rubczem pokriti, ali ni tak kak ovdi vnogi chiniju (...) odkud rubecz on, koi bi moral haszniti vech skodi."*³⁷¹

"Onda taki po izpelanyu nye morasze poztaviti zverhu Szrama y Vuzt nosnicze jedno mehko, szuho, malo toplo flachno na vnogo verzti zpravleno, koje nemske zovesze Leinwand-Bauschen. Vu nekoih meztah na mezto ovoga flachna toploga navadniszu

---

³⁶⁶ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 47

³⁶⁷ Ibid. 48

³⁶⁸ Ibid. 49

³⁶⁹ Ibid. 52

³⁷⁰ Ibid. 66

³⁷¹ Ibid. 72

kolacha iz Jajecz napravlenoga poztavlyati, koi vendar je nehasznovit, pache neprilichen y negda skodlivi."³⁷²

*"Ako pako ztranke porodne po teshkom y dugom porodu, ali po zlocheztom znyimyimi baratanyem od nezterplive pupkorezne Babe bi bile ogulene, razrushene y otechene..."*³⁷³

*"Zverhu toga prepoved pitja je kervolochna y nechlovechna."*³⁷⁴

*"Zlo chini pupkorezna Baba koja falatecz pupka, ali nekuliko kaplih vode, ali Tincture szebi lazto vite Deteto-rodiczi podaje za ov czil y konecz, ali szrecha velika da ovoga gnyusznoga y ogrutnoga dugovanya vuchinek namisleni y uffani nikakvem nachinom neszledi, kak vszagdashne zpoznanye potverdyava y razum dobri szavetuje dapache szuprotivnem nachinom takvo odurno dugovanye za ov czil..."*³⁷⁵

*"Vu nekojih meztah navadneszu pupkorezne Sene z-pozteliczom ztoprav izpelyanum Deteto-rodiczu mazati, da, kak stimasze, nezadobi makulische, nemske zvane Sommer ali Leberfleck nego da lepotu szvoju obchuva: Ov nachin kakti y on Snorum pupka je jednako oduren, szmeha vreden, ter razuma y obchinzkom zpoznanyu zevszema szuprotiven."*³⁷⁶

*"Ov vishe puti zrok je, zarad kojega Sene veruju da ova ali ona persona Deteto-rodiczi je doneszla kakvu nevolju, koja od Sen nevredno zovesze nemske das Ungesegnete, ar one takvem imenom zoveju vszakoga betega koi nyimi vu detechi poztelyi naddohaja.. (...) jedna zlochezta persona je nyoi doneszla ovo zlo zvano das Ungesegnet."*³⁷⁷

*"...nai hmanyasha navada je vpelana, dasze terbuh z-shirokemi povoji ztizka, da debel, otechen y neprilichen neoztane."*³⁷⁸

Može se primijetiti kako Lalangue piše da tradicionalna primalja "odurno" griješi, svojim pogreškama uzrokuje muke, zatim kako su određene primaljske prakse zločeste i odvratne, uzrokuju najgora zla, naziva ih se krvoločnostima, nečovječnostima i okrutnostima, njihov je učinak štetan, beskoristan ili nepriličan, u najboljem slučaju suprotan razumu i

---

³⁷² Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 82

³⁷³ Ibid. 83

³⁷⁴ Ibid. 84

³⁷⁵ Ibid. 86

³⁷⁶ Ibid. 87

³⁷⁷ Ibid. 88

³⁷⁸ Ibid. 95

vrijedan smijeha i prezira. Te *"zlochezte navade"*³⁷⁹ kojima *"vu poszlu poroda muchisze Sena"*³⁸⁰ a događaju se *"vu nekojih meztah"* po Lalanguu su uzrokom mnogobrojnih ozljeda i smrti majki i novorođenčadi. Lalangue se ni na koji način ne suzdržava od tih drastičnih atribucija, štoviše, koristi ih s razlogom. Naime, nesumnjivo je kako je njihova funkcija afektivna. Karakterizirajući prakse koje neodobrava toliko drastično, on u čitatelju tj. primarno primalji koja pohađa njegovu primaljsku školu, nastoji razviti snažnu averziju prema tradicionalnim načinima rješavanja problema prije, za vrijeme i nakon poroda. Primaljske prakse koje su opisane kao nečovječno, krvoločno, okrutno, odvratno, zlo mučenje žene pri porodu željelo se eliminirati. Jednako tako, nadovezujući se na prethodno poglavlje u kojem su iznesene vrijednosne atribucije 'pupkoreznih Baba', možemo zaključiti kako je Lalangueov stvarni motiv bio diskreditirati tradicionalne prakse i njihove nositelje, a ne tradicionalne primalje zbog toga što su bile žene. Lalangue je u službi županijskog fizika Varaždinske županije predstavljao ideje i reforme prosvjetiteljske politike bečkoga dvora na lokalnoj razini. Vjera u razum, empirijsku znanost i progres, upareni s idejama kameralizma koji je osobitu pažnju posvećivao demografskoj politici tj. smanjenju visokih stopa mortaliteta majki i novorođenčadi jer mu je osnovni motiv bilo zdravo, jako a posljedično i sretno stanovništvo koje konstituira sretnu državu, svoj su izraz našli u reformskoj politici Marije Terezije. Sveobuhvatne reforme zahvatile su i sektor javnoga zdravstva a bile su vođene idejom nadmoći razuma nad iracionalnošću i praznovjerjem. Opći trend centralizacije odrazio se i na javno zdravstvo. Pri tom se može uvidjeti kako se širok spektar narodnih postupaka pri, u i po rođenju djeteta nije više želio tolerirati. Unifikacijom primaljskih praksi željelo se iste staviti pod nadzor nadležnih liječnika, a njegovim posredstvom i države. Prema tome, Lalangue u Kratkom Navuku jasno razgraničuje prakse koje pripadaju novokonstruiranom dozvoljenom primaljskom normativu od praksi koje u istom ne mogu pronaći svoje mjesto.

c. Karakteristike normativne primalje

Tradicionalnu ranonovovjekovnu primalju, koja se obrazovala naukovanjem kod druge, iskusnije primalje, te čiju je licencu predstavljala njena reputacija stečena prisustvovanjem na brojnim porodima, trebala je zamijeniti nova, redizajnirana primalja druge polovice 18. stoljeća. Licenca potonje više nije počivala na njenom 'glasu' tj. nije bila legitimirana ni diskreditirana od strane žena na čijim je porodima uspješno ili manje uspješno ista intervenirala

---

³⁷⁹ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetricia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 44

³⁸⁰ Ibid.

već je njezino znanje i njene kompetencije potvrđivao liječnik. Socijalne veze i ženska mreža nisu više igrale primarnu ulogu u tome hoće li normativna primalja imati 'dobar glas' ni dovoljan broj klijentica kako bi obavljanjem svoje struke mogla dovoljno zaraditi. Naprotiv, normativna je primalja postala državna službenica čiji je izgled, stručnost i djelovanje jasno determiniran kako bi bio u skladu s onovremenim reformskim nastojanjima bečkoga dvora te kako bi njene primaljske prakse bile poznate te tako stavljene pod nadzor. O njenom se obrazovanju skrbio gradski liječnik ili pak druga ovlaštena primalja. Osim obrazovanja koje bi joj omogućavalo bavljenje praksom, država se posredstvom liječnika i njihovih priručnika, zakonskih akata i pravilnika za obavljanje primaljske službe uplela i u definiranje njenih fizičkih karakteristika, a napose moralnog života. Kratki Navuk od Mestrie Pupkorezne prvo poglavlje u cjelosti posvećuje karakteristikama koje su potrebne primalji. Njega ovdje iznosimo u cjelosti.

DEL PERVI

Od zvershenoztih, y krepoztih potrebnih jedni dobri pupkorezni Seni, Senam rodechem pomagajuchi

Pervich: Mora biti dobroga y krepoztnoga sivlenya, koja vsze z molitvum, y dobrem nakaneniyem k Bogu ravnanem mora pocheti, y dokonchati. Morasze zdersavati od zloga vsivanya, iliti krivoga postuvanya Imena Bosiega z-shatrivemi chinmi (...)

Drugoch: Takva Sena mora imati znanozt vszeh ztrankih tela k-porodyenyu zpadajucheh, tak koztenih, kak mesznatih, kak takaj y nyihovu naturu zvun zanoshenya y va zaneshenyu, vu porodu, y po porodu.

Tretich: Takova mora biti razumna y hitro domiszliva vu pripecheniyh szamo na pogled pogibelnih, ali takaj iztinzko pogibelnih, dasze bude znala pomochi korasno.

Chetertich: Mora biti zpametna, ne prevech ztrashliva, niti prevzetna, nego vsze szvoje chine poleh dushnoga zpoznanya mora ravnati; pokihdob sivlenye tak Matere kak Deteta jednoga, ali vech ima szebi zrucheno, za koje jenkrat Bugu ostroga rachuna bude morala dati, ako poleh szvoje lenozti nyim szmert, ali kakvo drugo zlo pripetisze.

Petich: Ako je moguche, takova Sena najsze zkerbi da bude znala chteti, ar lekshe navchisze szvoje mesztri, y po chtenyu razum zbrivneshi poztaje, pamet jachisze y ovak bolye vu tom zvershena bude.

Sheztich: Mora biti dobre y jake nature da bude mogla poszle, zkoznuvanya y druge neprilike ztalno podnashati. Mora imati zpodobu y obichaja sznasnoga, da ogrutnozt y ztraha noszechem nezavda, mora imati tenku ruku, duge perzte, kojeh nohte vishe puti mora odrezavati, da vu chinih szvoih nevrazi Mater, ali Dete. Zverhu toga mora biti jako sznasna vu szebi, vu szvoj opravi, doma, y vu vszih szvoih chinih, tak domachih, kak mestrie szvoje, ar sznaga tak zvuneshna, kak znutershna pupkorezni Seni zevszema je potrebna.

Szedmich: Z-vszakem mora biti chlovechna, y razgovorna, y Sene, koju vu zadnyem meszczu zanoshenya jeszu, navlasztito ako pervi put zanoszile jeszu, ima nye negda pohoditi, da vu ztizkah nye razveszeliti y obatriveti bude mogla. Mora takaj vu Vremenu naturu y zpravnozt persz, to jezt Czeczkov pregledati (...).

Oszmich: Takva Sena neszme biti nenavidna drugem szvoje mestrie Senam, y tak vnogo menyie nye z-Spotniczami, obshanoztmi, y kriviczami obtershiti, da pache med szobum imajusze lyubiti, y mirobno sivet; ar odovud tak dobro obchinzko, kak oszebno izhajalo bude."

Devetich: Hasznovito bude, ako takva Sena drugem rodechem pomagajuchi hotejucha je vre szama rodila, kajti iz szvojega laztovitoga zpoznanya navchisze, kaj dobra, y kaj zla vu nyem pripetitische more, kada pupkorezna Baba je razumna, ali nerazumna, y neprikladna"

Deszetich: Takva Sena morasze zdersavati od prekorednoga pitja Vina, ar pianschina vnogo zla zrokuje. Zverhu toga pupkorezna Baba za vszaki dogodyaj mora vszigdae trezna biti.

Jedenaiztich: Takva Sena otajnoszt, kakti Zpovednik vu duguvanyih szebi zruchenih mora vu szebi chuvati, ar merzko je y vredno kastige, kada pupkorezna baba ona, koja szrameslivozt zakrita hoche imati, vszakomu z-kemsze zeztane poveda, akoprem duguvanyaszlobodna poveda vendar odurno je, kada jedna takva Persona vu drugih hisah poveda, kaj vu jedni je chula, videla ali chinila szama, y nazopet: odurneshe josche je, y malovredneshe kada takva prokleta Sena z-szvojem spotliven jezikom Persone psani, kojem je szlusila, y od kojih vnogo dobra je prijela. Ako pak bi zapazila, da noszeche Sene, kak vishe puti navadneszu chiniti nevudane, zkerbele bisze nezreloga ploda iz szebe zegnati, ali kaj zpodobnoga chiniti; onda takve dusna je opomenuti pod dusno zpoznanye ostro, koi opomenek ako pri nyih nikaj nebi hasnil, onda ali

Plebanushu, ali Doctoru mora na znanye dati, koi za nachin hasznoviti miszlili budu, kaj z-takvemi chiniti bude.

Dvanajztich y zadnich: Akolisze nebi znala pomochi vu porodu, (kaksze vishe puti pripecha vu porodu teshkom, ali proti naturi) vu vremenu naj Doctora pohodi, y nyega za navuk oprozti; ar ovak szebe, y szvoje dushno zpoznanye szegurno vuchini.

Odovud videtisze more, da izabiranye pupkorezne Sene, to jezt, koja rodechem pomase, ni noria, pokihdob takva Sena more biti pochetnicza vnogoga dobra, y velikoga zla.³⁸¹

Prve stranice Kratkog Navuka od Mestrie Pupkorezne donose nam predodžbu o normativnoj primalji. Zanimljivo je primijetiti kako Lalangue tu predodžbu stavlja na sam početak svog priručnika, kao da time od daljnijeg čitanja želi odvratiti sve žene koje od opisanog odudaraju, ili barem toliko dugo dok svoje ponašanje ne promijene. Navedene fizičke, moralne i karakterne osobine predstavljene su kao preduvjet adekvatnog obavljanja službe. I iako su neke karakteristike zasigurno potrebne dobroj primalji, možda se konstruiranjem ovog ideala željelo od stupanja u službu željelo odvratiti sve one koje bi bilokojim aspektom svog života mogle narušiti ugled struke a time i ugled liječnika koji ih je na to mjesto postavio kao i države čije ideale oboje reprezentiraju. Naime, o tome nam otkriva i Nagovorni lizt u kojem Lalangue tako piše sljedeće riječi:

"...bdijte i same na sebe pazite, da ni u najmanjem ne prekršite ovih pravila; jer ovakvim će načinom isto tako puno ljudi radi vašeg dobrog držanja odbaciti stare predrasude i ružno mišljenje o primaljskoj znanosti, cijenit će i poštovati koje su radi primaljstva zapostavljali. Zato kažem i opominjem vas, te vas nagovaram, da marljivo pazeći u sebi ili u svojem umijeću ne učinite kakvu pogrešku, jer bih u tome slučaju doživio veliku žalost kada bih razumio, da iz mojih poslova i truda uložena u vašu izobrazbu, ne dočekam korist koju sam nakanio pridonijeti javnome dobru."³⁸²

Bivanje državnim službenikom zahtijevalo je postavljanje i poštivanje određenih standarda struke. Kao prvo se tako navodi kreposan i pobožan život a hereze i praznovjerja primalja mora odbaciti. Takvošto je bilo u skladu s prosvjetiteljstvom Marije Terezije koje nije bilo suprotno

---

³⁸¹ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 1-5

³⁸² Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 335

kršćanskoj vjeri ali se snažno odupiralo praznovjerju. Tek nakon urednog i pobožnog života spominje se potreba da primalja vrsno barata znanjem o ženskoj anatomiji tj. kostima zdjelice i ženskim spolnim organima prije, za vrijeme i nakon poroda. Lekciju o istima Lalangue donosi u drugom poglavlju svoje knjige. Isto je poglavlje napisano jednostavnim jezikom i bez referenci na komplicirane medicinske termine koji su mu zasigurno bili poznati. Treća i četvrta točka progovaraju o mentalnim sposobnostima dobre primalje pri čemu saznajemo kako ista mora biti razumna, domišljata, pametna, ne odviše strašljiva, lijena ni ponosna te da svoje čini mora ravnati u skladu sa savješću jer će za povjerene joj živote majki i djece morati odgovarati bogu. Na tom mjestu pronalazimo još jedan dokaz kako Lalangue ne progovara protiv 'pupkoreznih Baba' iz mizoginih poriva već gornjim atribucijama nastoji dokinuti nenadzirano bavljenje primaljstvom čija je kvaliteta često bila upitna. Naime, jednako kao što piše da žena može biti nečovječna, nestrpljiva, neinteligentna i krvoločna, za Lalanguea ona može biti i pametna, marljiva, domišljata i hrabra, dakako, pod uvjetom da je obrazovana u svojoj struci. Napad na 'pupkorezne Babe' ne smije se tako promatrati izvan konteksta koji čini ključ za razumijevanje predodžbi o tradicionalnim i modernim, normativnim primaljama. Taj je kontekst prosvjetiteljsko djelovanje Ivana Krstitelja Lalanguea kojemu ne manjka vjere u progres, dakako, uz provedbu za to potrebnih mjera. O tome svjedoči i peta točka koja spominje čitanje. Po čitanju, koje on primalji izrazito preporuča, razum postaje oštrije, jača se pamet a primalja postaje kompetentnija u svojoj struci. Ženi se ne niječe posjedovanje mentalnih sposobnosti za takvošto, štoviše, na isto je se potiče kako bi što adekvatnije mogla obavljati svoju službu te diseminirati vrijednosti razumnosti u borbi protiv neznanja i praznovjerja. Time se primalju na neki način odvaja od ostalih žena, pruža joj je mogućnost opismenjavanja, obrazovanja i zaposlenja s plaćom iz javne blagajne što za 18. stoljeće nikako nije bilo uobičajeno. Kako bi žena u potpunosti odgovarala idealnom modelu primalje važno je bilo da posjeduje i relevantne fizičke odlike. Tako je ona trebala biti jaka i snažna, ruka joj je morala biti tanka, prsti dugi a nokti uredni. Lalangue odlike fizičke snage povezuje sa snagom ličnosti primalje. Potonja bi kvaliteta osobito koristila roditelji u trenucima straha i nesigurnosti jer bi primalja djelovala kao oslonac i utjeha. Što se tiče emocionalne podrške koju je primalja bila dužna pružiti, sedma točka nalaže kako idealna primalja mora biti humana, otvorena za razgovor te brižna. Nadalje, osobito se naglašava kako primalja mora biti spremna svoju pažnju pokloniti ženama koje su prvi puta trudne te da iste treba razveseliti. Jednako tako, u skladu s gore spomenutom tužbom između dviju varaždinskih primalja, Ane Gruml i Barbare Rab, Lalangue ističe da među primaljama, u svrhu osobnog i javnog dobra, ne smije vladati zavist i nesloga. U devetoj točki on spominje kako bi bilo korisno da je primalja i sama rodila jer bi

time stekla vlastito iskustvo poroda i time dobila uvid u to koliko je bitno da primalja bude dobro obučena i kompetentna za svoj posao. S Lalangueom se u ovoj točki ne bi složila Justine Siegmund koja uvod svog priručnika posvećuje upravo toj temi. Naime, logika Justine Siegmund je da i liječnici liječe svakojake bolesti ali se od njih ne zahtijeva da su svaku i preboljeli kako bi je bili sposobni izliječiti. Deseta, jedanaesta i dvanaesta točka osvću se na prekomjerno pijenje vina, povjerljivost službe te obvezu primalja da u vrlo teškim slučajevima za pomoć zamole liječnika. Što se tiče vina, čini se kako je taj problem uistinu bio ozbiljan. Na njega se Lalangue referirao i u Nagovornom Liztu:

Pogotovo Vam se pijanstvo zabranjuje i, ukoliko vam se nađe da ste u tome krive, bit ćete kažnjene drugima za primjer, pogotovo zato jer među ostalim ženama morate biti dostojanstvene i s vašim dobrim držanjem morate davati dobar primjer: doista je pijanstvo mrska i odurna navika, pogotovo kod primalje; jer kao i svaki liječnik i barber, svakoga sata, i po danu i po noći, ne možete biti sigurne da vas neće pozvati kojoj rodilji te tako uvijek morate biti pri sebi i kod dobre pameti; jer vam se drugačije pripisuju sve pogreške koje se dogode u porodu, s majkom ili djetetom. Iste greške tada bi se vama pripisale i radi istih bi pred Bogom i ljudima morale odgovarati³⁸³.

Obavljanje službe u pijanom stanju ne bi samo narušilo sposobnost primalje da djeluje brzo i učinkovito, već bi se pijanstvo smatralo posve neprimjerenim za nekoga tko predstavlja struku. Atribute "odurno" i "malovredno" Lalangue još jednom povezuje s nečim što implicitno pripisuje tradicionalnoj primalji. Nemogućnost čuvanja onog što je vidjela ili doživjela prilikom poroda u tajnosti Lalangue je okarakterizirao izrazito negativno. Jedina iznimka u čuvanju privatnosti trudnice jest ako bi ona željela pobačiti. Tad bi kao prva mjera dostajala primaljina opomena. Ako ta ne bi bila djelotvorna, trudnu bi se ženu prijavilo liječniku ili župniku. Posljednja, dvanaesta točka, čiji je afektivni potencijal jednak onoj prve, naredba je da primalja u trenucima nedoumice ili neznanja oko konkretnog slučaja za savjet pita liječnika. Time se konačno potpuno instalira inferiornost njenog znanja njegovom.

Obrazovanoj se primalji ni u jednom trenutku ne ukida autoritet u normalnom, lakom porodu. U nebrojeno mnogo instanci Lalangue se na nju referira sa "takva Sena", nikad muškarac, te iako je pisanjem ovog priručnika i mogućnošću dodijeljivanja licence stavlja u sebi podređen položaj, njoj se daje mogućnost da je se smatra pametnom, pažljivom,

---

³⁸³ Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti, u: Acta Med Croatica, 66, Zagreb, 2012, 327-336, 334

obrazovanom i hrabrom ženom koja je nositeljica prosvjetiteljskih ideja među ruralno stanovništvo. Uz potonje dakako ide i uvjet pa tako Lalangue piše da primalje *"pazlive moraju biti"*³⁸⁴ ali jednako tako da *"dobro zvuchena pupkorezne Sena nazochnost, razumnost, ztalnozt zkupa z-jakoztjum Tela imajucha y naivekshe takaj prechke odvernuti zna."*³⁸⁵ Kao krajnji cilj pisanja priručnika Lalangue tako navodi:

*"Moi nai oszebujneshi czil y konec z je bil vsze zle y pogiblne navade zetergnuti y odhititi, ter hasznovita y potrebna na pervo poztaviti da pupkorezna Sena , koja akosze dobro navchi, y razmela bude kojaszu ondi raztolnachena, lehko poznala bude porode teshke y zvan naturalzke ter szegurnu vu zdvojenih takaj pripechanyih bude mogla podati pomoch kuliko vu nyeini jakozti ztalo bude. Y ako vu vremenu zvana bude, teshke y nemoguche porode preprechiti bude znala y tak Mater y Dete vu sivlenyu obchuvati."*³⁸⁶

d. Normativne primaljske prakse

Čitav tekst Kratkog Navuka od Mestrie Pupkorezne svodi se na definiranje normativa primaljske prakse. Osim prvog poglavlja u kojem se opisuju karakteristike normativne primalje, svako poglavlje koje slijedi segment je koji čini definiciju propisanih primaljskih praksi ili znanja koje su primalje dužne posjedovati. Lalangue tako primalju vodi kroz upoznavanje s potrebnim minimumom o ženskoj anatomiji, zatim opisuje stadije trudnoće od začeća do poroda na što slijedi dio u kojem se referira na lak i nekomplikiran porod zvan još i prirodni, 'naturalzki' ili 'obchinzki'. Peto i šesto se poglavlje bave pregledima i skrbi o majci i djetetu po rođenju a ujedno ta dva poglavlja sadržavaju najviše direktnih instrukcija kojima Lalangue određuje na koji se točno način, gdje i kada mora što obaviti, jednako kao i koje su to prakse koje se smatraju pogrešnima ili štetnima. Pretposljednje se poglavlje dotiče teških i kompliciranih poroda dok osmo čini samo popis ljekarija.

Kao što je rečeno, peto i šesto poglavlje obiluju direktnim instrukcijama. Tako možemo pročitati neka od njih:

---

³⁸⁴ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 14

³⁸⁵ Ibid. 117

³⁸⁶ Ibid. 98

"Nai veksha vechozt y baratanye babinzke Mestrie okolo izvedanya zadersavasze, kojega zvershavanye guzto zadozta preporuchati nemorem, ar ovoga haszen je nai veksha vu ovi Mestriji: kajti po ovom izvedanyu zpoznavasze Divojachtvo, ozkvrnyenye, zanoshenye, poroda presheztje, y konec zanoshenya, ztalis Vutrobe ravni ali neravni ochitujesze, betegi meztini izte vutrobe, y ztrankih porodnih zpoznavajusze, izvedasze prilika zdelicze, Vuzt vutrobnih, blisnoszt poroda, trudov razluchenye naimre, jeli jeszu pravi, preznamenujuchi ali falshni, otkrivasze ovde ztalis mezdre, jeli czela ali razdrapana, ochitujesze ztran ploda pokazanoga y ztalis Vuzt vutrobnih, y tak jeli porod buduchi bude lehek, tesek ali zvan-naravski..."³⁸⁷

"...nemoguche drugach zeznati, y razluchiti, nego po izvedanyu kaj vsze druge namishlene pomochi vu tom vkanyenju anda naredba izvedanya je zevszema potrebna y tak zvershavanye ovoga pupkoreznim Babam nemorem zadozta preporuchati."³⁸⁸

"...naredba pako izvedanya vsigdae jednaka oztaje."³⁸⁹

"Ovdi josche moram ostro opomenuti da rodechi pomagajucha Sena pupkorezna kada vre jenkrat zna dobru Deteta poztavu potlam vech ne potrebno tak guzto poti izvedati rodechu..."³⁹⁰

"Zbudivasze pako Dete, ovem nachinom, potrebno je ribati persza, glavu, y terbuhcza spongium vu toplom vinu namochenum, vishe puti nuter y gori z-rukoma po malem y gori pritizkati, y na njenkrat potlam odpuztiti..."³⁹¹

"Nai bolshe chiztenye za Senu po preztajanyu odtoka zaporodnoga je kuplye vu vodi mlachni, ovo nyoi bude jako hasznovito, ar ovak ochiztisze telo, oszebujno ako jedno malo szopuna pridasze, y ovak berse zdravje czelo povernesze."³⁹²

Ovdje su navedeni samo neki od primjera koji potvrđuju koliko je detaljan Lalangue bio pri opisivanju svakog koraka u brizi za rodilju pri, tijekom i po porodu. Za te instrukcije nije poznato poklapaju li se sa onda već ustaljenim primaljskim praksama ili predstavljaju novo znanje. Već je spomenuto kako se Lalangue ni u jednoj instanci nije referirao na već postojeće

---

³⁸⁷ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 31

³⁸⁸ Ibid. 32

³⁸⁹ Ibid. 34

³⁹⁰ Ibid. 47

³⁹¹ Ibid. 65

³⁹² Ibid. 97

načine brige o rodilji i djetetu na pozitivan način hvaleći ih, već bi iste spomenuo jedino u kontekstu opasnosti, nekvalificiranosti i nečega čega se treba kloniti. Ipak, on pisanjem ovog priručnika eksplicitno definira ono što je dozvoljeno, korisno i blagotvorno za majke i djecu. Pravilno primjenjivanje istih doprinijet će općem blagostanju i smanjenoj smrtnosti što je bila agenda prosvjetiteljske reformatorske politike na planu javnoga zdravstva.

e. Medikalizacija poroda

Jedna od osnovnih razlika između liječnika obstetritičara i tradicionalnih primalja leži u njihovoj percepciji poroda. Dok primalje pri porodima sudjeluju najmanje od samih početaka pisane povijesti, liječnici se u porodničarsku struku uključuju tek relativno nedavno. Činjenica jest da je primaljska struka svoja vrata otvarala isključivo ženama dok je muškarcima liječnicima ili kirurzima dopuštala pristup tek u krajnjoj nuždi. Lagan, nekomplikiran, 'naturalzki' porod u 18. je stoljeću bio posve ženska domena dok je intervencija liječnika i kirurga bila rezervirana samo za patološke porode. Takva je rodna diferencijacija poslova zasigurno determinirala i perspektivu tih medicinskih praktičara. Naime, dok su primalje imale priliku prisustvovati glavnini poroda, koji usprkos visokim stopama mortaliteta uglavnom nisu bili fatalni, liječničko viđenje poroda odredili su oni slučajevi u kojima jesu bili nazočni a koji su u najboljem slučaju bili komplicirani, a u najgorem smrtonosni po majku, dijete ili njih oboje. Nadalje, studiji medicine osposobljavali su magistre obstetricije za posredovanje upravo u takvim kompliciranim slučajevima dok se normalan tijek poroda ostavljao na brigu primalja. Kratak Navuk čini zanimljivu sintezu liječničke perspektiva s dominantnim primaljskim praksama na varaždinskom selu. Na oblikovanje teksta Kratkog Navuka uz studij liječništva jednako je utjecalo i tradicionalno shvaćanje primaljskih dužnosti koje je Lalangue dovršivši rukopis tri godine po prispjeću u Varaždin zasigurno imao prilike upoznati. Naime, potrebno se još jednom vratiti na ciljane recipijente. Upravo je usmjerenost primaljskog priručnika na seoske žene koje su se primaljstvom bavile, ili će se tek baviti, utjecao na njegov sadržaj. Glavnina priručnika obrađuje teme nekomplikirane trudnoće, nekomplikiranog poroda i brige za dijete po njegovu rođenju. Tek je mali fragment, sedmo poglavlje, usmjeren na patološki potencijal poroda. Istovremeno, čini se kako je Lalangue ipak pod dojmom visokog mortaliteta i možda ranije usvojene percepcije o potencijalu poroda da bude smrtonosan. Tako, uz glavninu teksta koja se zasniva na primaljskim praksama pri normalnom, 'naturalzkom', porodu već na prvim stranicama priručnika možemo pročitati i sljedeće:

*"Saloztna ztusevanya na pomiluvanye gibajucha zkoro vszaki dan vuha moja jeszu trapila zaradi guzteh na szelih neszrecheh porodov, Mater ali dete, ali obodva zkupa vumarjajucheh, kak takaj zaradi neszrech, koje Materi y Detetu po porodu akoprem szrechnom pripechajusze."*³⁹³

*"...tulike y vnoge neszreche..."*³⁹⁴

*"...odovud porod pogibelno keszneshi biva..."*³⁹⁵

*"...detcza rodijusze merva, napol mertva, mlahava, na obrazu, ali po vszem telu cherna, modra, szimo tamo ztuchenya navlaztito na glavi imajucha &c."*³⁹⁶

*"... nye neszme oztaviti, doklam pogibeli neizidu."*³⁹⁷

*"Vstaki Seni znano je, da Zanoshenye, kada zversheno je, devet meszczov terpi"*³⁹⁸

Žalost, nesreće, smrt, pogibelj, raspadanje, trpljenje. Ni u jednoj instanci sreća, život ili sigurnost. Takvo je što zasigurno ostvarilo određeni učinak na čitatelja. U ovom bi se slučaju po pitanju autorove intencije ostvarivanja punog afektivnog potencijala patologije poroda moglo nagađati. S jedne strane navedeno može biti u funkciji naglašavanja ozbiljnosti i predanosti kojom se primalja mora posvetiti svom poslu čime bi se izbjegla *"lenozt"*, *"nezpametnozt"*, *"nepazljivozt"* a time i smrt. S druge strane, kako je već naglašeno, glavnina se priručnika ne odnosi na komplikacije pri porodu premda se isto vjerojatno može objasniti niskim očekivanjima od primalja.

f. Predodžbe o ženskom tijelu

Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne primaljski je priručnik koji pripada žanru medicinske književnosti. Upravo je taj žanr bio jedan od rijetkih, ako ne i jedini književni žanr

---

³⁹³ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., ii

³⁹⁴ Ibid. iii

³⁹⁵ Ibid. iv

³⁹⁶ Ibid. v

³⁹⁷ Ibid. 3

³⁹⁸ Ibid. 10

koji je u 18. stoljeću imao privilegiju da vrlo eksplicitno opisuje ženske spolne organe bez da bude prozvan za opscenost. Minuciozno opisivanje ženskog tijela, koji se zbog naravi teksta fokusirao na ženskih grudi i spolne organe, naturalizirano je 'svrhom' teksta, naime, smanjenjem mortaliteta majki i djece, širenjem znanja i ideja i prosvjetiteljskom djelatnošću.

Kako bi autor eksplicitni sadržaj učinio što znanstvenijim, a time doprinio medicinskoj otuđenosti i hladnoći izraza, on je svaki narodni izraz potkrijepio njegovim njemačkim dvojnikom. Tako je malo vjerojatno da su njemački izrazi u funkciji boljeg razumijevanju teksta od strane žena koje su tek naučile čitati, već se njima instalira Lalangueov medicinski autoritet stečen na Sveučilištu u Beču. Nadalje, njima se pojačava dojam da se termini u pitanju koriste isključivo u znanstvene i utilitarne svrhe. Tako možemo pročitati da su 'Vusznice Szrama' 'die Schaamlippen', 'Jezichecz vu szramu' je 'das Zünglein', 'Mezdricza ili Znamen Divojachtva' je 'das Hymen', 'Nosnicza' 'die Mutterscheide', 'Vutroba' 'die Mutter', 'Szram senski' jest 'der Shaam', 'Vez szramotnoga kotriga' 'das Schaamband', 'Nashva' der 'Damm' a Nymphe su 'die Nymphen'.³⁹⁹

Nadalje, već je spomenuto da način na koji određena kultura zamišlja tijelo predstavlja jedan od fundamentalnih elemenata koji, otkrivajući odnos prema tijelu, otkriva odnos prema vlastitom identitetu. Čitajući paralelno tekstove Justine Siegmund i Ivana Krstitelja Lalangua, od kojeg je 'Dvorsku primalju' 1690. godine napisala žena, dok je drugi tekst 1775./1777. napisao muškarac, primijećujemo određene ključne razlike u tkanju teksta. Imajući na umu da je među dvoje autora vrlo značajno stoljeće, koje je nesumnjivo determiniralo njihov stil, ipak možemo primijetiti kako Siegmund i Lalangue imaju vrlo različit fokus pri opisivanju ženskih spolnih organa. Tako možemo pročitati da Siegmund puno pažnje posvećuje utilitarnosti svojih opisa te ne izlazi mnogo iz tematike koju obrađuje:

*The inward mouth is the lock of the inward belly, that is, the womb, where the child is conceived, carried, and kept until natural childbirth takes place unless the pregnant woman should do violence to it or, as often happens, something violent happens to it, causing the child to be aborted. So in such cases you can be guided by the state of the mouth. A woman can labor all she wants, but as long as the mouth of the womb does not open up, the child can easily be kept inside and the pains stopped.*⁴⁰⁰

---

³⁹⁹ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 7-9

⁴⁰⁰ Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), The Court Midwife, University Of Chicago Press, Chicago, 2005., 98

Lalangueov je ton, s druge strane, usmjeren manje na utvrđivanje funkcije određenih ženskih spolnih organa, on više opisuje njihovu teksturu:

"Ima odpertje prekprechno koje imenujesze Vuzta Vutrobe, y ova jeszu prekprechna, gladka, y chverzta pri oneh, koje josche neszu rodile..."⁴⁰¹

"Vuzta vutrobe, koja vu ztalishu naturalzkom zvun zanoshenya jeszu chverzta, ostra y priduga, vezda jeszu mehka, tenka, napeta, oztavlajucha szamo kraja tupoga."⁴⁰²

Glatka, čvrsta, oštra, duga, meka, tanka, tupa atributi su grlića maternice dok su "vez szramotnoga kotriga" i himen tijesni, tvrdi, mekani i rastegnuti.

"Ov pri Divojkah, y Senah takaj, koje redko puti z-szvojemi musmi jeszusze meshale, je teszen y tverd; pri oneh pako koje vre rodile jeszu, mehkek je, pache vishe puti pod pervim porodom raztegneszze..."⁴⁰³

"Kada Deklich prvi put musa zpozna onda raztegneszze Hymen"⁴⁰⁴

Pri opisivanju vagine Lalangue se osim tekstone ipak kratko osvrće i na njenu ulogu pri porodu. Tako možemo pročitati sljedeće:

"Nosnicza je Sleb okolo szedem palczov dug, koj dokonchasze okolo vuzt vutrobe, nyegva mezdricza vnoge y velike guze y nabore napravla, koi vnogo glena vu szebi zadersavaju, od kojega vszigdar zklička y faihtna biva, koi glen vnogo haszni pod porodom, pod kojem vu vekshi vnosini dohaja, da ztranke lekshe y bolye rashiritisze moreju, y dete lese peiti ar kada ove ztranke jeszu szuhe..."⁴⁰⁵

Nadalje, žensko se tijelo u ovom priručniku doživljava izrazito osjetilno i na drugi način, posredstvom zamišljenih prstiju koji to tijelo diraju i ispituju. Na nekim mjestima Lalangue specificira da prsti pripadaju primalji dok na većini njih ne naznačuje ništa.

"...chutisze, ako z-persztom nosnicza izvedaszze"⁴⁰⁶

"...Vutroba pridigavasze, dasze vech teshko z-perztom doszechi more..."⁴⁰⁷

---

⁴⁰¹ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 10

⁴⁰² Ibid. 22

⁴⁰³ Ibid. 8

⁴⁰⁴ Ibid. 9

⁴⁰⁵ Ibid. 8

⁴⁰⁶ Ibid. 9

⁴⁰⁷ Ibid. 15

"...ako pritzkanya z-perztom vuchinyenoga Znamenye oztavi..."⁴⁰⁸

"...ar ako z-perztom zvedanye biva chez Nosniczu, onda chutisze jedno telo okruglo szuprot ztajuche, koje po pritzkanyu z-perztom odztupluye..."⁴⁰⁹

"onda glava lekshe chutisze y bolye ztaje tizkanyu perzta"⁴¹⁰

"...kajsze lehko z-perztom more pochutiti..."⁴¹¹

"...kakti perszt dotiche..."⁴¹²

"...kuliko josche vremena ima do poroda, na koje pitanye da prikladno odgovori, potrebno je da ztranke porodne noszeche pregleda. Kada anda perzta kaznoga nuter vu Noszniczu poztavi, ona pervich nahajasze zvun navade bolye shirsha, guze zkoro neztale jeszu, krai nyeni nuternyi, to jezt, koi obilme Vuzta vutrobe je proztraneshi od zvuneshega."⁴¹³

"Vu priliku kadi chez odpertje Vuzt vutrobnih vrinesze perzt kazni..."⁴¹⁴

"...po pritzkanyu z perztom..."⁴¹⁵

"...z perztom kaznem nechutisze..."⁴¹⁶

"...ako bu Vremenu takvih Trudov z-perztom kaznem izvedajusze vuzta y druga ruka zverhu terbuha od zvuna posztavisze..."⁴¹⁷

"Akosze z-perztom bi zazvedal vuchinek ovih trudov..."⁴¹⁸

"Kada anda pupkorezna Sena z-perztom tak ztanovita znamenya zpozna..."⁴¹⁹

"...more lehko y prilichno poztavu Deteta z-perztom zazvedeti..."⁴²⁰

---

⁴⁰⁸ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 15

⁴⁰⁹ Ibid. 18

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ Ibid. 19

⁴¹² Ibid. 02

⁴¹³ Ibid. 22

⁴¹⁴ Ibid. 23

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Ibid. 24

⁴¹⁷ Ibid. 24

⁴¹⁸ Ibid. 26

⁴¹⁹ Ibid. 42

⁴²⁰ Ibid.

Žena je pri tom depersonalizirani i pasivni objekt kojeg se promatra u ime znanosti i demografske politike te se njeno tijelo, osim poroda, stavlja u funkciju muške seksualnosti.

*"...zverhu kojega zklapanya je ztran jedna mala szramotnomu kotrigu muskomu zadozta zpodobna, koja zovesze Jezichecz, nemski Zünglein."*⁴²¹

Nadalje, u Lalanguem se opisu poroda, toj kulminaciji i središnjoj točki cjelokupnog društvenog rituala 'pupkorezne Mestrie' ne može pronaći ni jedna konkretna instrukcija upućena primalji već se stječe dojam kako je autor taj prostor iskoristio za ponešto slobodnije literarno izražavanje. Kako je već rečeno, o seksualnosti i ženskom tijelu u 18. stoljeću uglavnom nije bilo moguće pisati bez određene razine simbolike koja bi tekstu dozvoljavala da prođe cenzuru i bude objavljen. Žanr medicinske književnosti, temeljem svoje utilitarne društvene funkcije tj. diseminacije znanja u svrhu znanosti i općeg dobra, ipak je bio u daleko povoljnijoj poziciji da zadrži čvršći kontakt s korporealnim. Iako se radi tek o interpretaciji, intenzitet kojim Lalangue opisuje sam klimaks ovog udžbenika primaljstva, porod, vrlo je intrigantan. U članku 'What is the history of books?' Darnton se predao pred pitanjem kako čitatelj kreira značenje određenog teksta. Nisu i neće nam biti poznata značenja koja su Lalangueovi suvremenici izvukli iz ovog fragmenta kao ni odgovor na pitanje što je Lalanguea nagnalo da uvelike odstupi od formalnog i ponešto distanciranog stila te se odlučio za opširan opis ženskoga tijela koje, oduzme li mu se u ovoj instanci kontekst poroda, dobiva posve novo značenje.

Michael Foucault u prvom nastavku svoje 'Historije seksualnosti' 18. stoljeće opisuje kao period kojeg se običava označavati razdobljem u kojem jačaju kodovi regulacije 'opscenog i nepristojnog' u diskursu,⁴²² te kako je po pitanju seksualnosti tada 'šutnja postala pravilo'.⁴²³ Generalni je zaključak uglavnom bio kako je 18. stoljeće, u cilju postizanja kontrole nad seksualnošću istu najprije trebalo podčiniti na razini jezika tj. poništiti njenu nazočnost u izgovorenom ili napisanom.⁴²⁴ Istovremeno, Foucault nastoji argumentirati svoju tvrdnju kako je to stoljeće bilo obilježeno i prožeto mnogostrukošću diskursa o seksualnosti.⁴²⁵ On tako piše kako je potrebno govoriti o disperziji centara koji su eminerali diskurse o seksualnosti, o diverzifikaciji formi u kojima se diskurs pojavljivao kao i o kompleksnoj mreži koja ih je povezivala. Umjesto stidljivosti u izražavanju i jedinstvenog nauma da se seksualnost potisne,

---

⁴²¹ Lalangue, Ivan Krstitelj, *Brevis Institutio de Re Obstetritia* iliti *Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne*, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 8

⁴²² Foucault, Michele, *The history of sexuality*, Pantheon Books, New York, 1978., 7

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ Ibid. 19

⁴²⁵ Ibid. 35

18. je stoljeće obilježila raznolikost izraza.⁴²⁶ Jedan od tih izraza ostvaren je i posredstvom medicinske književnosti.⁴²⁷ Foucault tako piše sljedeće riječi kojima se nastoji odgonetnuti i neprovidnost Lalangueovog stila.

*The power which thus took charge of sexuality set about contacting bodies, caressing them with its eyes, intensifying areas, electrifying surfaces, dramatizing troubled moments. It wrapped the sexual body in its embrace. There was undoubtedly an increase in effectiveness and an extension of the domain controlled; but also a sensualization of power and a gain of pleasure.*⁴²⁸

Foucault naglašava kako je bitno primijetiti da se govornik ovdje obraća recipijentima iz navodno neutralne pozicije znanosti, Lalangue je liječnik a Kratek je Navuk priručnik primaljstva što mu olakšava da napiše teks čije značenje može biti shvaćeno dvojako.

*"Vezda anda je vreme u kojem porod na zkorum dokonchasze. Ar kada navale szilni y veliki Trudi chujesze okolo ztojeh Stropot jeden iznenadja z velikem mahom vode na jenkrat zlevajuchi. (...) Ovo kad je vchinyjeno, onda Trudi josche jakshi, y szilneshi poztajaju, berzo dohajaju, y rodechu duse trapiju z-treptanyem kotrigov, ovi Trudi na zkorom poroda dokonchaju, ar sile treptanye je chverzto, naglo, ochi izkrijusze, meglene poztajaju, szlepo ochje chrlenisze, obraz gori, pot vesz van izhaja, oszebujno na obrazu, kotrigi trepecheju, oszebujno kolena, rodecha derhche, zdene y kustranye chuti prez vszake zime, skriple Zubimi y Vuztmi, vesz zadnich Obraz premenysze, lyutisze, a i krichi vishe puti kakti zdvojecha, pred ali i po, ali vu predoru vod pretergavasze vu prvi put rodechi Vez Szrama, ako od pupkorezne Babe dobro nezaderszavasze : onda prez vszake pomochi Dete na szvetlo doide z-odtekanyem oztaleh vod."*⁴²⁹

U prethodnim je poglavljima već bio naglašena važnost Judith Butler koja je postavila premisu da tijelo koje prethodi značenju nije imuno na konstrukciju. Značenje se stoga ne ucertava u tijelo, ono ga gradi.⁴³⁰ Izdvojeni fragmenti teksta odabrani su zbog svog potencijala da prikažu način na koji je Lalangue konstruirao žensko tijelo translatirajući ponajprije svoje taktilne, a zatim i vizualne doživljaje u diskurs. Kratek Navuk donosi predodžbu ženskog tijela

---

⁴²⁶Foucault, Michele, The history of sexuality, Pantheon Books, New York, 1978., 36

⁴²⁷ Ibid. 46

⁴²⁸ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 46

⁴²⁹ Ibid. 28

⁴³⁰ Ibid. 180

koje s jedne strane ima funkciju rođenja zdravog djeteta, a s druge se strane seksualizira opisivanjem spolnih organa i selekcijom atributa koji naglašavaju njegovu putenost prije trudnoće.

Idući aspekt koji je izuzetno naglašen u ovom primaljskom priručniku je Lalangueovo opetovano referiranje na bol. Pišući o porođajnim bolima i mukama autor nanovo gradi tijelo o kojem piše, iako mu je činjenica da je muškarac uskratila mogućnost da piše iz vlastitog iskustva. On o boli saznaje posredno ali ga to ne sprečava da o njoj piše vrlo uživiljeno.

"...zaradi nepodnoshlive muke, koju chuti na oneh ztrankah, koja povekshavasze po trudih poroda..."⁴³¹

"Vu vecher oszebujno chuti jedno pretezanye bol zavdavajuche, kratko y nenadano, nego potlam vishe puti povrachasze, koje vu Bokih y okolo pupka pochinyasze, y dokonchasze vu Zdeliczi z-chutenyem tizskavicze proti dolnem ztranam..."⁴³²

"...jeszu kratki, dugo preztajeju, niti nizu szilni, po ztanovitom pako Vremenu bivaju jakshi, vekshu tesinu zadavajuchi, y duse terpiju, povrachajusze bersze vec tuliku vremena ni vu preztajanyu..."⁴³³

"Detetorodicza terpi nekoje boli preztajuche koi nyu reseju y kerchiju vu ztrankah nuternih..."⁴³⁴

"...nevolyno sivlenye gorshe od izte szmerti..."⁴³⁵

"Perva, ali josche neztanovita znamenya jeszu ova, kada Sena taki po Zanoshenyu chuti kustranye, y zdene po szem telu, naturu nagnyenu na prek metanye, ali konchemar ogrutnozt; na dalye Sene tusijusze od tesine kotrigov, navlaztito vu kozteh, jeszu saloztne y turobne, szenyaju, vnogoverztne selye na jelo imaju, y vishe puti chutiju vtraglivozt, ochi imaju zmeshane y vishe puti na okolo y okolo vidisze kolobarecz modri, priklopnicze ochne jeszu szlabe, y vtraglive, tusijusze od glavo bolye, y zubih, z szlinami vuzta jeszu obilna, tak da vishe puti pluvati moraju, verhunecz nosza negda merzel poztaje."⁴³⁶

---

⁴³¹ Lalangue, Ivan Krstitelj, Brevis Institutio de Re Obstetritia iliti Kratek Navuk od Mestrie pupkorezne, Trattnerova tiskara, Zagreb, 1801., 5

⁴³² Ibid. 20

⁴³³ Ibid. 26

⁴³⁴ Ibid. 30

⁴³⁵ Ibid. 22

⁴³⁶ Ibid. 13

Predodžbe o ženskom tijelu Lalangue je konstruirao i sam determiniran dominantnim društvenokulturnim, ekonomskim i političkim silnicama svoga doba. Preplitanje tih je faktora s ličnošću Ivana Krstitelja Lalanguea rezultiralo gore opisanom historijski promijenjivom shvaćanju ženskoga tijela koje je posredstvom primaljskog priručnika diseminirano njegovim recipijentima. Značenja koja su potonji konstruirali čitajući priručnik nisu nam poznata premda je vjerojatno da je priručnik svojim medicinskim autoritetom potencijalno ili transformirao, ili očvrsnuo već postojeće predodžbe o tijelu. Načini na koje je ruralno stanovništvo zamišljalo tijelo ostaju nam nedostižnima.

8. ZAKLJUČAK

a. Eksplikacija generiranja i funkcije predodžbi konstruiranih u Kratkom Navuku od Mestrie Pupkorezne u sociopolitičkom kontekstu hrvatskog društva Habsburške Monarhije u drugoj polovici 18. stoljeća

Ivan Krstitelj Lalangue, liječnik i magistar obstetricije koji je svoju diplomu stekao na Medicinskom fakultetu u Beču, rukopis za prvi priručnik primaljstva na hrvatskom je jeziku dovršio je 20. rujna 1775. godine u Varaždinu. Pet godina po dolasku ovog rođenog Luksemburžanina u grad Varaždin na funkciju županijskog fizika, njegov će primaljski priručnik, Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne, doživjeti svoje prvo izdanje u Zagrebu, 1777. godine. Drugo izdanje Kratkog Navuka izdano je dvadeset i četiri godine kasnije, 1801. godine.

Druga polovica 18. stoljeća period je intenzivnog razvoja državnih struktura Habsburške Monarhije pod utjecajem dominantne ekonomsko-upravne teorije kameralizma. Od kraja Tridesetogodišnjega rata europski su monarsi provodili upravne i fiskalne reforme koje su rezultirale koncentracijom političke moći u rukama suverena te sveobuhvatnom centralizacijom država. Istovremeno, jačala je teorija prirodnog prava po kojoj je glavna svrha državnog uređenja izgradnja "države blagostanja" i postizanje općeg dobra. Iako je moć apsolutnih monarhija bila koncentrirana pod pojmom suvereniteta, njenim je nosiocem postala razgranata mreža državnih institucija. Nadalje, kao što je već bilo spomenuto, osamnaesto je stoljeće, to 'razdoblje reformi', bilo snažno obilježeno gospodarsko-upravnom teorijom kameralizma. Osnovno se načelo te teorije sastoji u formuliranju državne politike s ciljem povećanja vlastitih ali i individualnim prihoda prilikom čega se osnovni izvor bogatstva pronalazi u stanovništvu koje porezima, radnom snagom i vojnom službom pridonosi općem blagostanju.

Javnozdravstvena i ekonomska politika Habsburške Monarhije bile su snažno isprepletene. U skladu s osnovnim postavkama kameralizma, zdravlje je stanovništva za Monarhiju postalo pitanjem ulaganja a ne troška. Posljedično tome, demografske reforme s ciljem povećanja broja stanovnika, čiji je bitni segment činilo smanjenje maternalnog i perinatalnog mortaliteta, išle su ruku pod ruku sa shvaćanjem po kojem je zdravo i jako stanovništvo temelj bogatstva države. Kvalitetna i dostupna zdravstvena skrb trebala je postati dostupnom svim slojevima stanovništva, bez obzira na njihov materijalni ili socijalni status a habsburški su vladari druge polovice osamnaestog stoljeća svoju ulogu u reorganizaciji države shvatili vrlo ozbiljno. Reorganizaciju javnozdravstvenoga sistema Habsburške Monarhije karakteriziralo je nastojanje da se medicinske usluge i medicinski praktičari podvrgnu centralnoj kontroli. Isto nije bilo ostvarivo bez kvalitetno školovanog kadra liječnika i primalja. Djelovanje neovlaštenih medicinskih praktičara kriminalizirano je Općim zdravstvenim pravilnikom 1770. godine a do kraja će se stoljeća broj normativnih akata koji su uređivali sektor javnoga zdravstva još više povećati. Pri tom je Habsburšku Monarhiju obilježavala ujednačena politika na razini cijele države a njenu je uspješnu provedbu osiguravao aparat izvršne vlasti na lokalnoj razini. Ivan Krstitelj Lalangue, kojeg je na funkciju fizika Varaždinske županije postavio na bečkom dvoru vrlo utjecajni Gerhad van Swieten, bio je dio tog mozaika na lokalnoj razini.

Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne objavljen je upravo u periodu čije je osnovno obilježje bilo supostojanje tradicionalnih i modernih medicinskih praksi. Odredba da primalje budu obrazovane, ispitane i ovlaštene od strane liječnika bila je recentna i usprkos očitim zalaganjima bit će potrebna desetljeća da se tradicionalne primaljske prakse eliminira. To je osobito vrijedilo za ruralne primalje i ruralno stanovništvo. Naime, zbog nedovoljnog broja licenciranih primalja i privrženosti tradiciji pri porodicama su vrlo često pomagale žene koje nisu imale formalnog obrazovanja već su u službu primljene naukovanjem kod druge, starije primalje. One su svoju reputaciju temeljile na društvenim mrežama žena koju su iste preporučivale.

Primaljski priručnik Ivana Krstitelja Lalangue u funkciji je implementacije javnozdravstvene politike Habsburške Monarhije i najuže je povezan s novim odredbama o obrazovanju i licenciranju medicinskih praktičara kao i s marginalizacijom nekvalificiranih medicinskih stručnjaka. Potonjim se nastojala dokinuti neujednačenost tradicionalnih praksi i uspostavljanje kontrole nad novim medicinskim stručnjacima koji su sve više postajali

državnim činovnicima čija je dužnost bila, uz pružanje kvalitetne medicinske skrbi, i diseminacija ideja prosvjetiteljstva, tj. progres a i znanosti.

Do osamnaestog stoljeća, u gotovo svim društvima uloga je primalje pripadala ženama a porod je bio jedan od centralnih događaja u kulturi žena. U ranomodernom je periodu primaljstvo bilo jedno od najprominentnijih ženskih zanimanja. Prije regulacije struke i formaliziranja sustava javnoga zdravstva primaljstvo su obilježavale značajne varijacije po pitanjima primaljskih praksi ali i kompetencija primalja kao i njihove socioekonomske pozadine, obrazovanja te javne funkcije. Ipak, značajnije od toga na njihov je profil i prakse utjecala razdioba na razini selo/grad pri čemu su seoski i gradske primalje djelovale u vrlo različitim uvjetima. Ranonovovjekovnu je primalju tako izrazito teško jednoznačno definirati. Ipak, primalje su uglavnom bile starije žene, uglavnom udane ili udovice, svoju su licencu stekle na tradicionalan način naukovanjem a bivanje primaljom nije nužno bilo njihov primarni socijalni identitet jer su se one strukom mogle baviti kontinuirano ali i tek povremeno, osobito pri porodicama susjeda, prijateljica ili rodbine. Nadalje, kako najčešće nisu imale mogućnosti da pišu o sebi, što zbog nepismenosti, što zbog generalnog trenda koji je pisanje rezervirao za muškarce, o njima nam tadašnji izvori progovaraju na najčešće izrazito negativne načine. Pri tom su ti tekstovi često ideološki motivirani i njihova je narav propagandna. Tradicionalne su porodničke prakse tako u dostupnim pisanim izvorima bile povezivane s neznanjem, prljavštinom, siromaštvom i karakterizirane kao barijera modernom i sigurnom porodu. Te su predodžbe najeksplicitnije su bile formulirane u ranonovovjekovnim udžbenicima primaljstva.

Jedan je od tih priručnika, osobito važan jer se radi o prvom priručniku primaljstva dostupnom na hrvatskom jeziku, i Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne. Lalangue se izrazito često referira na, kako ih on naziva, "Pupkorezne Babe". Uz sintagmu on tako vezuje osobine nepažljivosti, nestrpljivosti, nemilostivosti, neprikladnosti, needuciranosti, nečovječnosti, nemarnosti, nerazumnosti i gluposti koja je vrijedna kazne. I dok jedno od tumačenja ove predodžbe o tradicionalnoj primalji može biti iz perspektive opreke žene primalje i muškarca liječnika te asimetrije moći u kojem potonji zauzima dominantno mjesto, teorija o uzurpaciji tj. sve većem uplivu muškaraca u primaljsku struku, koji bi ovdje posredstvom Lalangueovog priručnika i iznesenih mizoginih atributa trebali diskreditirati i protjerati primalju iz tradicionalno ženske domene, te zatim preuzeti njeno mjesto nije plauzibilna. Takvo tumačenje lišeno je historijske kontekstualizacije i posljedično uvelike distorzira Lalangueove intencije.

Stvarnu funkciju kreiranja predodžbi o tradicionalnoj primalji i pripadajuću joj vrijednosnu atribuciju razotkriva predodžba o normativnoj primalji koja je u Kratkome Navuku

konstruirana usporedo s prethodnom. Naime, Lalangue je detaljno opisao i svoje viđenje arhetipa redizajnirane primalje/državne službenice. Čitajući prvo poglavlje *Kratkog Navuka* tako možemo saznati da je normativna primalja i dalje žena ali nju sada krasi osobine poput pobožnosti, razumnosti, 'urednog života', domišljatosti, inteligencije, hrabrosti, marljivosti i skromnosti kojoj su povjereni životi brojnih majki i djece. To je ključni dokaz da Lalangue kada piše o krvoločnoj, nečovječnoj, nestrpljivoj i neinteligentnoj 'Pupkoreznoj Babi' zapravo ne progovara protiv činjenice da je ona žena, već se bori protiv njenih primaljskih praksi koje smatra štetnima, suprotnima razumu, u najboljem slučaju vrijednima ismijavanja. Takvo što objašnjava i kontekst prosvjetiteljstva u kojem je Lalangue bio obrazovan. Vjera u znanost, empiriju, napredak i prosvjećivanje nagnali su ga da sve što se tome protivilo najoštrije osudi. Ženi pri tom nisu zanižane mentalne sposobnosti, to je osobito razvidno kada Lalangue potiče buduće primalje da uče čitati a isto sugerira i pisanje *Kratkog Navuka*, primaljskog priručnika, upravo kako bi bio od pomoći njima.

Nadalje, čitav tekst Lalangueove knjige svodi se na definiranje normativa primaljske prakse. Od minimuma znanja o anatomiji, stadijima trudnoće, normalnog, kompliciranog i patološkog poroda Lalangueov tekst u svakom aspektu obiluje uputama, pravilnim procedurama, savjetima i direktnim instrukcijama. On pisanjem ovog priručnika eksplicitno definira ono što je dozvoljeno, korisno i blagotvorno za majke i djecu. Pravilno primjenjivanje istih doprinijet će općem blagostanju i smanjenoj smrtnosti što je bila agenda prosvjetiteljske reformatorske politike na planu javnoga zdravstva. S druge strane, tim su praksama suprotstavljene prakse koje su okvalificirane kao štetne. Potonje se redovito vežu uz tradicionalne primalje te njih jednako vrijednosno atribuiraju. Autor tako piše kako primalje odvratno griješe, svojim pogreškama uzrokuje muke, zatim kako su određene primaljske prakse zločeste i odvratne, uzrokuju najgora zla, naziva ih se krvoločnostima, nečovječnostima i okrutnostima, njihov je učinak štetan, beskoristan ili nepriličan. Funkcija je ovakve atribucije, i 'pupkoreznih Baba' i njihovih praksi u prvom redu afektivna. Naime, opisujući prakse koje neodobrava toliko drastično, on u čitatelju tj. primarno primalji koja pohađa njegovu primaljsku školu, nastoji razviti snažnu averziju prema tradicionalnim načinima rješavanja problema prije, za vrijeme i nakon poroda. Primaljske prakse koje su opisane kao nečovječno, krvoločno, okrutno, odvratno, zlo mučenje žene pri porodu željelo se eliminirati. Lalangue je svojim namještenjem kao županijski fizik reprezentirao ideje reformske politike Beča, kao i prosvjetiteljski vjeru u razum, empiriju i napredak a svoj je priručnik iskoristio kako bi jasno

razgraničio prakse koje pripadaju novokonstruiranom dozvoljenom primaljskom normativu od praksi koje u istom ne mogu pronaći svoje mjesto.

Jednako tako, predmetom istraživanja ovog magistarskog rada bile su i percepcije o ženskom tijelu kreirane i diseminirane posredstvom medicinskog priručnika na vernakularu. Ponajprije valja krenuti od teze koja govori kako je jedna od osnovnih razlika između liječnika obstetritičara i tradicionalnih primaljskih praksi bila njihovo viđenje poroda i ženskog tijela prilikom poroda. Rodno diferencirano poimanje može se objasniti tisućljetnim prisustvovanjem žena svim porodima, od kojih je glavnina bila nekomplikirana i nije rezultirala fatalnim ishodom za majku i dijete. S druge strane, porodništvo je zatvorilo svoja vrata muškarcima. Liječnici su pravo pristupa dobili tek u slučajevima izrazito kompliciranih poroda. Nadalje, kada su organizirane prve katedre primaljstva liječnici nisu bili pripremani za intervenciju pri normalnom porodu jer se isti još uvijek smatrao isključivo ženskom domenom i nazočnost liječnika nije bila potrebna. Sve navedeno utjecalo je na progresivno patološku percepciju poroda i ženskog tijela prilikom poroda a uz događaj i sam Lalangue povezuje žalost, nesreće, smrt, pogibelj, raspadanje i trpljenje. Porod je od osamnaestog stoljeća naovamo sve više medikaliziran što je rezultiralo i njegovim preseljenjem iz kuće roditelja u bolnicu, zatim dokidanjem primata primalja nad normalnim tijekom poroda te kontrolom nad ženskim tijelom koje se više nije smjelo slobodno kretati ni mijenjati položaje već se stavilo u submisivni ležeći položaj kojeg se povezuje sa bolešću i smrću.

Također, ovo istraživanje predodžbi o ženskom tijelu konstatira kako je žanr medicinske književnosti bio osobito permisivan za dvoznačno izražavanje u kontekstu osamnaestog stoljeća kada eksplicitno izražavanje o ženskim spolnim organima i seksualnosti nije bilo moguće ako sadržaj nije imao utilitarnu i društvenokorisnu funkciju. Posredstvom te je funkcije žanr medicinske književnosti dobio privilegiju da se izuzetno minuciozno kreira svoje viđenje ženskoga tijela bez da ga se povezuje s opscenošću. Također, 'svrha' ovog teksta još je više naturalizirala disurs i fokus na ženske grudi i spolne organe. Pri tom je vidljivo kako autor s jedne strane nastoji 'poznanstveniti' svoj diskurs, doprinijeti otuđenosti muškarca autora od svoje teme, vješto koristeći njemačke anatomske izraze. Time on nema namjeru olakšati razumijevanje teksta koji nije pokrijepljen ni jednom vizualnom reprezentacijom svog sadržaja, već instalira svoj medicinski autoritet stečen na Sveučilištu u Beču. Ipak, Lalangue toj hladnoći izraza nije bio dosljedan kroz čitav tekst jer je primjetno kako umjesto opisivanja izgleda i funkcije ženske anatomije on mnogo mjesta posvećuje deskripciji njihove teksture. Žensko se tijelo u ovom priručniku doživljava izrazito osjetilno, često posredstvom zamišljeni prstiju koje

žensko tijelo diraju i ispituju. Pri tom je žena depersonalizirana i pasivna, promatra je se u svrhu znanosti a žensko se tijelo istražuje s ciljem implementacije demografske politike. Nije izostalo ni podčinjavanje ženskog tijela muškoj seksualnosti. Kao posljednje, identificiran je fragment teksta u kojem Lalangue piše o porodu, kulminaciji i središnjoj točki cjelokupnog porođičarskog posla a koji, posredstvom Foucaultove teorije, može biti tumačen i na nedoslovnoj razini. Iako kreiranje značenje recipijenata nikad neće biti moguće rekonstruirati, sugerira se kako je Lalangue ovaj književni prostor iskoristio kako bi žensko tijelo opisao na izrazito seksualizirani način koji je naturaliziran činjenicom da se autor obraća recipijentima iz navodno neutralne pozicije znanosti. Kao posljednje, izneseni su brojni fragmenti priručnika koji se referiraju na žensku bol prilikom poroda koja je izuzetno zanimljivo štivo zbog činjenice da autor teksta nije bio u mogućnosti te boli sam i iskusiti zbog toga što je bio muškarac. Ovdje se potvrđuje teza Judith Butler kako diskurs gradi tijelo, u ovom slučaju diskurs koji se temelji na vizualnom opažanju a ne na vlasitom iskustvu tjelesnosti.

Preostaje zaključak kako su dominantne struje na društvenom, kulturnom, ekonomskom i političkom planu Habsburške Monarhije determinirale Lalangueove konstrukte tradicionane i normativne primalje te odredile njegovu viziju ženskoga tijela. Potonje je posredstvom tiskane knjige koja je doživjela i uspješno drugo izdanje diseminirano te zasigurno utjecalo na već postojeće predodžbe. Kao što je već rečeno, predodžbe koje su priručniku prethodile, a zacijelo ostvarile učinak na autora *Kratkog Navuka* ostaju nam izvan dohvata.

b. Valorizacija znanstvenog doprinosa i smjernice za buduća istraživanja

Magistarski rad 'Prosvjećeni medicinski diskurs Ivana Krstitelja Lalanguea: Kratek Navuk od Mestrie Pupkorezne' u fokus istraživanja stavio je priručnik iz žanra medicinske književnosti. Istraživanja medicinskih tekstova iz prošlih stoljeća do sad se uglavnom nisu bile osobito popularne među povjesničarima te su isti takve analize uglavnom prepuštali doktorima medicine zainteresiranima za povijest svoje struke. Jedan od mogućih razloga koji bi potonje objasnili je tradicionalno slaba povezanost medicine, uglavnom orijentirane prema suvremenim otkrićima unutar znanosti, i povijesti koja pomalo izbjegava sadržaje koji se doživljavaju da bi mogli biti odviše empirijski a time ahistorijski. Medicinski tekstovi iz prošlih stoljeća, usprkos uvriježenom stereotipu o škrtosti teksta, obiluju osobnim pečatom svojih autora, u njima se odražava 'duh' doba u kojem su napisane, one predstavljaju sredstvo kojim su promjene željele biti postignute. osobito u 18. stoljeću znanost tek počinje dobivati svoj 'neupitni autoritet' a

uloge se medicinskih praktičara još uvijek pregovaraju. U medicinski tekstovi zrcale društvenokulturni odbljesak nekog doba, a ta je slika ponekad najjasnija upravo u tekstovima poput ovog, tekstovima čiji je fokus bio drugdje.

Namjera je ovog magistarskog rada bila istražiti upravo ono što se skriva iza fokalne točke ovog priručnika primaljstva. Pažnja nije stoga bila posvećena istraživanju novih primaljskih praksi koje su smjenile, ili tendirale smijeniti stare, tradicionalne prakse, već na diskursu koji o istome progovara. Jednako tako, vidi se otklon od nastojanja historijske antropologije da se približi 'istinitosti' ljudskog iskustva u prošlim stoljećima. Predodžbe su uvijek imaginacija, kreacija. Njih determinira društvena i kulturna okolina, jednako kao i senzibilitet autora. Ivan Krstitelj Lalangue pisao je knjigu vjerojatno očekujući da će u njemu opisane primaljske prakse biti od centralne važnosti čitatelju, da će one biti najbolje upamćene a kasnije i praktično primjenjene. Pri tom važnom poslu, ne odustajući od svog bogatog i živopisnog stila nabijenog emocijama od primaljskih je praksi za nas zanimljivije ono što se sakrilo u njihovoj pozadini. Zašto je priručnik napisan, kakve su ga ideološke silnice generirale i kako je on ostvario vlastiti kreativni potencijal definirajući predodžbe koje su dalje bile diseminirane. Razotkrivanjem predodžbi o tradicionalnoj i normativnoj primalji, o njihovim praksama i o ženskom tijelu otkriva se veo s dijela društvenog imaginarnog Varaždina i varaždinske okolice u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća.

Mjesta za daljnja istraživanja dakako još uvijek ima. S jedne strane ovim se magistarskim radom pokazalo kako je zazor povjesne znanosti od medicinskih tema neopravdan, s druge strane, još su mnogi aspekti ovog priručnika ostali u tami. Primjerice, nedostupnost primajskih priručnika koji su onodobno bili korišteni na Medicinskom fakultetu u Beču onemogućila je kvalitetnu intertekstualnu analizu koja bi razotkrila u kojoj se mjeri Lalangue oslanjao na već postojeće tekstove, a time i predodžbe a koliko je ovaj priručnik njegova vlastita kreacija i imaginacija. Vrijedilo bi usporediti spomenute tekstove i kako bi se razotkrilo u kojoj je mjeri kontekst Varaždina utjecao na njegovo poimanje porodničarske struke, u kojoj je mjeri odlučio odstupiti od onoga što je na medicinskom fakultetu bio učio i okrenuti se zbilji na varaždinskom selu koje je slabo nalikovalo sredini u kojoj je Lalangue struku učio. Također, život i djelovanje Elizabete Gärtin, koja je Lalangueu uz bok vodila prvu hrvatsku primaljsku školu jednako je vrijedan pozornosti.

Već je naglašeno kako je period druge polovice 18. stoljeća obilježavala mnogostrukost, preplitanje, improvizacija i prilagođavanje. Pitanjem ostaje koliki se dijelovi palače kulturnog imaginarnog daju rekonstruirati, a koji će zauvijek ostati pod velom vremena i zaborava.

BIBLIOGRAFIJA

- Carson Banks, Amanda, *Birthchairs, midwives and medicine*, University Press of Mississippi, Jackson, 1999.
- Daniel-Henri Pageaux, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 125-150
- Danto, Arthur, *The body/Body problem*, University of California Press, Berkeley, 2001.
- Darnton, Robert, "What is the history of Books?" u: *Daedalus*, Vol. 111, No. 3, Representations and Realities, The MIT Press, Cmabridge, Massachusets, 1982., 65- 83
- Davis-Floyd, Robbie, "Melissa Cheyney, Birth and the Big Bad Wolf: An evolutionary perspective" u: Selin Helaine, Pamela K. Stone (ur.), *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 1-22
- Beauvoir de, Simone, *The Second Sex*, Vintage, New York, 2011.
- Dunn, Peter M, *Eucharius Rösslin (C 1470–1526) of Germany and the Rebirth of Midwifery*, u: Arch Dis Child Fetal Neonatal Ed 1998;79:F77–F78 Perinatal Lessons From The Past
- Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis : The Critical Study of Language*, Routledge, London, 1980.
- Filippini, Nadia Maria, "The Church, the State and childbirth: the midwife in Italy during the eighteenth century" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 153-177
- Foucault, Michele, *The history of sexuality*, Pantheon Books, New York, 1978.
- Fureš, Rajko i skupina autora, *Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku*, u: Acta Med Croatica,

- 66, Zagreb, 2012, 327-336
- Fureš, Rajko, Alojz Jembrih, *Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti*, u: *Acta Med Croatica*, 66, Zagreb, 2012, 327-336
- Gelbart, Nina, "Midwife to a nation: Mme du Coudray severs France, in *The Art of Midwifery*" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 131-153
- Green, Monica, *The Sources of Eucharius Rosslin's Rosengarten for Pregnant Women and Midwives (1513)*, u: *Medical History*, 2009, 53: 167–192
- Grmek, Mirko, *O meštiji pupkoreznoj*, Kulturno-prosvjetno društvo Hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec", Zagreb, 1958
- Harley, David, "Provincial midwives in England Lancashire and Cheshire, 1660-1760" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*,⁷ Taylor & Francis e-Library, 2005., 27-49
- Hess, Ann Giardina, "Midwifery practice among the Quakers in southern rural England in the late seventeenth century" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 49-77
- Horbec, Ivana. *Zdravlje naroda, bogatstvo države, Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.
- Jurmain, Robert, Lynn Kilgore, Wnda Trevathan, *The essentials of physical anthropology*, Cengage Learning, Boston, 2012.
- Kešetović, Selma, Uvod u teoriju Judith Butler, u: *Razlika - Differance* 3-4, Časopis za kritiku i umjetnost teorije, 177-194
- Lay, Mary M, *The Rethoric of Midwifery: Gender, Knowledge and Power*, Rutgers University Press, New Brunswick, 2000.
- Leerssen, Joep, "Imagologija: povijest i metoda", u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.),

- Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009. 167-185
- Lindemann, Mary, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Lindemann, Mary, "Professionals? Sisters? Rivals? Midwives in Braunschweig 1750-1800" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 177-193
- Lokke, Anne, "The 'antiseptic' transformation of Danish midwives, 1860-1920" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 102-134
- Loudon, Irvine, "Midwives and the quality of maternal care" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 180-201
- Marland, Hilary, Anne Marie Rafferty, *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003.
- Marland, Hilary, "The 'burgerlijke' midwife: the stadsvroedvrouw of eighteenth-century Holland" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 193-215
- Marland, Hilary, *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Marland, Hilary, "The midwife as health missionary, The reform of Dutch childbirth practices in the early twentieth century" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 153-180
- Martin, Emily, *The Woman in the Body: A Cultural Analysis of Reproduction*, Beacon Press, Boston, 2001

- Moura, Jean Marc, "Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" u: Dukić, Davor, Zrinka Blažević (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagren, 2009., 151-168
- Mottram, Joan, "State Control in local context, Public health and midwife regulation in Manchester, 1900-1914" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 134-153
- O'Dowd, M.J., E.E. Phillip, *The history of Obstetrics and Gynaecology*, CRC Press, Boca Raton, 2000.
- Ortiz, Teresa, Clara Martinez Padilla, "How to be a midwife in late nineteenth century Spain" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 61-81
- Ortiz. Teresa, "From hegemony to subordination: midwives in early modern Spain" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 95-115
- Peričić, Denis, *Ivan Krstitelj Lalangue i hrvatskokajkavska književna tradicija ili Lalangue i Krleža – Novo poglavlje u genezi Balada*, Papers of the Institute for Scientific Research Work in Varaždin, No.19 December 2008., 197-210
- Pitt, Susan, "Midwifery and medicine, Gendered knowledge in the practice" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 218-232
- Raddcliffe, Walter, *Milestones in Midwifery and the Secret Instrument (The Birth of the Midwifery Forceps)*, Norman Publishing, Boston, 1947.
- Romlid, Christina, "Swedish Midwives and their Instruments in the Eighteenth And

- Nineteenth Centuries" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 38-61
- Roper, Lyndal. *Oedipus and the Devil*, Routledge, London, 1994.
- Selin, Helaine, Pamela K. Stone, *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009.
- Siegmund, Justine, Lynne Tatlock (prijevod), *The Court Midwife*, University Of Chicago Press, Chicago, 2005.
- Spirić, Erika, "Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalanguea u razvoju primaljstva", u: *Historia Varasdiensis : časopis za varaždinsku povjesnicu*, Vol.1 No.1 Kolovoz 2011., 245-251
- Stone, Pamela K., "A history of Western Medicine, Labor and Birth" u: Selin Helaine, Stone, Pamela K., *Science across cultures: the History of non-western Science*, Hampshire College, Amherst, 2009., 41-53
- Tew, Marjorie, *Safer Childbirth, A critical history of maternity care*, Free Association Books Ltd, London, 1998.
- Trevathan, Wenda, *Evolutionary Medicine*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Wiesner, Merry, "The midwives of south Germany and the public/private dichotomy" u: Marland, Hilary (ur.), *The Art of Midwifery, Early Modern Midwives in Europe*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 77-95
- Williams, Jan, "The controlling power of childbirth in Britain" u: Marland Hilary, Anne Marie Rafferty (ur.), *Midwives, Society and Childbirth, Debates and Controversies in the Modern Period*, Taylor & Francis e-Library, 2003., 232-248

INTERNETSKE STRANICE:

Der Kampf um das Frauenstudium

<http://www.meduniwien.ac.at/geschichte/hippo/hippo02.html>, 8.8.2016.

Lončarić, Vid, Bibliografski pregled tiskanih djela i rukopisa I.K. Lalanguea te radova o njegovom životu i radu, Varasdinensia.Bibliographica

<https://sites.google.com/site/varasdinensiabibliographica/lalangue-ivan---autor>,
11.8.2016.

Primaljstvo, Medicinski leksikon.

<http://www.medicinskileksikon.info/znacenje/primaljstvo.html>, 8.8.2016.

Prosvjetiteljstvo, Leksikografski zavog Miroslav Krleža

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722>, 11.8.2016